

ПЛУГ

Р

Г

У

Ь

12 ГРУДЕНЬ

1931

60 коп.

L U L

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ
НА ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
КРИТИЧНИЙ ТА ГРОМАДСЬКО-
ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ
ПРОЛЕТАРСЬКО-КОЛГОСПНИХ
ПИСЬМЕННИКІВ

П Л У Г

Н А 1932 Р І К

Журнал важить на ударника-пролетаря радгоспу, на ударника-колгоспника, на комсомольця, вчителя, вишівця, на партійний та радянський актив. Журнал через художню та критичну творчість бореться за соціалістичну перебудову села, за викорчовування решток селянської дрібновласницької психології, за соціалістичний побут на селі.

В своїй теоретично-критичній роботі журнал бореться за діалектично-матеріалістичну методику в мистецтві й, зокрема, в літературі. Журнал бореться за мистецтво—зброю соціалістичного наступу. Журнал бореться проти буржуазно-куркульської тенденції в літературі і критиці, проти всякого правого й „лівого“ опортунізму в літературній теорії та практиці.

ALLUKRAINISCHER
VERBAND PROLETA
RISCHER KOLLEKTI
VISTEN T S T E L L E R

PFLUG

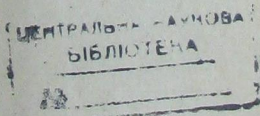
GESELLSCHAFTLICH
LITERARISCHE
UND KÜNSTLERISCH
KRITISCHE MONATS
S C H R I F T
VII. JAHRGANG

VERLAG „LITERATUR UND KUNST“

ВСЕУКРАЇНСЬКА СПІЛКА
ПРОЛЕТАРСЬКО-КОЛГОСП
НИХ ПИСЬМЕННИКІВ

П Л У Г

ЛІТЕРАТУРНО-ХУ
ДОЖНІЙ КРИТИЧ
НИЙ ТА ГРОМАД
СЬКИЙ МІСЯЧНИК
РІК ВИДАННЯ VII

1 9 3 1

Г Р У Д Е Н Ь

№ 12

ЛІТЕРАТУРА і МИСТЕЦТВО

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літописі Українського Дру-
ку“, „Картковому репертуарі“ та інших
показниках Української Книжкової Па-
лети

ОБКЛАД. ХУД. МЕЯ
ДВОУ УПП. 7 Друкарня
ім. Фрунзе. Харків,
Донець Захаржевська, 6.
Укрголовліт 137 жб.
Зам. 1424. Прим. 4.000

ПЕТРО ДОРОШКО
СОСНИ ВІКОВІ

І піски і ліса, й болота,
Вільхи, сосни, берези та лози...
А літа —
Пролітають літа.
Не стають і на мить у дорозі.
Про Полісся...

Лісів шумовинь...
Та далеко луна між стволами.
В верховитті вітру розвій
Та вовки лісами гуляли...
Це колись.

Це давно, ой давно —
Хворостами гатили болото
... Свечини¹⁾ розливали вино.

Умивались селяни потом.
І лилося рікою вино,
І стогнали, згиналися „хами“...
Чи давно, чи недавно?..
Давно...
Шум лісів

і вітри над верхами.

О, ти сумна старовина.
Ті плакали, а ті?
ті грались...
„Нове життя“ розпочинав
Нащадок пана Свечина —
Над ставом виросла гуральня.
І йшли дівчата в синю рань

¹⁾ Багатий поміщик, на Чернігівщині, що мав ліси, землі, гуральню, цегельні —
був членом „Госуд. Думи“.

Полоть картоплю —
день за злата..

Ишли —

І мовчки йшли.

Життям?..

Яким, чиїм життям?..

Хотілось міцно і одверто

Здавить,

притиснути,

розтять

Хоч одного із цього роду.

Нехай би писнув як щеня

Нащадок пана Свечина.

Нехай би виливсь гнів народній.

Сказать би — досить! край вже!..

Годі!..

Але голодні...

Ишли навалом...

О, ти сумна

старовина!..

Картоплю потом обливали

Солоним потом

для вина.

III

примарою

блукала революція

Від Лодзя до Москви.

до Балтики холодної...

Вже скоро

нові люди розіллють її.

І скорчиться старе

в страшній агонії.

Вже насторожилась Європа

ЗАЛОСКОТАНА

У п'яних танцях кабаре

та балів.

Громи греміли

гучно

і розкотисто

І заводські гудки

вже „Марсельєз“ співали.

Заколихалися важкі устої,

КЛІЩАМИ ВП'ЯТІ

в кров трудящих, бар
І вся держава,
стала враз пустою,
Сполохана огнями
від пожарищ..
Земля повстала.
Задимились економії.
Мов миші, мов кроти,
ховалось п'яне панство..
Рвонулись дні,
рвонулись до нового
І зупинилися,
затиснуті багнетами
ікластими.
І знову тиш...

На перехрестках вішали.
І люд дрижав, і куплений козак
Неначе яструб пролітав над тишою,
І гоиз, і рвав, і нишив, і кусав.

Руїни, Попіл.
Тут!..
Було!..
Повстання!..
Тут
Революція!..
Тут
Світло!...

Ніч...

Лежала цеглою, уламками гуральня
І тліли
Дні.

Шукали помазки в життя дорогу,
В руках тримали
В кров намоклий стяг
І знову грин, і
перемога,
і життя.

Старі ліси. Дуби та сосни..
Та свист лози у болотах..
Через болото мчать літа..
І над болотом стоголоса
Упала пісня косарів
А день горить,

А дні розквітали,
Припали сонцем в осоку.
Гей, радість!
Лавами шикуйсь!..
І радість падала привітно
Дзвінкою пісню в лісах
І вже не ліс —
сосновий сад.

Смолові пахощі стоять
В повітрі терпкому
Дзвін, гуди...
Дихніть же вільно, вільні груди!
Це косарів прислав „Маяк“.

VII

А ранок сонцем обливався,
А скільки в м'язах крові — сили
І в росу падала трава.

VII

Полісся.

Там, де в мох зарослі
Сліди доріг. Де ліс, болото
Сьогодні радісна робота,
Сьогодні там зросли колгоспи,
Де ліс сосновий простягнувся.
Там на полях поміж лісами
Комуни в праці позростали,
Зросла сусідка Білорусь.
Зросла і вийшла на шляхи,
Що ними йдуть творців колони.
Сильніше темп, повніше хід!
Чіткіше поступ мільйонів!
Нове Полісся.
Путь ясна,
Шляхи відомі — в путь! Бий пісне!
Полісся, Білорусь зросла,
Літа минули ненависні...
Вже на поліських болотах
Траву артілі дружні косять,
Вже сосни в шумах не голосять,
В полях достигли ген жита,
Жита нових комун, колгоспів.
І пісня — радісна! Й трави
Лежать покоси, наче хвилі.
І бруд з шляхів дощі обмили.
Шумуйте ж сосни вікові,
Шумуйте піснями новими.

ВОЛОДИМИР ХОЛОДИН
Ф Р О Н Т
Нотатки до повісті

БАГАТО вже в минулому. Глибокими борознами революції зорані всі спогади, і новий Казакстан квітне рясним рештуванням будов, новими фабриками молока, м'яса.

Обидва береги, де в минулому ще Урал був ворожим кордоном двох непримирених таборів: з одного боку козак-киргиз, з другого — руський козак — тепер дружньо виводять нові споруди баз соціалістичного тваринництва.

І там, де ще в недалекому минулому багаті на тирсу степи були місцем герцю двох ворожих сторін, нацькованих одна на одну „національною політикою“ царським великодержав'ям, тепер росте велетенське тваринництво — радгосп ім. Володарського.

Сто сімдесять тисяч га жовтоверхої тирси послались понад скелястим берегом Уралу і сімнадцять тисяч голів гуртами розбрелися в цих травах.

I

Іржаве скрипіння десь незачинених дверей турбувало сонну ніч і вривалося в чорні шибки вікон.

Всі п'ятеро впилися очима в біленького папірця, що нерухомо лежав на блаженському, застеленому газетою, столі. Кожен думав своє, але першим говорити не наважувався. Та й говорити було важко. Треба було діяти. Потрібні були конкретні пропозиції.

— Да, ребята, — натиснув ліктями на стола тов. Ковальов, секретар партколективу. — Труднова-а-а-то! Але вихід треба знайти.

— І знайти його не завтра і не сьогодні..

— А коли ж? — незрозуміло звів очі Сагід.

— Зараз! Отут вкупі!.. — На хвилину замовк.

— А вихід е... враз підвівся він.

— Немає — хмуро кинув Аніщенко, дивлячись під стіл, де замість четвертої ніжки був встромлений штик від гвинтівки. — Тут штика не підставиш...

Ці слова враз шарпнули молоді голови хлопців, і здивовані обличчя дивились на хмурого Аніщенка.

— Чому? — звів на нього свій погляд Сагід. Дарма, що він ще молодий секретар комсомолу, але завжди від кожного з комсомольців вимагав чіткої, ясної відповіді. І що більше він бачив перед собою труднощів, що частіше доводилось ставати наперепині двох доріг, то упертіший ставав він. Так і тепер. Слова Аніщенка боляче шарпнули його.

— Чому? — вдруге запитав він Аніщенка.

— Тому, що нас мало. Робітників не вистачає, та й ті щодня залишають нас. А плян у 85 тисяч га...

— Хто ж винен, що робітники нас залишають? — сухо перебив Ковальов.

— Не знаю. Тепер вже пізно. Рік минає, а в нас ще майже нічого не збудовано на зиму. Гуртожитків так само не будують... Цього пляна ми не виконаємо... Вісімдесят п'ять тисяч — це не раз плюнуть...

— Вірно. Плян у вісімдесят п'ять тисяч га... — перебив його Ковальов, бачучи, як нервово здригались хлопцям обличчя. Було видно, що без бою не обійдеться.

— Але невірно Аніщенко говориш. Партія так не думає. Ти от говориш, що в нас нема того й іншого. Вірно, в нас прорив. Не зуміли господарювати. За це, кого слід, зняли. Бачиш, нових прислали. Але й ми в цьому були винні. Не зуміли своєчасно вдарити. Проморгали. Так по твоєму, виходить, щоб і далі не виправляти цих хиб, а напакі — заходитись хитати... Ні, Аніщенко. Партія думає інакше. Ти от нагадав про людей. Люди є! Їх треба зуміти найти, організувати, розумієш? Треба зуміти організувати

масу. Ось наше завдання. Для цього ми сьогодні тут і зібрались. Аніщенко хотів щось сказати, але його попередив Сагід. Одійшовши в протилежний бік кімнати, де з напівосвітленого кутка всміхалося хмуре обличчя Леніна, він сухо звернувся до Аніщенка:

— Ти, Аніщенко, міркуєш гірше мого батька. Та батькові можна простити, він старий і вщерть налятий старими традиціями, а до того й неписьменний. Але ти комсомолець і...

— І це не значить, що я не маю права висловити свої думки.

— Так... Але говорити так, як ти зараз говориш, комсомолец не повинен. Ми сюди зібралися не хикати, а розв'язувати конкретну справу.

— Ну, так говори, що ж конкретно? Будеш прив'язувати робітників? — вже гостріше кинув Аніщенко і підійшов ближче до столу.

— Постій, — продовжував Сагід. — Правильно сказав тов. Ковальов. Люди є. Але ми погано досі їх організовували. Не були застрільниками. А я тебе питаю Аніщенко, що ми зробили до цього часу. Ми ухвалили організувати на сінозбирання комсомольську бригаду і цю роботу доручили тобі і Нургалієву. Виконали ви цю постанову?

Аніщенко мовчав. Він розумів, що Сагід правий. Вірно. Він, як комсомолец не став на чолі мас, не показав прикладу, а значить здав позиції. А що таке здати позиції? — тяжила голову думка. Це, значить-згубити ім'я комсомольця, ім'я що не кожен на нього має право. Це значить плентатись в хвості.

II

Тяжко Макунову, колишній „правій руці“ бая Омара ховати своє обличчя в радгоспі. Він бачив, як один за другим вилітали з радгоспу його співдрузі, як порожніло поле його кордонів, кордонів Муканівської боротьби, і все щільніше едналися лави робітників.

Відчував Муканов, що незабаром той час, що дійсне його обличчя буде впізнане. Бачив добре Муканов свій кінець і жахався його... А як було завертілось заведене Мукановою рукою колесо. Вже на козиній шерстинці висів був радгосп. Лишалось ще кілька ударів, кілька вмілих натисків, і тоді б Муканов святкував перемогу. Він би довів їм про те „хто кого“.

З якою радістю дивився Муканов, як тисячі гектарів сіна лишалися некошеними взиму, як один гурт за другим полоняться повалкою і... Враз всі надії, всі намагання луснули. Розлетілись вщент, як разлітаються від міцного гарматного набою клапті вохкої землі.

Бачив Муканов, як здригнувся ворожий йому фронт, розпростав шерехи і шаленому натискові веде наступ. І чує Муканов, що цього натиску йому не спинити. Не здолати... Але що ж далі? Здаватися?.. Нізашто! Боротьба ще не закінчилась, і хоч бачив Муканов вже кінець своєї боротьби, але не вірив в нього. Останні надії ще жили в думках, і він озброювався. Озброювався до остоннього бою. Хто кого. Або вони — Ковальов, Сагидов, Аніщенко, або він — Муканов.

На дев'яносто третьому році свого життя ступив Дюї Сінгалієв на цей новий шлях, і бачив, що він зовсім відмінний від пройдемого. Але який з цих шляхів кращий, яким з них повинен іти він — бідняк Дюї Сінгалієв?..

Пильно стежив за будівництвом радгоспу, відчував, що кожне нове досягнення, нова перемога дістаються у жорстокій класовій боротьбі двох сторін. Одна сторона — це він, Сагід — його син, друга — Муканов. І тоді як з кожною новою перемогою Сагід кріп, зростає у ній, Муканов лютував..

В обідню перерву збирались робітники біля нескінченної ще скирди сіна. Ішли бригадами, рідко поодиночі.

В глухих гудінні зривались голоси, переплітались хвилями незадоволення, обурення. Районна газета „Красний Урал“ переходила з рук в руки, очі кожного впились в рядки першої сторінки. Згодом, роздратовані бажанням знати, виривались окремі вигуки, а далі з'єднались у гуртову вимогу.

— Читай у голос. Щоб усі чули.

— Нехай хто один читає. Сагідє, читай!

Але прочитати всієї замітки Сагідові не дали. Лише встиг прочитати перші рядки. Радгосп Володарського на сьогодні в лабетах прориву. Пляна сінозбирання виконано лише на 27 відсотків.

І не встигла ще остання цифра злетіти з Сагідових уст, як вже потонула в хвилях обурення. Слова ніхто не брав, кожен відчував, що сьогодні треба говорити. І говорити востанє.

Але над усе виділявся обурений голос Муканова. Робітники на хвилину замовкли.

Невірні товариші, це. Робимо, як верблюди, і тільки 27 відсотків... Це щось не так.

І знову раптово зник у юрбі, як і вирвався.

— Чому 27?..

— Хто ж тоді в цьому виноку, — сполоханим роєм гули робітники, тісним колом обступаючи Сагіда.

— Самі ми винні. — Протиснувся в коло Аніщенко.

— Чому ми? Давай факти!

Тепер всі, пронизуючи колючими схвильованими очима Аніщенка і Сагіда, уперто вимагали.

— Слухай, Аніщенко, давай конкретно.

— Вірно. Факти давай. — Знову вирвався й зник голос Муканова.

Хвилювались робітники. Але це хвилювання було не одноставне.

І що далі, все більше бачив Сагід, як поряд з тим, коли в одних хирулиса обличчя від цієї ганебної цифри 27, інші якимось незрозуміло кидали зором з під лоба навкруги. І хоч їх, цих поглядів, було дуже мало, ховалися в загальному гурті, намагалися себе невиявити, але Сагід їх ловив і це ще більше турбвало його якоюсь незрозумілою внутрішньою силою.

— Ось факти! — Несподівано кинув Аніщенко, і ці слова враз лягли на голови, як лягає на скирту міцно злігший пласт сухої тирси.

Хай кожен бригадир скаже, скільки вчора бригада зробила?...

Пропозиція була несподівана, але гостра, пряма. На хвилину припинили всі, вислухуючи короткі рапорти бригадирів. Рапортувало 5 бригад.

— От вам факти! — Вже гостріше кинув Сагід і рубаними шматками металю пірнули ці слова в на хвилину мовчазний гурт.

— Тепер говоримо, чому вчора недоклали сім стогів?

— Тому, що симулянти ще є...

— Робимо ще кому, як забажається.

— Вовки ще між нами є. От що...

— Хто ж ці вовки, — підвівся Ковальов і стикнувся віч на віч з гострими поглядами робітничими. Всі мовчали.

— Я не знаю хто вони... Але є.

Глухо відгукнулися ці слова в старому Дюї Сінгалієву, і він тьмяним зором глянув праворуч, де заклавши за спину руки стояв Муканов.

Та розпочаті його думки перервав Джуанешкалієв. Вже ось три дні, як він бригадир комсомольської бригади по боротьбі з повалкою. Вже три дні, як його бригада уперто бореться з цією пошестю, що охопила все стадо радгоспу. Запинаючись, він розпочав:

— Наша бригада не в повному складі. Замість 15 чоловіка, ми маємо тільки 8. Викликаємо на змагання по сіноуборці Аніщенка. Зобов'язуємось, замість 300 штук, обслуговувати 400 голів...

— А ми замість 500 пудів сіна дамо 450 на кожного, — перервав його Аніщенко.

— Гляди, щоб не перегнався! — Вилетіло з гурту і також швидко зникло. Дюї Сінгалієв озирнувся, але Муканов вже був у другому гурті робітників.

Підписували умову. 400 голів і 450 пудів сіна вирости в папірці, і під ними незграбними карлючками кожен виводив своє прізвище.

IV

На зміну розпеченим гарячими проміннями дням зірвались рвучкі східні суховії. З першими подихами ранку прокидались вони десь в берегах Уралу, і що вище над головами піднімалось розпечене кружало сонця, то сильніше шарпали вони ланами рудого ковилю.

Боротися доводилось тяжко. Тоді, як Сагідова бригада починала разом класти дві скирти, тепер всі працювали над одною, і вже ось два дні, як степом розгулює цей непроханий гість, показники праці ве піднімались над 375 пудів на чоловіка.

Хлопці нервували. Треба було 450. Ні пуда менше. З кожним свіжим поривом вітру, що з силою нахабно зривав з вилок сухі стебла висмаженого сіна і піднявши над головами шматками розносив полем, жалили Сагідів мізок думки.

І стоячи на скирті, з серцем підхоплював Сагід вилами свіжі шматки запашного ковилу, що подавали знизу хлопці і з чого лише половину встигав залишати на скирті Сагід міцно притиснувши вилами. Вітер рвав шалено, без жалю. Зриваючись десь там, на сході, він сухими гуртами хвиль налітав на скирти, рвав їх з усіх боків і, віднявши в когось з хлопців піднятого вилами пласта, нісся далі, розтрушуючи його.

І по тому, як час від часу підняті стебла не попадали на скирту, обличчя хлопців почали хмуріти.

Але роботи не кидали, боролись уперто, нанизували гуртом одного пласта і з силою подавали на скирту Сагідові. Та нарешті Артагалієв не витримав.

— Це не робота... — з серцем жбурнув у бік вила.

— За такої роботи на 27 відсотках будемо сидіти до самої турецької паски.

— Що ж по твоєму робити? — кинув не злазячи зі скирти Сагід.

— Не знаю. Як так будемо змагатись... Вже ось два дні через цього шайтана ніяк не рухаємось вперед... І Артагалієв витер рукавом спітніле чоло.

— Це не вихід. Кинути вила всі зуміємо. Але що з того. Вітер не затихне... А умову всі підписували... — вже нервував Сагід. Зіпершись руками на вила, він обережно тримався під натиском вітру на скирті, торопко хапаючи нового пласта, поданого хлопцями.

— Ти не сердься, — натискуючи вилами на валок, продовжував Артагалієв. — Я не рвач і не хникало... Але я умову підписував не на те, щоб розтрушувати на вітер сіно. — І він знову нанизував навильника. Сперечатись було ні про що. Всі розуміли, що за такої роботи про 450 мріяти не доводилось. Навпаки, треба домогатись, щоб хоч затримати досягнуті 375. І це турбувало всіх.

Але так надалі неможна. Треба було щось вигадувати інше. Краще... Але що?

Вітер не встигав. Не маючи перепон, він вільно завивав шайтаном, з розгону налітаючи на свіжо-вивершені скирти, рвав поодинокі і цілим шматтям стебла тирси й нісся далі.

В обідню перерву зішлись всі три бригади. Бригада Аніщенка прийшла остання, бо працювала найдалше. Балачки були не зв'язані, розкидані. Але в центрі уваги всіх був вітер. Він зараз був несподіваним ворогом, що уперто перешкоджав виконувати пляна, зліквідувати прорив.

В

Хто такий Білий, ніхто в радгоспі добре не знав. В роботі ніколи не виділявся від інших, але в гурті робітників зв'язався завжди, особливо коли заходили балачки про труднощі, про хиби в радгоспі... Володіючи казакською мовою в слушний час вставляв свої думки, але вони були якесь плутані.

На бригадира третьої бригади стариків, що категорично забажали утворити бригаду окремо від молоді, його було обрано, як „старого

робітника радгоспу". Так схарактеризував Муканов. Після недовгих суперечок погодились.

Коли ж Сагідов і Аніщенко підійшли, щоб скласти умову на змагання, Білий напівяхидно кинув:

— Поприбуємо і без договору якось обігнати. Швидко бігти мені — захакаєшся.

— Гаразд, побачимо, — коротко кинули тоді хлопці.

Але зпершого дня бригада Білого залишилась у хвості. І сьогодні на запитання Аніщенка, Білий відповів, дивлячись кудись перед себе:

— Ще побачимо — хто кого... — відійшов, звернувшись до бригади, гукнув:

— Ану, третя бригада. До роботи...

Перша й друга бригада. Відпочивай до вечора, — несподівано для всіх голосно прокричав Сагід і його слова, підхоплені свіжим шарпком вітру, плутаючись, десь зникли в травах.

— Що... Ентузіязма луснула... — виступив з бригади старик Муканов.

— Не бере далі...

— Ха-ха-ха...

Хлопці, дивлячись незрозумілими очима на Сагіда й Аніщенка, почали хвилюватись. Але вони стояли з веселими тінями на обличчях, і Сагід ще голосніше гукнув:

— Відпочивай, хлопці... Вітер...

VI

Осяяний блідою позолотою місяця, Сагід стояв оточений хлопцями. Ніч була тила. Вітер, що гасав до нестями, мабуть за день стомився і тепер спокійно спав у валках запашного сіна вкупі з бригадою стариків. Ніч була кольору матового скла.

— Ну, хлопці тепер вітер не буде перешкоджати.

— Ні...

— Не буде... Химерними тінями заворушилися хлопці по стерні, що шаруділа під ногами.

— Тоді айда... Нехай сплять. Побачимо, ще хто кого. Тільки пам'ятай, хлопці, за ніч не менше п'яти скирт на бригаду.

Хо! Тепер зробимо...

І чому він не придумав цього раніш. Марно проходили такі ночі, тоді як вони тратили сили в боротьбі шайтаном-вітром, думав Сагід, ідучи на чолі бригади. А це ж дуже просто. Не використати цих тихих місячних ночей, коли вдень неможна робити за вітром, коли в них прорив — було б зрадницьки, особливо їм, комсомольцями.

І Сагід, ідучи поруч Аніщенка, дивився на бліде кружало холодного місяця холодного, бо його проміння не пекло плечей, а лише освітлювало, а це зараз хлопцям головне. Хай світить.

Міцно спала бригада старих, непевно марючи у сні про свою перемогу над цими молокососами, а перша й друга комсомольські бригади разом розпочинали дві скирти. Щільно лягали пласти один

за одним, і з кожним новим помахом зил вирости в місячній позолоті скirti.

— Ну, братва, тепер буде 450! — гукав Сагід до другої бригади.

— Буде, — відповідав йому зі скirti Аніщенко. І котилися ці слова плутаючись між валками, зникади в розбурканім шарудінні сіна.

— І знову пластами лягала тирса, вилискуючи сухими волокнами стеблa.

Ранок знову, прокидався з вітром. Ковальов поспішав з п'ятої ділянки до хлопців і не встиг ще злізти з коня, вже кинув перші слова:

— Скільки, товариші, маємо, за вчорашній день?

— По п'ять скirt на бригаду за сьогоднішню ніч маємо, — твердо виступив з гурту Сагід. — Можна сказати новими методами...

— Здорово! оце по-більшовицькому.

— Тепер як, Аніщенко, виконаємо пляна?

— Тепер... да...

— Перехитрили, сукини сини — натягнувши на очі картуза, чув потилицю старий вже Давлетов, що працював у третій бригаді. Та ця перемога була радісна не для всіх. Муканов і Білий мовчки стояли в гурті.

VII

Фронт боротьби розгортався все ширше й ширше. Треба було охопити кожну ділянку, кожен найменший закуток радгоспу. Стежити за процесом, вирівнювати сили. Сінозбирання... будівництво... ліквідацію неписьменности козака... повалка — ось ті ділянки, ті частки загального процесу, що їх треба зміцнити, забетонувати, вирівняти, щоб вони не були западиною загального фронту боротьби.

Потрібне чітке керівництво, правильне, інакше ми не переможемо. І Ковальов поспішав бути на всіх зонах цього відповідального фронту, перевіряв, розташовував сили.

Та над усе загрозою стояло будівництво. Сюди треба було найбільше сил, енергії, і це розуміли робітники. Комсомольська штурмова колона з 30 чоловіка зросла до 120. Боролись уперто, намагались надолужити прогавне. І Ковальов бачить, як у цій боротьбі, упертій боротьбі, самовідданій зростає нова молодь, зростають нові Сагіди, Артагалієви, Джуанешкалієви. Вони стають у перші лави, стають на чолі цієї боротьби і певні перемоги. І Ковальов поспішає з бригади в бригаду, з зони на зону.

На будівництві становище тяжке. Невистачає саману. Осінні дощі зривалися рано. Холодними краплями падали вони майже щодня і виробляти новий саман неможна. Становище тяжке, треба шукати вихід.

— Товариш Ковальов, не вистачає саману. Нового зробити неможна... Дощі, — говорить підійшовши Ваня Шнурков, що тільки прийшов з Києва з буксирною бригадою. Але ж вихід повинен бути.

— Я вже з братвою про це міркував. На саман немає надії...

Треба іншого виходу... Давай, товариш Ковальов, візьмемось за плетневі...

— Так ось, Ваня, сьогодні скликаємо виробничу нараду. Приходь, обміркуємо.

— Чуєш, Сасід? — звертається, як затихли в повітрі перегуки трактористів, — ми зробили хибу.

— Яку?

— Ту, що метод нічного збирання сіна не поширили на всі бригади. Обмежились лише двома. Це, Сасіде, невірно. Ми повинні цю хибу негайно виправити. Сім стогів повинна давати кожна бригада. Треба всім фронтом... разом.

VIII

Сьогодні старий Дюї, як ніколи відчув себе самотнім. Сірим ранком вийшов на подвір'я і сонний аул здавався йому якимсь чужим, далеким. Було бажання поговорити з кимсь іншим, не з Мукановим. Розгорнути всі свої сумніви, що тяжили стару голову, та не наважувався. Зіпершись тремтучими руками на ціпок, вдивлявся старий Дюї Сінгалієв на той бік аулу, де морем хвилювались радгоспні трави, і на стомлені очі звисало сіре павутиння...

Та ось з ланів радгоспів почувся бадьорий гуркіт тракторів, за ними застрекотіли тоненько сінокосилки, і радгоспівські лани зашуміли в якомусь новому для Дюї Сінгалієва пориві. Дзвінкі перегуки перемішувалися з різноманітними мотивами пісень, котилися шовковими просторами тирси і довго дзвеніли над сонним аулом.

Хвилину слухав старий Дюї цей спів ланів, що порушив у старій голові спогади, і неймовірно бажання бути там заповонило стару постать.

Закортіло старому Дюї ще раз глянути на нове життя, ще раз, а може і в останнє, поставити його на кін з старим і побачити, хто з них сильніший.

І не счувся старий Дюї Сінгалієв, як самі старечі ноги понесли його на цей гомінкий заклик. Удвоє зігнутий роками брів травами, не відчуваючи, як жалливі головки будяків чіплялися за витерті поли блаженського халату. Вже ось виткнулась перша бригада сінозбиральників, за нею друга, третя... і увесь степ скільки міг скинути тчманим зором старий Дюї, вквітчався жвавим людським метушінням.

Та над усім цим, під надокучливе сюрчання косогонів десь вирвалися бадьорим мотивом слова, і шарпнули зграї думок Дюї Сінгалієва.

Бедняков пусть семья
Соберется дружно-е-й...

Рвалися ці слова пісні з гурту козацької молоді, що кінчав вже першу скирту сіна і вдарившись об висохлу постать старого Дюї, звикли в шовкових хвилях руд і тирси.

Ось ударна бригада дружньо обступила валок сіна, що міцно злігся. Одному ні за що його не здолати, не подати на широко

розкладену скирту. Обступають гуртом глибоко тримають вилаз в пахучій масі сіна і дружна команда котиться степом.

Еще маленький разок-да
Поддастся неперед-да

Міцно напружуються молоді м'язи і гублячи окремі запашні стеблини, валок сіна вже на скирті в руках другого господаря — Сагіда, що рівною стіною виводить широку скирту.

І почув старий Дюї що він розгубився в цьому шаленому і такому сильному розгоні праці. Він бачив як навкруги нього величезними скиртами росте щось нове, щось незнане ним і в цьому рості він бачить вже нових людей нового Сагіда. Стояв старий Дюї а в стомленій голові все ще дзвеніли слова, що давно десь пірнули в траві:

Еще раз а а а з и и к
Еще раз а а а з
Ге е е е й у х и е е е е м!

IX

— Так, товариш Білий, я бачив, як ти вдарив Джуанешкалі і назвав його киргизом. І в цьому слові я сам відчув твою ненависть до козака — закінчив Сагід і відійшовши від столу сів на передньому ослоні. Зборами прокотилась хвиля глухого рокоту.

— Товариші зібраніе... Я цього зовсім не робив — з налятими кров'ю очима підскочив до столу Білий — Цей кир.. козак зовсім неввірно показав на мене... Хай скажуть, хто ще бачив. Хто?

— Ми... — хором озвались трактористи, і з гурту вийшов Аніщенко. Поклавши засмальцьованого картуза на стіл біля президії, він хвилину вагався, наче не знаючи з чого почати.

— Коли Білий говорить, що Сагід козак і не вірно на нього показав, так я руський, з Самарської губернії... — збори зареєстали, а зблідлий Білий розгубленими очима дивився в різчинене вікно. А скажу, що вірно говорив Сагід. Всі ми бачили як Джуанешкалі не міг упіймати верблюда. Тоді підскочив ти, Білий, розмахнувшись вдарив Джуанешкалі. Але й ти верблюда не спіймав.

— Правильно!

— Молодець, Аніщенко. Ці факти є.

— Та щастя твоє що наскочив Сагід а то б я тобі показав: як... — і схвилюваний Аніщенко пішов на своє місце.

Тепер уже з усіх кінців кидали робітники словами кожен хотів казати своє, додати до загального.

— Гнать такого гада з радгоспу!

— Прямо під суд.

— Щоб знав, як розмахувати руками.

— Президія дай слово — І Білий вдарив кулаком по столі — Кого гнать?

— Тебе!

— Сам бачиш...

— Кого гнать — крикнув на всю залу Білий. — За те, що вдарив киргиза, так гнать з радгоспу?

— Голова...

— Не давай слова...

— А я вас питаю, так за це гнать. А ось — і витягши профспілкового квитка погрозово потряс над головою. — Оце що.. Маєте право вигнати?

— Квиток заберем — кидали робітники з усіх кінців.

— Таких у спілці не будемо тримати!

— Нагонило...

Ловить Дюї Сінгалієв кожне слово, щільно вкладає його в своїх грудях і відчуває старий Дюї як народжується в ньому нова сила, нове незнане життя.

— І я питаю тебе Білий, яке ти мав право вдарити Джуанешкалі. Хто тобі дозволив. Джуанешкалі тепер рівний з нами усіма. На нього ти не маєш права підняти руку, як і на кожного з нас. Такі помаху рук ми зразу ж обрубуюмо вимігаємо геть...

Зникають слова Ковальова в морі робітничого хвилювання, і побачив старий Дюї, що ці слова мають неймовірну силу, що за ними маса. „Джуанешкалі тепер рівний з нами... Над усе заповонило мізок ці слова і відчув старий Дюї, що вони правдиві, їх говорять все море робітничих голів І якою неправдою, яким темним павутинням були покриті слова Муканова. Зрозумів тепер старий Дюї, якою цвіллю несе з того гнилого озера, куди ще вчора намагався затягти його Омарів підбайник, і жорстока зненависть народжувалась в грудях Дюї. Та слова Ковальова знову примушують опам'ятатись.

— Професійний квиток заберемо. Дамо його тому, хто вартий...

— Не маєте права, — зскачів Білий і наляті червоними вогнями очі блискали з під щетинистих брів. — Не маєте права... Я... я... робітник.

— Не робітник, а куркуль — несподівано шарпнули робітничі голови, слова і до столу підійшов щойно прибулий з будівництва Ваня Шнурков. Закинувши рукою пасма волосся, він стояв проти Білого.

— Ну що, впізнаєш. Чи може пригадати... А я тебе довго пізнавав. Вже майже місяць як ми приїхали з України, але я спершу не вірив... — збори в напруженому вичікуванні стежили за двома постатями, що межовими стовпами стали один проти одного. Білий мовчав. Лише зблідле лице було кольору сірої висмоктаної дощем стіни.

— А пригадаєш, Білий, село Ліски на Київщині, — важко рубав штамками кожне слово Шнурков. — Може пригадаєш куркуля Андрія Білого, що втік з під арешту...

Але останні слова тонуть в хвилях обурення, котяться хвилями робітничих голів.

— Товариші... — намагається назести лад Ковальов. — Між нами Білий не останній. Вони ще є... Треба дізнатися хто вони?

— Муканов, — відповів незнайомий голос. Підвівшись тремтучою ходою підійшов до столу і перед робітниками виросла суха згорблена постать старого Дюї Сінгалієва.

Казахстан. Радгосп ім. Володарського

ФЕДІР КИРИЧЕНКО
МАЛАЄВА*) —
ДОЯРКА

В багатьох будні
за останню марку.
Товариство!
Чого у таких не бува!
А ми зараз
оспівуємо доярку
Вона ж бо
ударниця бойова!
Малаєва
не тільки доярка
Вона й бригадир...
Землі від ударництва
жарко
Ударництво
вгору,
вглиб,
вшир!

І

Від доярок
перемог привіт!
Разом, бо
працюємо на себе!
Вище темпи
і вогонь робіт,
Не впаде ніщо
готовим з неба!
В праці наша
радість і мета.
Хай дзвенять
споруди в гарті.
Нам побільше
бойових атак.
Здійснюєм
суцільну вартість!
... Нині ми доїли
краще, як учора!
Та хіба не можна
краще, як оце.
О, була б охота
брати все у штори
Не страшна робота,
хоч яке лице!

*) Ударниця-доярка радгоспу „Жовти. Революція”.

Ми зросли у бурі
 клясових робіт
Що величніш праця,
 то пружніші м'язи.
Ми працюємо...
 і вам горить,
Як пролетарській
 масі!..
Темпи у роботі
 перемог вогонь,
Більшовицькі темпи —
 наша сила.
Вдарництво, змагання
 ширше у розгон
Хай гримлять
 незламні їхні крила!

II

Скажуть нам —
— Деж та доярка?
Так... Взагалі..
і крапка!
А ми у відповідь:
— хто карка
І стоїть пригнувшись
на лапках!..

III

Малаєва каже:
— Бої мої
Не мої бої —
бригади!
Ви й сами знаєте —
важко
чи ві
Вісімдесят корів
у день доїти!
Вище вгору
робіт вогні —
Ми ж
ударництва діти.
Ми корівку
свою бережем.
Знаємо — не чиясь вона
— НАША!
Нема того, що колись —
і ломакою і ножем
Бив корівку
не один „папаша“.
Ми, болієм за кожну скотинку,

Бо і в ній наш великий зріст!
Знищити і батіг, і хворостинку
У відношенні до тварин — скрізь!

IV

Багато змоглиб ударниками бути,
Та не кожний зуміє ударником стати.
Хочеш ударником — знищуй атрибутів
Заскорузлі старі печаті...
Дубовик, Сардакова, Ташкова!
Шлють вітання вам села і рудні.
Ви ж — бійці п'ятирічки зразкові,
Відважні герої буднів...
Малаєва не сама в бою!
Розростаються ударництва кроки!..
Ми всю силу віддамо своєю,
Оспівуючи ударників мільйони!

Липень, 31 ртк.

НАТАН РИБАК
ПАРХОМЕНКОВА
ПЕРЕМОГА
(Н о в е л а я)

I

ЩОВЕЧОРА, коли день на обрії сховався, і у широких просторах вікнах майстерні сонце запалювало багаття, гудки сповіщали про кінець робочого дня.

Тоді в цехах опановувала якась дивовижна тиша й переливалися мажорними звуками людські голоси.

Згодом, коли майстри й підручні залишали майстерню. Пархоменко зачиняв на ключ двері модельної, витягав з шафи деталі,

що уявляли собою якийсь майбутній, важливий апарат і брався до праці. Втоми не було. М'язи були такі ж пружні як і вісім годин тому, та навпаки у рухах було більше впевнености, а в очах зеленкуватими вогниками мигтіла радість.

Працював вперто, без відпочинку й не помічав, як до вікон чорним килимом притулялася ніч, бо години були для нього хвилинами. Він вирішив обов'язково до початку виробництва закінчити винахід. Адже його апарат має заощаджити сотні карбованців, має внести величезну раціоналізацію у процеси виробництва. До початку виробництва лишилося дві декади й Пархоменко зобов'язав себе хоч би що, закінчити апарат.

На нього чекала вся громадськість цукроварні й він сам обіцяв виробничій нараді дати апарат вчасно. Робітники й інженери з величезним зацікавленням поставилися до ідеї майстра й всіляко допомагали йому. Навіть директор заводу дав розпорядження звільнити Пархоменка від роботи в майстерні, щоб той мав змогу безперервно працювати над своїм винаходом. Та Пархоменко продовжував працювати удень по цукроварні, а вечером брався за винахід.

Тільки колишній начальник і навіть друг (бо до того часу Пархоменко ні разу не сперечався з Тритузним) скептично поставився до роботи Пархоменка. Власне, жили вони поміж собою мирно й тихо доти, доки Пархоменко не заговорив про свій винахід на одній з виробничих нарад. Було це на зборах науково-технічного гуртка, коли Пархоменко розказував уважній аудиторії, що має дати його винахід. Схвильований, тремтячою рукою водив олівцем по креслярським малюнкам...

Тоді того вечора навіть скупий на хороші слова головний інженер Штольман похвалив задум майстра.

Тільки Тритузний не підводячись з лавки ідко й глузливо кинув: — Перебейкіні вигадки.

Заля обуренням відповіла на вигук, а в душі Пархоменка це глузливе порівняння його роботи з вигадками з'їхавшого з глузду хлопця, який працював сторожем на цукроварні й все говорив про те, що винайде вічний двигун, — викликало пекучу біль, налило отруту й назавжди відштовхнуло його від Тритузного.

І того вечора уперше за сім років вони вийшли з кліюбу не обмінявшись думками й не поговоривши про власні справи. Пройшли поруч в дверях, черкнувшись краєчками плеч і відвели очі у різні боки.

Пархоменко, як і завжди, сьогодні після гудка лишився працювати. Ранком хемік Петренко повернув йому остаточно виправлений рисунок апарату й Пархоменко мав на меті закінчити сьогодні обробітку головної деталі. Настрій у нього був хороший, переходивий пропор взяла його бригада, поставивши рекордне число відремонтовання смоків, на вустах його блукала задоволена посмішка.

Відкрив двері модельної, підійшов до шафи, встроїв у щілину замка ключ, але рука застигла й лякливо тривожна тільця лягла на лице. Замок був зламаний, і Пархоменко стояв біля шафи, боячись розчинити її, бо чекав, що побачить на полицях пошматоване тіло свого винаходу, або ще гірше — його зовсім не буде там.

Потім, відкинувши вагання, рвучко потягнув двері... на полицях лежали ретельно складені частини в такому ж самому порядку, як розіклав їх вчора Пархоменко. Полегшено зітхнув і кинувся обмацувати руками кожну деталь. Все було ціле, тільки головний стрижень з якимись чудернацькими кінцями лежав на другій полиці, в той час коли Пархоменко добре пам'ятає, що він поклав його на самий низ.

— Значить, тут хтось був, — голосно промовив він і замислився.

Кружляли сплосхані думки, він зовсім заплутався в їх мережі й ніяк не міг збагнути того, що сталося.

— Хто ж цей злочинець? — Питає себе вдесьте Пархоменко.

— Був зламав замок, нічого не зачіпав, очевидно наміри його не цілком ясні.

— Яка ж була його мета?

Тисячі відповідей блукали в його голові, але Пархоменко злісно відкидав їх, не маючи можливості докладно обміркувати й зупинитися хоча б на одному.

— Невже-ж він хотів ознайомитись з винаходом, щоб використати його для себе? але це ж краще зробити через креслярські рисунки. Значить, лишається одне, прийшов до висновку майстер: він хотів зруйнувати винахід.

— Чому ж не зруйнував?

Пархоменко нервується, він почуває, що сьогодні працювати не зможе й, приладнавши нового замка, майстер уперше за два місяці покинув майстерню, коли промені сонця купалися в затишних водах заводського ставу й запалювали у широких просторних вікнах ясні вогні передвечірнього багаття.

...Ти? — Здивовано запитала дружина, повернувши голову у бік зарипівших дверей.

— Чого так рано?

Вона звикла, щоб чоловік повертався додому глибокої півночі. Пархоменко пробурмотів щось під ніс у відповідь і, не скидаючи брудного одягу, сів на стілець. Дружина тривожно дивилася на нього, ніби хотіла по стурбованому обличчю відгадати чому він такий схвилюваний. Боялася запитати, бо здавалося, що у відповідь скаже щось жакливе, й тому застигла в напруженому чеканні. Годинник чітко вибивав секунди й за вікном розпочинали вечірні концерти в цукроварницькому ставку жаби.

Пархоменко глянув на дружину і тяжко розціпивши зуби, сказав:

— Хтось паламав замок на моїй шафі... Хотів ще щось сказати, але махнув рукою, і не давши дружині промовити й слова, вийшов з кімнати.

Світло від електричної лампи блискучим сяйвом заливає кімнату, сліпило зір, і це дратує Тритузного. Він виключає світло, підходить до вікна, спирається ліктями на лутку. За вікнами ніч ласково оксамитова, й де-не-де на її чорному килимові квітнуть лихтарі. З сусідньої кімнати доноситься дуже хропіння, воно нахабно порушує мрійну тишу, нагадує Тритузному про щось неприємне й перешкоджує думати. Він зачиняє шільно двері й знов підходить до вікна.

— Так, говорить сам до себе майстер, — значить рвач я? І злісна посмішка ледве вигинає міцно стиснуті вуста. Тритузний на мить пригадує сьогоднішній день, як перед всім цехом помічник директора Вовтушенко засперечався з ним із-за ремонту пресів. На ремонт здавали їх відрядно й Тритузний запросив дев'ятсот карбованців в той час, коли за розцінками належало сімсот.

Вовтушенко довго сварився, настирливо доводив майстрові, що такий вчинок з його боку нехороший, зрештою терпець увірвався і він крикнув на весь цех так, що почули всі робітники:

— Ви рвач, Тритузний, я передам ремонт бригаді Пархоменка.

Слова ці вогнем опалили Тритузного, і в цю мить, коли він пригадує їх, міцно стискує руками скроні, й лікті впиваються у дерев'яну лутку, немов намагаючись роздушити її. Пархоменкова бригада взялася, ремонтувати преси. Цього вже ніяк майстер не міг перетерпіти. Вся надія підробити зайвих двісті карбованців, щоб мати можливість докінчити будувати свій будинок, загинула. Вже багато років збирав Тритузний карбованець до карбованця, багато років пестив мрію що там, за цукроварнею, на шматковій землі, який дістався йому від батька, він збудує власний будинок, навколо посадить яблуні й заживе спокійно й безтурботно. І рік за роком Тритузний втілював свою мрію у дійсність. Будинок будався, ріс і лишилося небагато, щоб докінчити його.

Знову цей Пархоменко, знову він стає на перешкоді майстрові. Адже так недавно цей самий Пархоменко працював у його Тритузного старшим помічником, а тепер випередив майстра. Останнє особливо турбує Тритузного. Й те, що Пархоменко став винахідником, і те, що до нього з повагою ставляться інженери й робітники хвилює й не дає спокою Тритузному.

— І хто міг подумати, — злісно мимрить під ніс Тритузний, — що з цього хлопця вийде такий майстер, — вчив би я тебе? Власне, тут Тритузний почував, що він не зовсім правий, але злість накопичувалась і сліпила зненавистю. Спочатку він думав, що дійсно у Пархоменка нічого не вийде, але сьогодні... при згадці про це Тритузний здригнув і срібляста голова здригнула, сьогодні він впевнився, що задум Пархоменка це не вигадка. Правда, його вчинок не зовсім чесний, але до чорта тут чесність, коли тебе вибивають з колеї тихого мирного життя.

Тритузний добре пам'ятає науку свого вчителя, кістки якого

тепер відпочивають в землі. Це було давно... Тоді ще він був не поважним майстром, а-просто Ванькою і вчив його англієць Джонсон премудростям токарництва. Та не тільки цьому вчився він у Джонсона. Життя старого англійця, його робота стала за приклад для Тритузного. Джонсон вчив юнака, як жити, і майстер Тритузний від двадцятилітнього кучерявого Ваньки до поважної людини з сріблястим інієм на скронях, сорок років ніс поперед себе гасло:

— „Я—мусить бути насамперед. Я—мусить бути головне“,
решта на останньому місці“.

Минав час, гасло не відкидалось, воно втілювалося у кожний життєвий крок і раптом...

— Та хто знав, що цей чортяка Пархоменко буде таким, хто знав, що цій людині, якій понад тридцять, здатна на такі речі. Тритузному вважалося, що успіхи Пархоменка є кроки, які наближують його до загублення того авторитету, того місця в житті, якого він завойовував протягом багатьох років.

— Ні, так далі не може бути, — шепоче Тритузний, треба... але він не докінчує, та й кінчати не треба, про це не варто говорити голосно, але воно, тільки воно мусить стати за вихід. Він закриває вікно, лягає на ліжку й засинає тяжким сурбованим сном.

III

Перед тим, як йти на роботу, Пархоменко зупиняється на хвилину перед календарем, не кваплячись відриває листок, швидко перебігає очима зворіт і ховає у шухляду.

Така звичка у нього здавна. Але раніш він листки кидав на підлогу, а тепер зберігає. В шухляді їх сорок три. Він що-дня лічить їх, чомпо перегортаючи закорузлими пальцями ніжні, вкриті рядами літер, листочки.

Листки — дні.

Відірвав листок, минув день... Їх сорок три. Сьогодні сорок четвертий.

Сорок чотирі дні Пархоменко працює над винаходом, сорок чотири дня, ще лишилося двадцять.

— Двадцять, — уголос промовляє він і виходить з хати.

Так що-ранку. Зривалися листки. Худів календар, а з струнких тополь, що огородили цукроварницькі будинки почесною вартою, руки осені здирали поживклий лист, і сиротливо хиталося гілля.

Йшла осінь... І пил прибивали дощі, і в комені по сумному заспігував вітер.

А в цукроварні весна. А в цукроварні весняним сонцем б'є електричне саяво, і по блискучим машинам, струнким апаратом, чистеньким смоком пробігає ледве помітне жагуче тремтіння... Бо скоро сурмами вдарять гудки. Бо скоро виробництво. Пархоменко відчуває це, як десятки інших таких, як він, і тому ці дні радісними хвилями бувають у грудях. Турбує одне: як з винаходом, чи працюватиме він?

Але це на мить. Вагання відкидав. Працював вперто, прагнув перемоги. Але в голові метешливих і заповнених вщерть працею днях на мить виринала згадка про те, що чиїсь чужі руки тримали деталі винаходу, що хтось чужий цікавився ним, і це неспокоїло Пархоменка. В голові майорила думка настирлива й переконлива:

— Це він. Але прізвище Пархоменко боявся назвати, він не міг уявити собі, що це дійсно так, бо не знав, чому й навіщо, тоді спромогався забути й не згадувати.

Минали дні, руки здирали листки з календаря, їх стало п'ядесят дев'ять, лишилося ще п'ять.

А в цехах, в клубі, в їдальні з стін кричали гасла. Запитували суворо.

— „Жодного прогулу. Всі на ударне закінчення ремонту“.

— „Що зробив ти, щоб вчасно закінчити ремонт?“

Били ніби нагаями кострубатими довгими літерами:

— „На рвацтво бригадирів Тритузного й Матюшенка відповідаємо зустрічним пляном: ремонт пресів закінчуємо на 5 днів раніше“.

Сліпили саявом перемоги:

— Почесне звання ударників: Пархоменко, Вовтушенку, Гнідому. Читали, обмацували: хто любовним відданим поглядом, хто злісно й іронічно.

Тритузний вагався, щось притримувало, але вирішив:

— Нехай, губити нема чого.

І коли північ лягла на будівлі, а дощ і вітер безжалісно роздирали повітря, він пішов.

IV

Пархоменко стояв і не міг ворухнутися. Поруч стояло ще з півдесятка робітників і злякано дивилися на підлогу. На підлозі замість апарату, що учора закінчив Пархоменко, лежали уламки. Чиїсь ноги й руки злісно розтоптали й зламали. В цих уламках був піт, кров і надії Пархоменка. Перед очима у нього промайнув стовпчик ретельно складених календарних листків. П'ядесят сім листків. Раптом листки розкинулись, попадали на підлогу, хтось розтоптав їх. Пархоменко провів рукою по чолі, витер піт. Навколо панувала тиша й блукала по обличчям робітників скорбота, з цехів доносився гомінкий брязкіт моторів.

— О-о!— Вигукнув боляче Пархоменко й рвучко повернувся до вікна. Ряма була зламана. Це о-о боляче й зухвало розірвало тишу, наповнило кімнату гаміром. Слюсар Хвиля вискочив у цех і крикнув:

— Хлопці, біда. Пархоменкова апарата зламали.

Цех захвилювався, бризнув десятками зойків, загальмували ставки, переводили на холостий трансмісії, квапились до модельної.

Через де-кілька хвилин про це знала вся цукроварня. Пархоменко погорбився, очима врівся у землю і мовчав. Хвилини плазували неймовірно довгі, непотрібні, чужі.

— П'ядесят сім, — ледве чути шепотів він.

Інженер Штольман стурбовано дивився на Пархоменка.

— Товариш Пархоменко, — промовив він тихо й широко, — ви не турбуйтеся, я зараз же призначу бригаду, яка за декілька днів під вашим керівництвом зробить новий апарат. Я сам допомагатиму вам. Ви не хвилюйтеся.

Незрозумілим поглядом дивився майстер на інженера, але раптом здригнуло лице і з правого ока круглою горошиною викотилася слюза... Вона котилася поволі, затрималася на хвилинку на вусах, упала на нижню губу, й Пархоменко інстинктивно проковтнув її. Тоді стало немо легше.

— Але ж п'ядесят сім, розумієте, п'ядесят сім днів, — звернувся він до інженера.

— Я розумію. Дуже добре розумію. Але тут нічого не вдієш. Злочинця ми ж викриємо. — Відповів Штольман, і поклав руку на його плече, стиха підштовхуючи до дверей.

— Ні, я не піду. Я мушу знати хто, я... не закінчив, бо очі наткнулися на чорну, як безодня, другу пару очей, і слова замерли на вустах.

Тритузний витримав погляд і поволі повернув голову у другий бік, потім вийшов з модельної. Пархоменко здригнув: серед уламків винаходу лежало щось кругле блискуче; швидко зігнувся й підняв, з хвилинку постояв і вибіг з майстерні.

V

Час для Тритузного — розпочене залізо. Дні лещатами стискали його. В слюсарні вже третій день кипить робота. Над апаратом працює ціла бригада. Пархоменко зблід, осунувся і на скронях дещо виблискували срібні волосинки. Апарат докінчували.

Ввечері, після гудка, зустрілися на мокрій жужелиці, стали обидва. Хоч і не думали ставати, щось зупинило їх. Обпалили один одного суворими поглядами, але мовчали. Пархоменко хвилюючись поліз до кешені, витягнув гаманець, тремтячими пальцями відкрив, в отворі його щось блиснуло... Не говорячи нічого, підніс його вище, щоб побачив Тритузний.

Тритузний глянув, кров тяжко заходила в скронях, ледве втримався, підточило ноги, руки інстинктивно хотіли схопити гаманець, але якась сила цупко придавила їх до стегон.

Мовчали... і в повітрі панувала осіння тиша. Тихо постаречому перешіптувались гілля тополів. Думки душили вогняним колом, обіймали мозок.

— Як це я тоді загубив?

— Автім, хто знає, нехай доведе, що це мій, — думав Тритузний, та пригадав, що на перстневі було написано його прізвище, тому підбадьорення було зайве.

— Це ви зламали? — тихо запитав Пархоменко.

Тритузний мовчав. Щось штовхнуло, і з люттю сказав:

— Я. Йди й заявляй.

— Я не піду,—тихо продовжував Пархоменко,—я не піду—вже голосніше повторив він,—це зайве, все одно завтра мій апарат працюватиме. Але навіть що ви це зробили?

Тритузному від цих слів тихих і суворих було моторошно. Він чекав криків, лайки, до такої розмови він не був підготовлений, і ці слова, що виходили з глибини душі, збентежені й правдиві, душили майстра, відповідати він не міг, тут він уперше помітив на скронях у Пархоменка сиве волосся, і до серця невимовно тяжким шаром підкотилась нудьга. Під ногами шелестіла мокра жужелиця, проти майстерні в цукроварні весняним гарячим сонцем сяло електричне саяво, й важко чмихали парові казани. Пархоменко протягнув перстень майстрів:

— Пархоменко,—глухо промовив Тритузний,—слухай Пархоменко, ти розумієш, ти... запнувся, підшукував потрібні слова і зрештою з силою видави:

— Це старе, розумієш? Його більше не буде, я помилився, мені здавалося, що особисте, що своє, важливіше розумієш? Я..

Він хотів ще щось сказати, але замовк, відчував, що слова тут зайві, перед очима майорили уламки пошматованого винаходу, і майстер міцно стиснувши Пархоменкові руку, рвучко повернувся і пішов геть від нього.

Пархоменко хотів зупинити його, але Тритузний, міцно стиснувши в руці перстень, швидкими кроками віддалявся.

Пархоменко довго дивився у слід зігнутий спині майстера, і коли вона зникла за рогом майстерні він полегшено ворухнув плечима, ніби скинув з них величезний тягар і, ніяково посміхаючись, пішов геть від майстерні.

Непомітно для себе Тритузний опинився за цукроварнею біля всього недобудованого будинку. Дім стояв над узгір'ям, внизу шумувала річка. Тритузний сів на парканові й замислився.

— Так,—промовив він в голос,—тридцять п'ять років... Тридцять п'ять років роботи заради тебе.

Дім дивився на нього більшими вікон і беззубими отворами дверей, тоді Тритузний зісно видавив:

— Ти помилився, Джонсоне, важливо не тільки „я“, о ні, воно не понад усе.—І підвівшись майстер попростував до цукроварні.

VI

Ранком, коли гудки сповіщали про початок роботи, майстер Тритузний більше не встав, лежав на ліжкові, витягнувшись на весь зріст, міцно стиснувши руки.

— Розрив серця,—сказав лікар і безпорадно розвів руками.

Коли намагалися скласти застигли руки на грудях, між пальцями правий щось блиснуло. Насилу розкрили кулак—в долоні лежав перстень.

В цукроварні перевіряли апарат Пархоменка. Коли на транспортер з-під преса вискочила брикетка стислого сухого жому, що

щойно був мокрий і парував, гурт робітників залився веселими вигуками.

Апарат працював. По конвеєрові повними рядками рухались брикетки. Пархоменко замислено ливився то на них, то на апарат. Апарат стояв блискучий і стрункий, весело тремтіли стрілки манометрів, а по боках його відзвонювали бадьору пісню поршні допоміжних смоків.

На паровичні урочисто й довго верещали сирени, сповіщаючи про початок виробництва.

Серпень 1931 р.

ПЕТРОВОВК ПЕРЕМОЖЦІ СТЕПУ

ВІН СТОЯВ позаду десятків постатів, намагаючись заховатися подалі від тисячоголового велетня — робітників. Я звернув увагу на цю статну фігуру руського юнака в синьому натільнику з дужими мусанжовими грудьми. Його трохи несмілий погляд щирих блакитних очей з під лоба вгвинчувався в пам'ять.

— Ти бачиш, он того без шапки у синій майці — угадуючи мою думку, показав та пирнув пальцем у бік юнака. — Секретар комітету Петров.

— Я звернув на нього увагу — відповідаю:

— Сьогодні преміюють уже третій раз... ми зняли клопотання про нагороду його орденом Леніна...

У цей час помішник директора радгоспу закінчив своє привітальне слово до ударників, диригент рвучко вимахнув руками, і музика заграла „Інтернаціонал“. Тисячоголовий велетень — аудиторія загуркотів стільцями і завмерла в напруженні. З степу подув свіжий східний вітерець і червоні полотнища прапорів замайорили, здригнувшись на підмостках тимчасової літньої сцени.

Широко прослались безкраї степи українські. І тільки обрії замикають цей велетенський степовий круг.

Спадає ніч, степова, тепла, весняна, запашна. Денний гам заплутався у траві, у бур'янах. Тиша...

Минає година. На обрії блиснула іскра, і пронизливе дирчання долетіло до вух. За мить до першої іскри долучилась друга, третя, четверта. Хвилина, і десятки світляків, розсіпаючи часту залізну дріб, розпанахали степовий спокій. Степ здригнувся, важко видихнув — зашелестіла срібляста тирса — і завмерла в чеканні.

Могутня тракторна колона вийшла краяти степові груди, випотрошувати з них земляне золото — зерно.

— Пролетаріатові потрібний хліб, — сказала партія.

— Хліб дамо ми — сказали герої славних перемог, ударники велетня — радгоспу „Червоний Переоп“...

— Розпанахали залізні коні міцні степові груди, тоді прийшов світловолосий юнак з будинку безпритульних і сказав героєві ордена Леніна директору радгоспу Кравцову.

— Хочу працювати... хочу нового життя...

— Сідай, хлопче, залізного коня, виїзди у широкий степ і покажи там своє геройство, — сказав червонопрапорний директор.

І після двохтижневих тракторних курсів Корсунь сів на трактор. Він сів на небаченого ще заморського коня, що під недосвідченим їздуом вміє вередливо брикатись, псуватись, як п'явка висмоктувати надмірно гас, відмовляється працювати.

Сів Корсунь на заморську машину — оглянувся: навкруги степ, машини, машини і степ.

Темна ніч пестить обличчя, нашіптує: „покинь, іди геть звідси на шумливі вокзали до міста. Там усе, й своя безпритульна братва“...

Але не здригнулась рука за кермом... „Хочу працювати... Хочу нового життя“ прошепотіли сухі губи. Посунулось кермо на робочий хід і, шматуючи повітря, трактор рушив на зустріч степової ночі.

ТАК ТВОРЯТЬСЯ ГЕРОЇ

За кілька день роботи, Корсунь твердо затямив усі капризи Фордзона. Він побачив, що різниці у вимогах, між трактором і конем немає. Як і кінь він вимагає харчів — палива. Як і коня його треба почистити, напоїти, доглянути.

Затямив також Корсунь і те, що по нормі повинен виорати Фордзон 9, 60 га за 8-мигодинний робітний день, що палива за одну силогодину повинен не спожити більше 350 грам, що на га треба затратити 7,3 силогодини.

Було, як це часто буває на зборах, секретар комсомольського комітету говорив про весняну засівкампанію, роллю третього вирішального, закликав комсомольців до ударних робіт. Тоді вийшов з гурту наперед, оглянув під лоба президію зборів і напівголосно, але рішуче вимовив: — Пиши, — Корсунь...

Ще не знав у чому виявиться його ударництво, чи не підведе „Каті — Петя — Пілай“, як називав жартома свого 60-тисильного „Катерпілера“ — була одна думка перемоги.

5 травня великий залізний ланцюг тракторів вийшов у степ. Попереду на „Катерпілері“. — Корсунь.

Грудастий велетень, немов кепкуючи з світлоогого керманіча, запихав, поп'явся назад і став. Кермове колесо вередує під не зовсім досвідченими руками.

— Корсунь, не здавайсь!.. Корсунь, відстаєш! — падали гострі зауваження.

Вечір надійшов передчасно. Бригадир зачитав наслідки денної роботи.

— Корсунь, 9, 4 га за зміну...

І блиснула думка, шпигнуло гостро у грудях... — Недовиконав 20 сотих“...

Ніч була гаряча, і тільки світанку Корсунь ззснув на годину. 6-го травня трапивсь похмурий день. З важкою головою, ледве

зайнялося на світ, вже оглядав Корсунь свого „Петьку“, обшупував кожен гвинтик, старано витирав циліндри, поршні, хлипавки. Пустив газ, проїхавсь...

— Чого знесло тебе так завчасу — гукнув на Корсуня бригадир.

— Хочу оглянути „Петьку“, а то вчора мені цілий день „кульгав“.

Приголублений „Петька“, завдячуючи за догляд, орав на славу.

Плуги прекрасно чистили і ввечері тремтячими руками Корсунь записував у блокноті: — сьогодні дав 13 га.

А в блокноті ряд розтертих ясел:

7-го травня — 14,28 га.

14-го „ — 15,3 „

16-го „ — 16 „

І 18-го травня Корсунь дав нечувану рекордну цифру оранки. Він за зміну одним трактором опанував 19,5 га, заощаджуючи на кожному га 3 кілограми пального матеріалу.

„ПЕТЬКА“ ДАЄ НОВІ РЕКОРДИ

І Корсунь подружився з „Петькою“. Правда, не надто сито, але віру, він годував його паливом, змащував місця тертя, напував своєчасно водою. Чи падав щедрий дощ, чи вітер степовий очі засипав пилом, Корсунь не кидав свого друга — машину. Він вивчив кожну частину, кожну деталь. Не по книжках, ні, він, нажаль і досі ще неписьменний. Він тільки тепер вжився за книжки, опановуючи мудрощі науки. Тільки тепер комсомольський комітет радгоспу посилав Корсуня вчитися. Самотужки Корсунь вивчив кожний гвинтик за роботою, перевіряючи призначення.

... У жнива до „Петька“ причепили Корсуневі два комбайни. Тут уже куди більше відповідальності. Біля комбайнів бойовий друг Мануйлов, що дав кращі зразки праці й догляду за новою машиною.

Жнивовий день дорівнює зимовому місяцеві. Це добре затишив Корсунь. Невблагане південне сонце шкварить, витискуючи струмки їдкого поту. На спітніле чоло, на плечі сідає пил, і брудні краплі падають з лоба просто на кермове колесо.

О, Корсунь розуміє, що значить — жнива.

У гарячий жнивовий день, сигнали червоноармійського поділку, з яким змагався комсомольський, принесли надто тривожні вісті:

— Червоноармійський перемагає... Ми відстаємо — лунали поклики з комбайну.

У такий саме день Корсунь з Мануйловим виїхали двома комбайнами на степ. Завдання — зібрати 30 га.

Часто буває так, коли найбільше відповідальний час й невдачі часті гості. Виявилося, що один комбайн негідний працювати, він не вимолочував, погано перечищав зерно.

— Даюш одним! — сказав Мануйлов.

— Не відстанемо! — твердо відмовив Корсунь.

Мухи засипають очі, вони линуть до рук, до голих плеч.

Та не перешкодити мухам ударній праці. Барабан сердито бурчить, пожираючи спіле колосся, чисте зерно з тихим шепотом, безупинним струменем в ківш. сиплется.

25,6 га за зміну одним комбайном — такі наслідки упертої праці.

— Як би на обід, ми були не ходили, то дві норми неодмінно дали б до вечора. Але, обід що зробиш... — з помітним сумом у голосі говорив Корсунь.
Радгосп Червоний Перекоп.

МИХАЙЛО МОРОЗ СОЦЖНИВА

Сурми спів
Бренить —
— Несе —.
— Заклик радгоспів
Комун —
— МТС.
Бренить —
— Гуде
Вставай.
— На день
Соцжнив!
Рушай, готуйся
Колектив!
У бій на ниви!
Трофеїв злива
Буде в нас.
Тра-та-та!
Роз-сві-та...
На шум клича
На тон сурми,
Блиснули лямпи
В селі Ілліча:
Вставати час!
На світанку
Коси в танку
Б'ють по вістрях
Молотки,
Клепла коси —
Давін на роси —
Різноголосий
Гомінкий.
В перший ранок —

Других жнив
Вирішує колектив.
Лобогрійки,
Самоскидки —
— Крила вгору:
За —

— пря —
— гай!

Із колгоспівського двору
Пісня громом
Стеле гай:
„Гарно, гарно серед лану,
Глянь на південь, північ схід
Мені сонце косу клепле
І мантичку золотить“.
Котить, котить сміх луною —
І горохом по кущах.
Поміж сміху гомін, гомін —
Від в'язільниць, від дівчат.
Що дівчата —
Весело?
Запитав їх Гулий Гриць.
Десять тисяч —
— Перевесел
Накрутили на пшеницю?
Вже і більше —
— Бригадире
Ось ще взяли
На буксир ми
І бригаду молодичь.
Косарі набили коси
мантички до пряжок...

Опадали з листя роси!
Сонце півнем на стіжок.
Із серпами десять жнів
Виділяє Гулий Гриць:
Це підете із серпами
Жати жито за ярками,
Там машиною не підеш,
Бо жита лежать.
— Та дарма
Ми й серпом-дідом
По юнацьки будем жать!

Шикуються люди
Бригадами; —
Робим на себе,
Працюєм відрядно.
Всіляка робота
У нас на обліку:
Облік — соціалізм!
Соціалізм — облік!
Правдиво і вірно,
На ділі перевірено
Для себе роблю!
Для себе,
Для тебе,
Для нас,
Для нас!
Рухати час.

Гуркіт Фордзона,
Стректіт комбайна,
Брязкіт кіс,
Шум серпів..
Хиляться гони
В ноги збиральному —
Копами кіп
Мільярдом сновів.
Сонце —
— Спека.
Піт. —
— Чоло.
Стерна.
Стерні.
Рух. —
— Рук.
Дзень - Брязь!
Грюк - грюк!
Соцмагання —

— Комсомол —
— Перед веде.
Йде збиральний
Жнив день.
Там, — дзень!
Тут, — стук!
Скільки кіп?
Скільки штук?
Жили, —
— Жали,
Жала,
Жав.
Хто працює
Той їсть.
Не їсть
Хто лежав!
В холодку
Вітерцем —
Холодило,
А на сонці
Зливало
Потом.
Ми прибутки
Вміло
Поділим;
В нас відрядна
В колгоспах
Робота!
Менше зробиш, —
Менше заробиш.

День, дні.
Декада —
Збору.
Стерні - пні,
Скирт гори.
В строк —
— Збір.
Плян —
— Звір.
Труддень.
Труддекада.
Хай спека,
Хай жарко; —
Міцно м'язи
За'язані!
Втоми нема!
Це ударник Кузьма.

Геть утому!
Комбайер Хтома.
Норма чотири, —
В'яжи шість!
Хто більше зробить
Той більше і ззість!
Гукає Наталка.
А гень за селом —
Вже гуде — молотарка.
Димить двигун,
Біжить бігун,
Гуде барабан,
Пустіє лан —
Окопляний.
Молотимо...
Мало
Мало рук!
Виходь —
— Ставай!
Хліб завчасно —
Державі давай!
Гудуть барабани
І ллється зерно,
Заготівлі пляна
Впору здамо!
Гарба за гарбою
І кіньми й моторами
Скиртують велику
Озерняну гору.
Скиртуй копи!
Хліб не змокне.
Врожай тобі буде —
У наших руках, —
Збережемо зерно
Запобіжно.
Партії, уряду
Про це нам обіжник.
Обіжник плюс воля,
Плюс наша кметливість

Тоді не припустим
На полі

Зриву!

Возів одноосів —
Із золотом жита —
Підвозять до току
„Свое“ молотити.
Гуде молотарка...
Червоний
— Тік...
Фронти оглядає
Вирішний рік.
Валка за валкою,
Село за селом,
Район за районом
Республіки рад; —
Вчасно здавали
Зерно і соломую —
До міста —
Від лану.
Гули ешелони
Пісню могутню
Про хліба парад.
Струми зернові
Зрушать індустрій
Важкі двигуни.
Сівба більшовицька
Розгорнеться знову
Вчасно засієм
Суцільні лани!
Одноосібна —
Селянська масо!
Єднайся до лав —
Колективу!
Смуги мізерні
Збагатимо зерном.
Влийся в могутню
Колгоспівську силу!

ІВАН АНДРІЄНКО НА ГІРСЬКІЙ ТРОПІ

р о ж а н
(з ак і я ч с я н и я)

ХІ

Сеїд сидів під скелею на камені. З боку глянути — в глибокій задумі аджар, але то лише здається: очі йому з під насуплених брів пильно стежать навколо. Вони бачать, як від саклі до кушів, що ковали його від людського ока, шмигнула маленька закутана постать, спинилась і помалу повернула назад. Через деякий час знову так само.

Сеїд навіть на віддаленні читає Наргулені думки, розумів її почуття. Випробовує її сміливість і не гукає, а чекає. Нарешті за третім разом дівчина наслідилась і виглянула з-за кушів. На мить нерішуче зупинилась, а потім стрімголов кинулась до скелі і розпалаталась в його ногах. У палкому зворушенні вигукнула:

— О, великий учителе, я вже смілива!

Уже кілька днів, як Наргуль взиває Сеїда вчителем.

— Смілива, як орлиця, що злітає на найвищу скелею. Накажи, і я перелечу через одю долину... Учителе, я нерозумна жінка, але ти мої бажання, що виникли випадково, як прихви дурної дівчини, перетворив у мету життя. Розбудив нові почуття, що без тебе ніколи не могли б родитися у душі. Твої думки вросли в моє серце і стали моїми. Я думала: тільки сміття з своєї саклі людина коває від чужого ока, то невже жінка є сміття? Чому чоловік у нас іде з високо піднесеною головою, а жінка з похиленою, як знесилена одлиця. Хто настановив чоловіка владарем жінки? Сеїде, це все твої слова, але вони всмоктали мої думки і наче народились у моїй душі. Ти сказав: „Наргуле, передумай усе і коли відчущеш, що маєш у собі вже таку сміливість, яка гору зрушує, приходи до мене і я навчу тебе, як треба до кінця довести справу“. Я вже все передумала, відчула таку сміливість і прийшла до тебе. Учителе, навчи мене такого слова, щоб я могла піти в долину й гукнут і на весь світ, на всі гори: жінки, розправте плечі, піднесіть голови, скиньте з себе пута-чадри! Настав час вашого визволення!

Наргуль говорила, а на душі в Сеїда клекотів гнів, в очах його горіло глибоке презирство, і було бажання штурхнути ногою розпалатану постать й грізно гукнути:

— Замовчи, огидна тварино!

Та дівчина в своєму захваті не помічала виразу його обличчя, вона замовкла і втопила на нього благальний погляд. Вона ще механічно притримувала рукою чадру, але одна нога вже сповзла вниз і оголила смагляву зашарілу щоку і кінчик носа.

Сеїд з неприхованою огидою та іронією відповів:

— Бачу, що в тобі рішучість так швидко зросла, як на гнощі росте бур'ян.

Знову дівчина не зрозуміла іронії, не помітила його презирства. Аджар змінив голос і раптом наказав:

— Устань!

Дівчина спровокла підвелася.

— Докажи свою сміливість.

Наргуль не розуміючи, глянула на нього.

— Скидай чадру!

Одну мить вагалася, а тоді нервово зірвала сіру, брудну від довгого носіння, чадру. Там стояла з потупленими додолу очима, з обкрученими навколо голови товстими смолистими косами, з смаглявими щоками, через які пробивався рум'янець, схожими на спілі гранати. Губи її тонкі, як згорнуті рожеві пелюстки, злегенька тремтіли.

Знову в Сеїда бажання намотати на дужу руку товсті коси, розмахнути і розчавити маленьку істоту об гострий виступ скелі... Але водночас збуджувалась і цікавість самця. Жадібно розглядав голе обличчя, що до цього приховане було тканиною чадри. Збуджувалась чоловіча жага. Вона підтвердила думку:

— Так. Наргуль стане за дружину в Сеїда. А норови я вижену.

Думка притамувала звірячу лютість, і Аджар майже спокійно заговорив:

— Гаразд, я навчу тебе, як довести до кінця справу, як здійснити мрії... Завтра ти поїдеш знову в Теди. Тільки не з ненєю, а з Мурадом. Твій брат там покаже одну жінку. Вона від радянської влади за начальника над жінками настановлена. Ти підійдеш до неї і скажеш, що в Микулетах понад сто жінок хочуть побачити світ і скинути чадри, але самі не наслідяться це зробити. Я насмілилась, а вони ні. Бо в Микулетах чоловіки кажуть жінкам: „Радянська влада забороняє скидати чадру. І вони вірять цьому. Ідмо, ханім, у Микулету. Там зберуться жінки і ти, як власть, скажеш, що то неправда“. Ханім послухається тебе, і позавтра обидві повертайтеся в долину. Там зберуться всі микулетські жінки. Спершу заговорить приїжджа жінка, а після неї Наргуль. Тоді всі скинуть чадри і вихвалятимуть розумну Наргуль... Зрозуміла все, що треба сказати жінці від радянської влади на начальника настановленої.

Наргуль мовчала, пригадуючи. Сеїд проказав знову, повторюючи окремі речення по кілька разів. Дівчина захитала головою. Аджар підвівся.

— Тепер ходім до саклі.

Наргуль за звичкою хотіла напнути чадру. Сеїд заборонив це робити.

— Не треба. Іди так і попереду мене, щоб я бачив твою сміливість.

Хебібе, що поралась над вогнищем у першій кімнаті жакнулась, коли побачила в присутності Сеїда Наргуліне відкрите обличчя.

— Наргуле!? Божевільна!

Затикала рукою, показуючи дівчині на голову. І враз заверещала:

— Напни чадру! Затули обличчя!

Наргуль розгублено стояла на порозі і непевно поводила головою в Сеїдів бік, прохаючи в нього очима заступництва. Але чадру не запинала. На крик Хебібе з-за рогу саклі вибіг Мурад, побачив Наргуль і від надзвичайного здивування спинився,* як укопаний. А нене в саклі голосила:

— Оганьбила ти, дочко, себе і нас! Краще б я була маленьком віддала вовчиці. Нехай би вона виховувала, ніж я, бо одвак виросло з тебе вовчєня.

Мурад стиснув кулаки. Люто кружляючи білками очей в орбітах, він кинувся до Наргулі, що, злякано зіщулившись, притулилася до одвірка.

— Смієш ти, гадино, ганьбити мое ім'я? Уб'ю!

Але Сеїд заступив йому шлях і підняв руку. Вклавши в голос усю свою владність, він суворо гукнув:

— Не смій бити сестру.

Страшний у своєму гніві Мурад. Не уступив він, як завжди це робив, Сеїдові. Намагаючись відіпхнути Аджара, він прохрипів:

— Гість для мене особа недоторкана. Та коли вікчемість, якась гадина ганьбить мое ім'я, то він не має права заступатися. Відійди, Сеїде!

Аджар стояв на місці. Насупивши ще дужче брови, він тим же голосом знову гукнув:

— Це я наказав Наргулі скинути чадру.

Мурад відсахнувся від Сеїда й на мить отетерів.

— Ти... ти?

Десь у темному кутку кімнати заголосила з причитуванням Хебібе.

Сеїд стежив за молодим гірняком і бачив що от у того вибухне гнів ще страшніший і на цей раз можливо вже проти нього. Тоді може трапитися непоправиме лихо. Не даючи Мурадові опам'ятатись, він швидко продовжував:

— Так треба для нашої загальної справи. Я попереджав тебе, і ти дав слово мовчати.

Спохватившись, що його слухають уха яким не треба того чути. Сеїд ухопив Мурада за руку й майже силоміць потягнув за саклю. За рогом молодий гірняк уперся.

— Ти хоч і гість, Сеїде, а не маєш права навчати когось ганьбити мое ім'я.

— Це не ганьба. Так треба для нашої справи.

І щоб остаточно зламати Мурада, він приголомшив його новою. Наблизивши своє обличчя до господаря, він роздільно і з притиском на кожному слові напіе голосно промовив:

— Я сватаю твою сестру Наргуль.

І знову потягнув далі в куші. Коли вони були на такому віддаленні, що їх не могли почути з саклі, Сеїд зупинився.

— Так, Сеїд, благородний князь сватає твою сестру. А хіба він може взяти собі за дружину зганьблену жінку. Голова в того злетить із плечей, хто це скаже. Але так потрібно для справи, і Сеїд

готовий власною головою офірувати заради неї, не тільки нареченою. Наргулі ж нічого не станеться від того, що на кілька днів вона зламає закон. У її житті це залишиться, як сон, як маріння і вона його швидко забуде...

Аджар ударив Мурада по плечу.

— Та розвеселись же, Мураде. Хіба ти не радий мати мене за зятя. А викупом за твою сестру буде моя дочка Падіме. Згода?

У Мурада блиснули очі.

— Але ми візьмемось за свої справи тоді, як докінчимо загальну. Мураде, надходять дні, коли ми повинні грізно клацнути зубами.

Сеїд тільки перші дні говорив так з Мурадом, як і з усіма, будуючи речення по-східному, високомовно, а потім відкинув цю звичку, як непотрібну, що лише заважає швидко діходити суті.

— Я придумав таке, що незабаром серед аджарських гір залунають постріли. В ім'я алахове підіймуться правовірні проти радянської влади, за батьківські звичаї, за старовинні закони. Тоді вже ніхто не вигадуватиме ні шайтанових колективів, ні комсомолів, не каламутитиме химерами голови правовірних, не добиратиметься до Мурадового добра, не порушуватиме його спокій. Тоді Сеїд повернеться в свій багатий колись дім у Микулетах, і Наргуль стане за господиною в ньому, а Падіме своєю красою уквітчуватиме Мурадове взгір'я.

Колишній князь знав, як задурити темну голову молодого гірняка. Після таких слів Мурад знову опинився в Сеїдовій владі і готовий був іти за ним в огонь і в воду. Сеїд зрозумів це і одразу почав наказувати.

— Завтра ти поїдеш із Наргулею в Теди. Зайдеш у виконком і знайдеш там жінку, що в більшовиків вона за жіночого організатора на всю округу. Мухамед за моїми вказівками вже довідувався про неї. Саме тепер за організатора нова жінка, грузинка з Кахетії. Вона молода і запальна. Двоє слів досить, щоб вона повірила всьому і захопилася справою. Коли знайдеш, то пошлеш до неї Наргуль, а вона вже знатиме, що треба казати.

Ще довго Сеїд повчав Мурада, що треба робити, давав йому поради. А коли повернулися до саклі, молодий господар був сповнений якоїсь внутрішньої рішучості і водночас слух'яности до Сеїда. Назустріч їм кинулась Хебібе.

— Мураде, сину, Наргуль справді збожеволіла. Не хоче чадру шпинати. Я вже її й біла, а вона не слухається, огризавється як вовчєня. Накажи сам.

Та син здивував матір.

— Нене, ступай до вогню, там твоє місце, а Наргуль як хоче, так хай і робить.

Бачучи, що матір поривається заперечувати, він блимнув очима і грізно крикнув:

— Ну!?. Я сказав своє слово.

І Хебібе покірливо попростувала до вогню.

Другого дня Мурад вирушив із Наргулею до міста. Він тільки

настояв перед Сеїдом на тому, що до Тедів дівчина їхатиме з закритим обличчям і там лише зніме чадру. Аджар погодився...

А під обід Сеїд мав розмову в лісі з Файзулю, вачарем та мулою. Мурад, вирушаючи до Тедів, зайхав у Микулеті й попере-див їх.

— Настав час діяти, — говорив аджар до своїх спільників. Завтра о цю пору знову зберіться сюди, і я остаточно дам вказівки, кому що робити. Але вже сьогодні треба починати. Ти, Файзуло, підбурюй правовірних проти Зеліма і тих безумців, що ступають з ним в одну ногу. Сам знаєш, як це зробити, щоб вийшло як найкраще. Мула кликатиме гнів алахів на їхні голови, а ти, Мухамеде, відправляйся зараз же в Аджалуди і накажи Момедові Коція теж бути тут завтра. Про мене поки що не кажи, але щоб обов'язково він був тут. А тепер ідіть і приступайте до роботи. Завтра про все довідаєтесь.

Сеїдові спільники підвелися незадоволені з того, що ватажок не відкриває їм своїх плянів. Сеїд помітив їхнє незадоволення.

— Великі блага чекають на вас і на правовірних. Битягайте з схованок гвинтівки й маузери та чистіть їх. Буде робота для них.

Спільники переглянулись. Їх брав страх. Але покищо вони не вбачали в своїх діях нічого страшного і покірливо вклонилися.

Повертаючись в Микулети, мула виразно підморгнув і шепнув до своїх спільників:

— Турецькі аскери прийдуть з-за кордону. Я вже знаю.

ХІІ

Зелім пішки повертався з Аджалудів. У руках він ніс обласну газету. Ще коли парубок лежав у ліжку з хворою ногою, надумав він написати дописа до газети. Цілий день складав його. Писав у тому дописі, що в Аджарії є такий аул — Микулети. Оточений горами, вкритий темрявою й забобонами, спить він незбудним сном, та все ж таки нове життя пускає й там свої паростки. Є в аулі охочі заснувати колектив, але ніхто не навідається, щоб допомогти організувати його.

Того дописа надрукували, і Зелім тепер ніс ту газету. Радість разом з ранковим сонцем голубила думки, мрії, і мовби ще ніколи не було таке западне гірське повітря.

Допис ще більше захопить наших очарелів. Тепер можна їхати і в Теди та просити надіслати чоловіка в Микулети. Після дописа швидче надішлють.

Ще Зелім радів з того, що навіть аджалудський тавмджамарі ¹⁾ зацікавився Микулетами. Ніколи він не заглядав в аул. Навіть коли про податок треба було оглосити чи якесь інше розпорядження влади передати, то все робив він через микулетського виконавця. А за виконавця був Сулейманів син — Реджеб. Зелім не

¹⁾ Голова сілярди

довіряв тозмджамареві, бо в Тедах розпинався він за бідноту, а в Аджалуді ішов на поводи в багатіїв, і через те майже ніколи не звертався до нього за допомогою. А сьогодні тавмджамарі сам зупинив парубка.

— Сьогодні, Зеліме, прийду до вас у Микулеті. Придивляюсь, як ви живете. Найглухіший куток у вас — ні комсомольця, ні комуніста. Треба буде взятися за цю справу.

А на прощання додав:

— Загальні збори жінок зберу. Наказ такий є.

І хитро посміхнувся.

— Нарешті заворушилась справа. З усіх боків узялися, — думав тоді Зелім.

Діходив уже до аула, як на зустріч Мустафа Кобрачія з старим Ібрагімом. Обидва стурбовані, а Мустафа до того ще й лається.

— Куди це ви? Чи не на мене чекаєте? — запитав Зелім.

— На тебе. Заходили додому, а Суріє сказала, що на світанку ти ще подався в Аджалуді, — відповів Ібрагім. Помовчав трохи і, хитаючи головою, похмуро продовжував; — Погане щось коїться в Микулетах. Файзула з Сулейманом наче з цепу пси зірвалися й інших підцьковують. Ще вчора я помітив, що ага біснується, та люди були на роботі, ніде було розійтися, а сьогодні очарелі п'ятику справляють. Знаєш, уже які пльотки вигадали. Ніби ти, Зеліме, був у Тедах і подав там писане прохання, щоб у нашому аулі мечеть закрили і правовірним заборонили молитися. Що ти ніби домовився з камся, і незабаром прийдуть до нас червоні аскери і всі саклі поруйнують, а примусять збудувати одну велику і женуть туди всі сім'ї й накажуть жити колективом. А хто не захоче, проженуть на верховини в печері, де не росте ні кукурудза, ні тютюн і всі там помруть із голоду. Багато брешуть.

— Я вже ледве не бився в Сулеймановим Реджебом, — підхопив Мустафа — Коли б у нього не кинжал на поясі, набив би йому. Бреше, ніби сам чув, як ти говорив у Тедах про мечеть. А ще виконавець.

Зелім байдуже махнув рукою.

— Нехай брешуть. Хіба це первина. Набридне й перестануть.

— Ой, ні, Зеліме, — хитнув головою Ібрагім. — Коли наші очарелі горлянку деруть, базікаючи, то це не біда. Побазікають та й перестануть. А коли мовчки слухають і хитають головами, то це погано.

— Вигадували всячину — минало, так і тепер. Турбуватися не треба, — відповів Зелім і рушив уперед. Його знову зупинив Ібрагім. Дивлячись униз, він глухо забурмотів:

— Коли б якого нещастя з тобою не трапилося. Знаєш сам, нарід у нас дикий, край глухий — нацькують, то може хто й підстерече з засідки. Ми оце з Мустафою нарочито вийшли назустріч. Ішли б аж до Аджалудів, щоб гуртом повертатися назад.

Зелім вдячно подивився на обох своїх одиодумців, але на застереження зедерикувати мовив:

— Не страшно.

У Микулетах він попростував просто до крамниці. Всюди подорожували йому ворожо-цікаві погляди, але парубок не звертав на них уваги. До крамниці ніхто не заходив, заскочив на хвилину лише Мемед Суглашвілі і повідомив:

— Погано про тебе говорять в аулі. Ой, погано!

Помулився трохи і прохально заговорив:

— Ти може думаєш, що я колективу хочу і записав уже мене. Ні, я не хочу. Випиши.

Сказав і прожогом кинувся на двір.

— Це дійсно погано, — зідхнув Зелім. Аж тепер його охопила тривога. Напружував м'язок, щоб його такого вигадати, щоб не лише примусити замовкнути Файзулу з Сулейманом, а ще й на сміх їх перед людьми підняти.

Незабаром в аул приїхав аджалудський тавмджамарі. Він завітав і до крамниці. Зелім хотів поскаржитися на Сулейманового Реджеба, що той наклепи на нього робить, але тавмджамаря оточили люди, і парубкові довелося промовчати.

Оточений юрбою, голова вийшов наперед майдану і наказав Реджебові взяти десяток очарелі та йти до колишнього князівського дому, відбити там двері й вимести пил та павутиння в середині. Потім оголосив ще наказа:

— Усім жінкам — від дванадцяти років і донайстаріших у полудень збиратися до князівського будинку. З Тедів приїде представниця влади й казатиме до них промову.

Навколо захвилювалися вусаті й чорні обличчя.

— Не хочемо, щоб жінкам говорили. Для чого їм це здалося? У жінки розуму — в коні більше.

— Штрафу захотіли? — закричав знову голова. — Закон радянський велить і жінкам нарівні з чоловіками промови казати.

Навколо захвилювався ще дужче. Захиталися башлики й брилі і перемішались з жестикуляціями численних волосатих рук.

Нема такого закону.

До тавмджамаря підскачив високий жилавий аджар. Він аж три місяці працював на багумській пристані за чорнороба і в очах макулетських очарелі розумівся на законах.

— То він є для грузин. Закон каже, щоб аджарських жінок не чіпати.

— Не тобі, мені знати про закони, — важно відповів голова: Щоб у полудень усі жінки були в князівському домі, — знову гукував він і пішов до Мустафи Капілашвілі, свого родича, в гості.

Очарелі хвилювались. Від саклі до саклі шмигали закутані по статі і шепотом розносили тривогу. Деякі з матерів запирали своїх дочок у хижі. Коли тут несподівано за виконання головиного наказу виступив Файзула-ага. Сам він серед чоловіків, а Падіме з його наказу серед жінок розпускали таку чутку.

— Треба збиратися жінкам. Аж із самої Москви прийшов такий наказ, щоб усім жінкам, що слухатимуть промову, роздавать шов-

кову матерію на чарчачі. А хіба що станеться з наших дочок та дружин, коли вони трохи послухають промову чужинки?

Аджари запальні і водночас наївні, бо окуті темрявою, невідомістю. Від обурення до радості в них не велика віддаль. Поговорив трохи Файзула, переморгнувся з Сулейманом; сказав той слово, підтримав Сафір і вже замість обурення радість.

— Хо, наші жінки матимуть даремно чарчачі. Хай ідуть...

Тим часом по дорозі з Тедіа ущелиною підіймалися на маленьких гірських кониках два верхівці. Обидва — жінки. За годину перед тим попереду проїхав Мурад. Він повернув навпростець на своє взгір'я.

Де можна було, жінки їхали поруч. А де обабіч гори непоручно стискували вузьку стежку, наперед виїздила натоптувана й позновида з великими круглими очима й широкими бровами дівчина. То була Тедівська райжінорганізаторка, грузинка з Кахетії, комсомолка Віра Чінадзе. Лише минуло два тижні, як її поізначили в Теді. До цього вона працювала десь під Кутаїсом. Не зважаючи на свою зовнішню натоптуватість, Віра була жвава дівчина і швидко захоплювалася справою.

На новому місці вона придивлялася до нових людей, до незнайомих звичаїв. Її попереджали, та вона й сама знала, що Аджарія найглухіша країна, і працювати серед аджарок найтяжче. Бо по всьому Закавказ'ю ніхто так не принижений, не поневолений, не обріс віковичними забобонами, як жінка-аджарка. І от, для дівчини одразу така несподіванка. Не встигла вона добре придивитися до всього і подумати, з чого починати працю, як з глухих гір приїздить маленька дівчинка вже з відкритим обличчям і просить її приїхати до них у гори говорити з жінками. На це Віра не чекала. Була приємно вражена і захоплено взялася до справи. Виконком з її прохання послав наказа Аджалудському товмджамареві скликати в Макулетах жіночі збори, а на ранок і сама вирушила туди з Наргулею.

Наргуль увесь час їхала з відкритим обличчям, а перед Макулетами Віра порадила надіти чадру.

— Так краще буде. Коли я на зборах говаритиму, що вже час аджаркам позбавитися цього негарного звичаю, ти передусіма зірвеш з голови чадру. Цим ти утвориш велике вражіння, і може не одна жінка піде за твоїм прикладом.

В аулі їх зустріли лише діти та поодинокі чоловіки, всі останні були біля князівського будинку. Чоловіки зацікавлено розглядали чужинку, а на Наргуль навіть уваги не звертали.

Зелім, зачиняючи крамницю, побачив свою неречену. Він думав, що дівчина вібралась з узгір'я на збори і не здивувався. Наргуль його теж помітила і спинила коня. Віра поїхала далі, а за нею й натовп цікавої дівчороти та чоловіків.

Парубок стиха гукує:

— Захотілось і тобі, Наргуле, послухати, що говоритиме чужа жінка.

Дівчина поглянула на нього, і очі її в щілинках чадри виблискували від незвичайного зворушення й завзяття. Зелімові ж на віддалені здалося, що вони горять від обурення. Згадав останню зустріч із нареченою, свою обіцянку йти поруч в житті й сіяти в дулі слово про розкріпачення жінки. Згадав і зустріч з Омаром, тривогу і раптовий захват. Адже ж він після того вечора цілу ніч не спав, думаючи про всі жахливості аджарського побуту, і сповнився не абияким наміром негайно розпочати боротьбу з тими жахливостями. І от досі нічого не зробив. Сьогодні вперше збираються на збори жінки в Микулетах, а він наче байдужий до цієї важливої події. Треба було з товмджамарем поговорити, нарешті ось із приїжджою жінорганізаторкою, порадитись з нею, або й самому виступити на зборах про колектив, про поневолену долю аджарської жінки.

Всі ці думки блискавкою проскочили йому в голові. Спершу стало ніяково, а тоді перейнявся рішучістю і ступив кілька кроків у напрямі до дівчини.

— Наргуле, сьогодні вперше жіночі збори. Говоритиметься про жіночу долю, розкріпачення, словом те, про що ти мрієш. Я теж думаю виступити.

А в Наргуліних очах ще більше зворушення, і парубок це помітив.

— Зеліме, це все я вигадала. І Віру попрохала прийти.

Парубок не зрозумів. Дівчина нахилилась до нього.

— Хочеш, Зеліме, я відкрию тобі своє обличчя.

Зелім непевно, навіть боязко озирнувся. Він був приголомшений її словами.

— А від завтра зовсім ходитиму без чадри. З усіма говоритиму, і всі на мене дивитимуться.

Помітивши його розгубленість, вона дзвінко засміялася.

— Диви!

І завершила обидні поли чадри, аж застібку розірвала. Вражений і збитий з пантелику мовчки стояв Зелім і тільки переводив погляд то на її зашаріле обличчя, то на вулицю. Не даючи йому опанувати себе, дівчина поправила чадру, вдарила коня і швидко від'їхала. Зелім зробив кілька кроків услід, потім спинився. Протер очі: чи не сон був? До того випадок здався йому неймовірним. Ні, ондечки вона поїхала: маленька і прегарна навіть у незграбному чарпані. Що ж сталося?

Зелім повними грудьми вдихнув повітря і почав думати.

Він значить не розумів своєї нареченої. Її дії його дивували. Вона була, як гірська путь, сповнена несподіванок.

XIII

З протилежного від Мурадового взгір'я боку Микулет, окремо від інших сакель, серед густого садка стояла довга будівля. Внизу серед камнів незадоволено суркотів струмінь, а зверху насідала висока круча, вкрита поодинокими деревами, що на тлі неба

скидалася на кінську голову з шиєю, поставлених сторч і з розтріпансю гривою. Садиба колись належала князеві Сеїдові Номішвілі. Колись розкошував у своєму будинкові багатий Сеїд, але налетів революційний шквал і викинув його геть за кордон.

У громадянську війну червона частина, що тут проходила, хотіла князівський будинок перебудувати на касарню для прикордонної застави. Тоді розібрали всі внутрішні стіни, дещо переобладнали та так і залишили, бо кордон пересунувся і частина перейшла в інший аул. Потім Момед Пехіладзе, Зелімів батько подав було думку відкрити там школу, але проти виступив мула. Момеда ніхто не підтримав і думку його не здійснили. Будинок притягував до себе й Зелімову увагу, парубок теж думав про школу, але в долині було такої непочатої роботи, що він не знав з якого боку й підійти до неї. Захопився колективом. Так і лишився стояти пустою Сеїдів будинок. Садок поділили серед найбідніших микулетчан, а вікна в будинку забили обополоми.

Сеїдів палац, як і інші аджарські саки: зовні з верандою — рундуком уздовж усієї стіни. Тільки що більший, та не з дерева, а з камнів побудований.

Довгі роки стояв він пустою, а того дня загомонів незвичним гомоном.

... Віра, зайшовши в середину, спершу не хотіла там улаштувати зборів.

— Сиро та темно в ньому і сісти нігде, — казала вона. — Краще на повітрі, отут у садку.

Але Наргуль добре пам'ятала Сеїдів наказ.

— Щоб обов'язково в будинку були збори.

В ушах і досі звучали його пояснення.

— На дворі збори оточать очарелі і заважатимуть. При чоловіках жінки не то що скинути чедру, а не посміють і слова мовити.

Сеїд переконав Наргуль, а вона в свою чергу Віру. Присутній товмджамарі дівчину теж підтримав, а тим часом Сулейманів Реджеб загнав, як овець, у середину будинку жінок.

... У помешканні напівтемно, бо в щілині між обополоми у вікнах і в єдині двері світла мало попадало, а стіни були аж чорні. В одному кутку підвищення, і туди поставили стіл, що за нього сіли Віра і тавмджемаре. Недалеко тулилася до стіни Наргуль, так порадила їй жінорганізаторка, атрешта — близько ста душ тиснулася одна до одної і витягувала голови: чекали. І через те, що в помешканні напівморок, це зібрання закутаних переважно в темне постатей, коли вони стояли нерухомо в очікуванні, зверху нагадувало грудасту ріллю.

Реджеб Шуліашвілі з товмджамаревго наказу став на варті біля дверей зовні і не підпускав близько нікого з очарелі, що купками збиралися в садку і чогось чекали. Серед них несподівано з'явився Мемед Коція з Аджолудів з двома невідомими аджарами. Мемеда в Микулетах звали. Він за меншовицького панування в Аджарії в „народній“ гвардії служив, а згодом за пачкарство у в'язниці сидів

До прибулих підійшов Мухамуд-вачарі, вони пошепотіли про щось трохи й розійшлися. Мемед з товаришами підходив до окремих, груп микулетчан і, регочучись, глузував:

— Чекаєте на даремні чарчані для своїх жінок? А якже, з перського шовку привезуть. Ви тут мух ловите, а там може ваших жінок переписують, щоб як качок на базар, відігнати потім їх в Батум, а там і далі до гяурів.

Не в одого микулетського очарелі запалювались очі і стискувались кулаки від цих слів.

Зростали непевність і тривога.

Файзула, що до цього так ретельно агітував, тепер мов води в рот набрав.

... Ібрагім Тупалешвілі теж був у садку. Він прислухався до Мемедових балачок, придивлявся до односельців і чимраз на обличчя йому насувалась усе більша похмурість. Побачив Зеліма, що поспішав до князівського будинку і почимчикував назустріч.

— Зеліме, не йди туди, бо щось очарелі затівають, — попросив старий парубка.

— Дурне. Там же жінки їхні, — здвигнув плечима Зелім і пішов. Його Реджеб у будинок пропустив.

Ібрагім услід задумливо похитав головою...

... Аджари говорять грузинською мовою, але постільки вони довгий час були під владою турок, то їхня мова, особливо в гірняків, на третину засмічена турецькими словами. Та Віра говорила просто й зрозуміло, не промову виголошувала, а захоплюючи розповідала, як розповідає в колі своїх найближчих друзів людина, що повернулася з подорожі в далекі країни.

Жінорганізаторка почала з історії аджарського народу. Як його поневолювали довгі роки турки, потім руські царі, грабували, відбирали останнє, довели до нейморвіних злиднів і темряви, знищуючи цілі аули, коли ті висловлювали якесь незадоволення. Не менше доводилося терпіти біднякам і від своїх князів та аг. Жінці ж аджарці становище було гірше, ніж чоловікове, бо крім загального поневолення, вона терпіла ще багато від закостенілого старого побуту.

Вона тут облишила говорити про аджарів і почала про руських. Як за царів теж погано там жилося робітникам та селянам, особливо жінкам...

Віра ще ніколи не мала перед себе таких уважних слухачів. Сто жінок, упершись одна одним підборіддям у плечі, задіпеніли, влившись в одну суцільну масу. Всі закутані вони з підвищення скидалися на застиглу строкувату лявину, коли дивитися на неї в час похмурого присмерку. Лише зрідка, мов випадковий подих вітру шелесне листом у лісі, почується шепіт — то аджарка в сусідки перепитує слово, що вона його не зрозуміла.

... Потім настала революція. Робітники й селяни скинули з себе кайдани невілляництва, почалося розкріпачення трудящих жінок.

Дівчина намалювала широку картину соціалістичного будівництва в Радянському Союзі та яку участь бере жінка поруч із чоловіком у тому будівництві.

Коли вона про це казала в різних місцях натовпу почувся глибокі зідхання, наче розмахи орлячих крил у далині, коли цілий виводок різночасно злітає з скелі.

Віра знову повернулася до становища аджарської жінки: в яких тяжких умовах вона живе. Не людина вона, а невідьмичка.

— Навіть гірше. Хіба не рабиня вона, коли навіть дітей народжує в хліві на гноящі разем з худобою? — вигукнула наприки-вці жінорганізаторка.

Зідхання почастішали. Віра замовкла. Вона майже дві години говорила й дуже втомила, аж охрипла. Але уважно спостерігала свою аудиторію. Бачила, що треба дати деякий час жінкам розібратись у власних думках, дати змогу в їхніх серцях народитися новим бажанням. Нахилилась до товмджамара і шепнула:

— Ти б виступив та сказав кілька слів про роботу сільради.

— Перед жінками! Яке їм діло до сільради? — здивувався аджар.

Віра спалахнул. Хотіла гостро висловити йому своє обурення, але згадала, де вона знаходиться і стримала себе. Адже ж тут товмджамарі ходять у гості до мули і більш за мечеть дбають, ніж за школу. У більшості в них тверде переконання: з жінками можуть говорити лише жінки, а їхнє діло з чоловіками, та й то не часто.

Жінорганізаторші допоміг Зелім. Він стояв недалеко під стіною й чув товмджамареву відповідь. Похапливо вискочив на підвищення й палко заговорив:

— У словах прийдької калішвіді¹⁾ ви побачили своє життя, пізнали самих себе. Вона говорила про поневолення. І я скажу про це. У нас чоловік з більшою пошаною ставиться до пса чи коня, ніж до жінки. Він їй не дозволяє навіть на кукурудзяник вийти, тримає в саклі майже в зачині...

І полилися слова гнівні, слова протесту.

— Хто ж позбавить аджарку від гніту, від ярма? Колектив. Жінки, думайте про колектив.

Віра вдячно кивнула Зелімові головою. Потім знову заговорила сама.

— Жінки, я ваша сестра, ваша дочка. Від щирого серця кажіть про всі свої лиха, болячки і я вам дам пораду. Сміливо кажіть, не бійтеся.

Аудиторія мовчала. В помешканні починало темніти. Товмджамаре пройшов до дверей і наказав виконавцеві принести світла. За кілька хвилин той приніс велику висячу лампу. Сам Мухамед-вачарі поспішив її принести з дому. Лампу повісили на гачок посеред саклі.

Жінорганізаторка довго чекала, але її не завітували ні про що

¹⁾ Дівчина.

— Жінки, невже у вас не ворухиться думка скинути з себе кайдани поневолення. Найперша ланка в цих кайданах — чадра. Вона затуляє від вас шлях до розкріпачення. Чадру вигадали давно колись чоловіки, щоб подвоїти ваше поневолення.

У цю мить у садку вибухло надзвичайне ремство. Його глухі відголоски долетіли в помешкання. Віра почула їх, очі їй бачили, що й інші жінки видно почули, бо майже всі голови повернулись до дверей. Крайні боязко поточилися до виходу, але звідти їх повертав назад Сулейманів Реджеб. Це надало дівчині наче більшої сили, більшого запалу.

— Час уже відірвати цю ланку від кайданів. Час уже дивитися вам вільно на світ, час скинути чадру! — з великою пристрасстю вигукнула Віра.

Не встигла вона закінчити, як на підвищення до столу вискочила Наргуль. Дзвінко-пронизливо з тремтінням у голосі, майже істерично вона крикнула.

— Геть чадру!

З силою рванула з голови чадру і тканина шматтям полетіла в її руках.

— Геть! Геть! Геть!

І затопала ногами. Потім у якомусь невимовному екстазі, наче божевільна, кинулася до найближчих жінок і почала зривати в тої та в тої чадру. Вона так несподівано наскакувала, що жінки навіть не боронились. Наргуль своїми діями захопила Віру, Зеліма й навіть товмджамаря: ті теж кричали:

— Геть чадру!

Раптом у помешкання вскочив Мемед Коція і собі почав зривати чадри. Жінки в жахові поточилися й почали збиватися в один куток. Злякано заверещали.

У цю мить на дворі пролунав вигук.

— Очарелі, наших жінок ганблять! Зривають чадри!

Він потонув у грізних вигуках натовпу, що наче шум водоспаду, наближався до помешкання. Знову і знову вигуки:

— Зелім запродав жінок наших!

— Невже ми ягнята і мовчатимемо!..

— Смерть Зелімові!

Навчений зарані Сулейманів Реджеб і собі гукнув:

— Сафаре, твоя Суріе вже без чадри, і її Зелім обнімає.

Наче скажений Сафар рванувся до дверей. По дорозі йому Файзуле послужливо сунув у руки маузер. З диким ревінням він увірвався в помешкання.

А Мемедові Коція цього тільки й треба.

— Сафаре, сюди! На поміч!

І бандит вихопив із під поли маузера і розрядив його у Віру. Жінорганізаторка ойкнула, вхопилася за груди і навznak на землю. Сафар шукав очима Зеліма, не побачив і пустив кулю в товмджамаря. Той і не пікнув. Один з незнайомих аджарів, що прибув разом з Мемедом Коція, користуючись із загальної метушні, під-

біг до вікна в щілину між обалопами почав випускати в садок по натовпові кулю за кулею.

У ту ж мить на дворі хтось злякано скрикнув:

— Стріляють! Поранили. Ой, ой, ой!

Йому відповів громовий голос Сеїда, що несподівано опинився в садку.

— До зброї, очарелі!

Цей заклик підхопила розлютована юрма.

— До зброї! до зброї!

Окремі голоси сплелися в один шалений вигук.

— До зброї — грізне і страшне понеслося через долину до лісу, наводючи там жах на лисиць і шакалів, далі вниз по долині і розлетілося там у вузьких ущелинах.

Натовп миттю розсипався по Микулетах. Загалом добродушні в житті аджари відчували кров і перетворилися в кровожерних звірів. За кілька хвилин вони вже вискакували з сакель із рушницями, револьверами, що їх довгі роки ховали в потайних місцях, а то просто з одними кінджалам і бігли до князівського будинку. Там чулися поодинокі постріли, а по дорозі їх ледве, не збивали з ніг перейняті надлюдським жахом, зустрічні жінки. Добігали до будинку а звідти крики:

— Зелім утік. Шукайте зрадника. Смерть йому!..

... Коли в помешкання вскочив Коція і почав зривати чадри, хміль раптового запалу миттю вискочив із Зелімової голови. Чуття йому підказало, що твориться щось непевне, що і Віра, і він, і товмджамаре зробили непоправиму помилку. Парубок кинувся у середину жіночої юрми, щоб зупинити Наргуль.

У цю мить почувалися постріли.

Зелімові, наче хто обік вухо, а поруч несамовито ойкнула жінка. Зрозумів — куля зачепила його. Нахилився, підвів голову і в ту ж мить його з страшенною силою вдарили чимсь твердим по голові. Перед очима все закрутилося, підігнулись коліна — так і сів на землю. З протилежного кутка до виходу натиснула юрма і зовсім збила його з ніг. Жінки вже топчучи лізли через нього. Напружив усі сили і, розсовуючи напівбожевільну від жаху й галасливу юрбу, скопився на ноги. Коція, що вдарив його ручкою маузера, був уже далеко. Протискуючись крізь жінок, Зелім пробрався ще далі в темний куток. Затримуючи кров, що дебініла з вух, він обдивився навколо. Побачив на підвищенні Сафара, що гасав поглядом по помешканні. Зрозумів, що аджар шукає його. Знову натиснули на нього жінки. Перевів погляд на двері і побачив високого старого аджара, що пропихаючись у помешкання, затримав жіночий потік. Зелім ще хлопчиком був, як бачив в останнє високого аджара, але одразу пізнав його.

— Сеїд... Князь. — блискавно майнуло йому в голові. — Як він опинився тут?

Його погляд мимоволі прилип до Сеїдової постаті. Князь пропався в середину помешкання і вхопив на руки Наргуль, що напів-

жертва, з широко виряченими очима, стояла, притулившись до стіни. З дівчиною на руках він кинувся до виходу. Зелім рванувся вслід. Його помітили.

— Держи Зеліма! — крикнув Коція.

Інстинкт самоохорони підказав що робити і Зелім нахилився. Під руки попалася чиясь чадра. Він швидко напнув її на голову і не підіймаючи останню, разом із жінками почав тиснутися до виходу.

Надворі Зелім одразу кинувся в бік. Спіткнувся на пенек і розпластався на землі. На кілька хвилин так затримався. Біля будинку стояв неймовірний галас, а зовсім близько, майже над головою почувся владний голос.

— Тобі, Мураде, передаю сестру Наргуль. Стережи, щоб не втекла. Пам'ятаєш нашу умову. Я повернуся до людей. Нарешті те почалося, чого ми так довго чекали.

— Сеїд, — довбонуло Зелімові в мізку.

Від будинку вже чулися інші крики.

— Шукайте Зеліма! Смерть йому!..

Зелім підхопився і звик у темряві.

У кукурдзянику перев'язував шматком сорочки голову, і йому, наче скалки розпеченого заліза, проскакували думки: короткі, уривчасті.

— Що робити? Що трапилось?.. Звідки взявся Сеїд?.. З Мурадом вони на щось чекали. Значить Мурад із Сеїдом давно зникналися? Нуда, Мурад пачкар, а Сеїд живе за кордоном. Але чого він сюди пробрався? Може... може весь жах сьогоднішнього дня це його рук діло. Стривай, Наргуль... їздила до міста... Потім... Звітки в неї така сміливість, слова чудні? Невже нарочито використали темну дівчину. Для якої мети? Звідки б довідатись, чи Сеїд давно тут живе... Ага, Реджеб скаже. Хлопчик любить мене... А тоді в Теди... Чи може одразу до міста?.. Ні забіжу. Це майже по дорозі. Скажу ще, щоб стежив за Наргулею, куди вони її подінуть. А тоді в Теди.

Відбіг кілька кроків і спинився.

— Може знайти Ібрагіма, Мустафу, Гусейна. Спробувати гуртом утихомирити юрбу. Але там бандит Коція, Сеїд, Мурад... У них зброя. Ні в, Теди.

Зелім перескочив через струмінь і через хаші майже непрохідними і йому одному відомими манівцями кинувся на взгіря.

А може в хашах вовк на нього чекає? Беззбройний Зелім проті не думав.

XIV

Страшно Реджебові, маленьке серце сповнене жаху — не знає, що вчинити хлопчик, бо голову не кидають, важко далять слова:

— Зеліма вбити. Обов'язково вбити.

Опівдні це трапилось. Реджеб збирався вигнати на пасовисько худобу, аж тут корова десь поділася. Неве, здоївши її, не загнала, і вона кудись пішла. Побіг хлопець через поляну виш, забіг у ліс.

пробирався через куші, шукаючи. Раптом почув розмову. Розсунув куш, а під деревом сидять Сеїд, Файзула-ага та ще якийсь незнайомий аджар. Про що вони говорили, не знав. Почув лише Сеїдові останні слова:

— Зеліма вбити. Обов'язково вбити.

Злякався, і щоб його не помітили, тихо шмигнув назад у куші.

Спершу не надав тим словам значення Реджеб, але що більше думав про них, починав брати острах, у серце закрадався жах. Великий жаль до Зеліма сповнював душу.

— Нуда уб'ють. У того аджара і мавзер при боці висить. А Зелім гарний, добрий до мене. Він про колектив знає, а в колективі...

Реджеб здирався на скельку на верховині і задумливо-серйозним, мрійним поглядом дивився на обриси далеких гір на північному заході.

— Зелім казав — там море, такі будинки, як оці гори, різні дива, що очі розбігаються, дівлячись на них. Реджеб хоче це все побачити, а Зелім говорив: буде колектив — Реджеб усе побачить. Ні, Зелім таки добрий... А його уб'ють.

І мимохіть росналися очі сльозами невимовного жалю, а уява в маленькій голові малювала одну від одної жахливіші картинки. Сеїд у думках вживався якимсь страховищем.

— Гірше шайтана, — зробив порівняння.

У полудень Реджеб дійшов такого стану, що був кинувся бігти, а куди — сам не знав.

Худобу хлопчик додому пригнав зарані — ще й сонце не зайшло. Саме Мурад повернувся, але без Наргулі. Ввора ж до міста вирушив із нею. Похмурий був Мурад і очі йому так страшно поблискували, що Реджеб їх такими ще й не бачив... Дістав старший брат із схованки маузер, перевірів його і почав збиратись кудись. Нене поспитала було його і про Наргуль і про те, куди збирається, та Мурад так гримав, що вона лише тихо заплакала. Потім він швидко пішов через поляну.

І Сеїда не було. В цей час він завжди сидів самотньо під ске-дею, а сьогодні ні в саклі, ні там.

Ще страшніше стало Реджебові.

— Може вбивати Зеліма пішов.

Від цієї думки холод стиснув усе ество, мозги студеною водою хлопця облили, і серце йому завмирало: от-от його хтось відрве.

Починало сутеніти, і далекі скелі кутались у марева, а навколишні хаті поринали в катову задумливість. Реджебові в голову заскочила думка дуже проста, що не зважаючи на такий стан він навіть здивувався, як вона не спала йому раніше.

— Побігти сказати Зелімові, що його хочуть убити і він утече.

Страшно бігти через ліс у долину, бо вечір, а хочеться. Добіг аж до кінця поляни й спинився: боїться йти лісовою тропою. І от, у цю мить до вухів його долетів галас, а потім постріл, ще і ще. Хлопець несамоовито закричав і стрімголов кинувся бігти, але не

назад до саклі, а вниз. Біг кричучи знайомою тропою кілька хвилин, спіткнувся на камінь і впав. А впавши, одразу замовк. Пострілів не було чути і галас у долині стих, та від того не легше хлопцеві: страшно йому. І назад страшно, і вперед. Вернувся б, та на гору важко йти, а вниз легше, коли лісовик-страховище звідкись візьметься — швидче втече.

Коли кричав, то стрімголов біг, бо за криком не відчував страху, а тепер — зробить один крок і спиниться, а серце стукотить, аж самому чути, зуби цокотять, мурашки ганяють по тілу. У день дерева, кущі, камні, а тепер якісь страховище — насуваються з усіх боків, поглинути хлопця хочуть. Тропа пішла попід скелю — не так мовби страшно стало. Все таки з одного боку стрімка стіна, до якої зрідка лише попритулялися окремі дерева. На повороті спинився прислухатись. І зненацька через урвище, що його і Реджебові треба було обходити, спереду почувся жалобно-пронизливе, від якого цупеніє в жилах кров, виття, і наче між кущами мигнули дві блищаки.

— Вовк, — підказав хлопцеві страх і водночас зацігнів на місці, а волосся полізало до гори. Хвилину, а здалося вічність був у такому стані, і тоді відчайдушно скрикнув і кинувся дратися на найближче дерево...

Зелім застав Хебібе у великій тривозі.

— Що там у вас скоїлось у долині?

Замість відповіді було ще схвильованіше запитання:

— Де Реджеб?

— Забіг десь хлопець. Як почувся постріл, він закричав і вниз побіг. Гукала, а він не вернувся. Не знаю що й думати. Ти хіба не зустрічав його. Зеліме?

— Я не тією дорогою йшов сюди, — відповів парубок.

— Що з тобою? Ти в крові?

Помітила жінка перев'язану голову. Зелім уже на дворі.

— Алах, алах... зашепотіли уста її у великій тривозі і страху.

Зелім вирішив йти просто на Теди, але майнула думка, що може здибає Реджеба на тропі і повернув туди.

Де напівкругле урвище природа закувала в підкову з тропи та скелі, почувся шелест і майнула тінь.

— Реджебе, ти? — стиха гукнув Зелім.

Тінь виросла і спинилася за три кроки від нього.

— Не Реджеб, а Мурад, — почувся зловісний голос.

Зелім здригнув і поточився назад. Знову почувся шелест, уже над головами, але обидва гірняки його не чули.

— Я тебе попереджав, Зеліме, щоб ти не попадався на таких тропях сам на сам. Тепер ми покінчимо наші рахунки. — У Мурадових руках блиснув маузер. У ту ж мить зверху почувся несамовитий крик і на Мурадові плечі ніби білка плигнула. Водночас постріл — куля кудись у листовиння, а ще мить — маузер уже був у Зелімових руках.

Сплелися два здивованих голоси.

— Реджебі!?

...Зелім ухопив Реджеба за руку й разом з ним відскочив униз до стіни. З твердою рішучістю в голосі крикнув:

— Зробиш крок — стрілятиму!

У безсилій злості недалеко біснувався Мурад.

— Убивай. На твоїм боці сила.

— Я вбивати не стану. В іншому місці ти даси звіт на свої дії, — відповів Зелім.

Пхаючи за спиною рукою Реджеба, він почав задкувати вниз. Потім повернувся і прискорив кроки. Коли обігнув урвище, гукнув через нього в темряву:

— Пам'ятаєш, Мураде, на тому майже місці, твої недавні слова про турів і мою відповідь? Ти не міг перемогти, бо за тобою нема стада. То в долині не стадо благородних турів, а набрид із вовків, шакалів та лисів. Мое ж стадо в майбутньому, і я перемагаю.

Мла принесла приглушені прокляття.

На узліссі Зелім спинився.

— Що маємо робити, Реджебе? Додому тобі повертатися не можна. Мурад голову відірве. До Тедів ноги тебе не донесуть, а мені поспішати треба. Знаєш що, бавші, пробирайся до моєї ськлі. Розкажеш моїй нене, що трапилося і вона тебе заховає. Або ні, краще біжи до діда Ібрагіма і теж розкажи все. Він, або його бєбія *) тебе захищать, доки я повернуся.

Зелім провів Реджеба ще трохи в напрямку аула, а тоді повернувся на Теди. Але не пішов ущелиною, а перехрестив долину і почав здиратися на перевал, що в аджарів носив назву козиного. Для обережності вибрав іншу дорогу.

XV

Аул Микулети цю ніч був незвичайний; сповнений сторожкого гомону і тривожного очікування. За стінами сакель боязко при-
нишкли живочі істоти, дослухаючись до надвірних звуків. Усім їм одна думка:

— Яка довга ніч?

— На майдані горить багаття, а навколо розляглися кудлаті постаті в бурках: чоловіка п'ятдесят. Ближче до огню на камені сидів Сеїд. Він уже ввійшов у ролу ватажка, і в його голосі почувалися владність і вимога безсуперечного послуху. Князь говорив:

— Очарелі, кров уже пролита і назад нема вороття. Мусимо йти вперед. У ваших жилах ще тече кров дідів, бо ви одразу заступилися за порушене право своє, за сім'ю, за жінок своїх, що їх вороги наші насмілилися ганьбити. Великому алахові ви угодні і він обдаровує вас мужністю, розумом і показує путь, на яку ви повинні ступити. Забита Хебібе, Гусейнова дружина вимагає помсти, поранений Омар теж. Вимагає помсти ще й те, що вже скіль-

*) Бєбія — баба

ки років гяури-більшовики топчуть наші звичаї й закони, калянуть голови нерозумним нездійсними химерами, вносячи розбрат, нарешті, наважились на найдорожче кожному аджарові — його сім'ю. Терпіння наше, як у посуді вода, переповнилася і лється через краї... Очарелі, на нашу долю випала честь, може випадково, розпочати повстання, стати для всієї Аджарії за привіддів. Мине кілька днів і всюди на горах аджарських залунають постріли, а через місяць жодного гяура-більшовика не буде на нашій землі.

Коли він починав говорити. Сафар зітхнув і подумав:

— Хебібе застрелив я, цілячись у Зеліма, та нехай буде по твоєму.

Файзула підкотився до Сеїда.

— А турки коли придуть на допомогу? Мула говорив, що придуть.

Сеїд зрадів у душі. Така думка йому ніколи не приходила в голову, а тепер вона всіх може підбадьорити. Відкашлявся і вже голосніше та впевненіше продовжував:

— Так. Через місяць жодного невірного не буде в Аджарії, бо коли на допомогу придуть наші брати, турецькі аскери, правозірні мусульмани. Багато прийде. Вони й допоможуть вигнати невірних. Тільки вони не одразу придуть. Турки мені сказали, хай сами аджари візьмуть Теди, тоді ми побачимо, що вони дійсно хочуть боротися за віру алахову та звичаї дідовські і виступимо. Такто, очарелі... Ранком ми виступимо на Аджалуди і весь аул пристане до нас. Я вже Мемеда заслав туди. Потім підемо на Кварачі і тоді вже три аули разом на Теди.

Сеїд розмірився.

— За вісім років оце я вперше з вами, очарелі. Моя віра в нашу силу, те, що алах нам допоможе в правому ділі так велика, що надіюсь вже ніколи не розлучатися з нами. Мій дім завжди буде відкритий і найсмачніші страви чекатимуть на вас.

Князь за мріями навіть забув про повсякчасну обережність у словах.

— Я не гніваюсь на вас за те, що довгі роки моїми землями та садками користувалися, навіть плати не візьму. Я прош...

Він не докінчив. Недалеко в темряві вихопився світ полум'я, і почувся заглушений постріл, наче гарматень вибухнув. Сеїд ойкнув і вхопився за груди. Помалу почав хилитися вниз і розплатився на землі. Конвульсійно задригав ногами, захарчав і витягнувся.

Аджари злякано повскакували з місць.

В освітлене багаттям коло вступив Ібрагім. З розпатланим на невикритій голові волоссям, з блискучими від гніву очима, зовні він був спокійний, принаймні ні голос, ні руки не виявляли жодного хвилювання. У руках старий тримав довгу стару берданку. Серед загальної мовчанки тихо й глухо мовив:

— Це я вбив Сеїда. Я бідняк — а він князь. Ціле життя робив на нього і тепер не хочу, щоб він повертався в Микулети. Краще вбийте мене... Оце і все.

Аджари ще не опам'ятались від здивування. Тоді Ібрагім також тихо продовжував:

— Очарелі, розум у моїй старій голові підказує так: та справа, що нею керують Сеїди та Файзули — непевна справа, вона принесе нещастя на ваші безрозумні голови.

Файзула зірвався з місця, з скерованим на діда мавзером.

— Смерть старій собаці!

Але Файзулену руку затримав Сулейман.

— Досить крови лити. Не руш старого. — Коли алах усе бачить, то він повинен просвітлити ваш розум і сказати сумлінно: „Безумці, що ви намірились робити. Хіба можна немовляті йти проти своєї матері, що ростить його і годує грудьми своїми. Від матері ж залежить життя немовляти“. Старий Ібрагім так само говорить вам. Хай гнів ваш розтане, як весняний сніг у долині. Ваші місця біля сім'їв у саклях. Безрозсудство веде до загибелі.

Кішній наймит зідхнув, спокійно повернувся і пішов геть.

Усю ніч на майдані був страшений галас. Аджари сперечались, що діяти.

— Все рівно заберуть усіх і перестріляють, — лякав Файзула, що йому відчай надав хоробрости. — А так може турки нам допоможуть.

Його партія перемогла, і ранком рушили на Аджалуди.

З п'ятидесяти вирушило п'ятнадцять, а доки добрались до Аджалудів, лишилося вісім. На околиці їх зустрів Мемед Коція: розгублений, похмурий.

— Шайтан видно керує розумом Аджалудців. Глузують і не хочуть підтримати. Ходімо всі, може гуртом умовимо.

У цю мить хтось злякано скрикнув:

— Диви, цителіармелі!')

Всі повернули голови. На протилежному боці аула, тропою через узгір'я з Тедів посувався кінний загін міліції.

На хвилину очарелі заціпеніли в нерішучості. На блідих обличчях вималювалась надзвичайна розгубленість. Потім наче серед юрми стався вибух — усі кинулись у розтіч.

XVI

Загін верхівців, коливаючись у сідлах, мов від вітру верхів'я запилених смерик в ущелині, рухливою колоною занурився в микулетську єдину вулицю. Дрібно цокотіли об камені ковані копита, а з-за барканів, живоплотів вискакували очарелі і, скидаючи шапки чи брилі з голів та прикладаючи до лоба долоні, вітали несподіваних гостей. І в їхніх очах не було ненависти до прибулих, навіть ворожості, а швидче зацікавленість і лише зрідка де в кого раптова зляканість чи непевна стурбованість.

Зелім їхав позаду загону з Гусейном, головою Тедівського кооперативу.

1) Червоноармійці.

До нього першого в Тедах прибіг парубок, і райком відрядив старого партійця на місце розслідувати справу.

Первове зворушення, що всю ніч підганяло манівцями до районного центру в Зеліма вже минуло, але й втомі не відчував парубок: натомість до серця підкрадалася якась незрозуміла непевність. Він ніби відчув у всій біді свою провину, а в чому саме вона є — не міг усвідомити. А Гусейн мало говорив сам, лише його, Зеліма, уважно про все розпитував і парубок, відповідаючи, часом ловив у сіро-тімяних, ніби витомлених очах старого аджара докірливі тіні. Ловив, але не розумів того докору. Уже перед самим аулом, після довгої задуми Гусейн тихо поспитав у Зеліма:

— Чому ти останній місяць зовсім не навідувався до мене в Тедах, тоді як раніше чеснонько забігав за порадами? Мені це дивно.

Зелім почервонів. Йому стало дуже соромно — ладен був крізь землю провалитися. Все дужче й дужче хилив голову, наче зверху на неї насувала важка скеля, і тоді вже похмуро відповів:

— Через дурість свою. Хотів перед тобою, Гусейне, вихвалитись несподіванкою.

— О, та юнацька задира! — зідхнув Гусейн.

Десь із провулочка вискочив Мустафа Кобрачія, побачив Зеліма й радо вхопився за його стремено.

— А ми вже хто зна що думали. З Манаразбе всі кукурудзяники обшукали. Думали, що тебе вже й на світі немає.

І скопа поглядаючи на передніх міліціонерів, уже тихше додав:

— Мене вчора теж ледве не вбили. Просто збожеволіли очарелі.

По другий бік Зелімового коня наче з під землі виріс маленький Раджеб. Похапливо розповів про свої новини.

— Наргуль ночувала в тітки Фатими. Цілу ніч проплакала, а тепер плаче там, — махнув рукою десь уперед. — Нене прибігала в узгір'я. Каже! „Мурад десь забіг. Страшно вночі в Микулетах було.

У супроводі натовпу дорослих і дітей, що з кожним кроком збільшувався, міліційний загін наблизився до Сеїдової садиби. На дорозі біля живоплоту всі позлазили з коней і пішком рушили в садок.

Під деревом, коло князівської пустки, вриті тканиною лежали трупи. Старий Ібрагім розпорядився перед цим перенести сюди і забитого ним Сеїда. Вірині і таємджамарів трупи оточили закутані чорні жіночі постаті: добровільні плакальниці. Вони, то розпластавшись руками на землі, то раптом роблячи рвучкі рухи головою, пронизливо, але роблено причитували. Лише сама Наргуль у Віриних ногах широко плакала. Зігнута в маленьку грудочку її постат дрібно тремтіла, а з під чадри (вона її сьогодні знову напнула) чулися глухі схлипування: і в тому тремтінні, в тому схлипуванні відчувалися водночас невимовна печаль, надлюдський жак, каяття. До цього вже дівчині довелося витримати загальний осуд усіх аульських жінок і вона тепер відчувала себе винною в усіх нещастях. Колишній запал, напівсвідомий протест, що з такою силою вибухали були хоча б і під Сеїдовим впанвом; зникли, натомість у Наргуліній душі якась тоскна порожнеча і лише глибоко, на самому дні

лягли і починали ворухитися, наче в безодні ранковий туман, невідомі страхіття. Наргуль знову стала дівчиною з узгір'я: дикою, невідомою.

Зелім одразу впізнав свою наречену й кинувся була до неї, але зустрів пожмурі обличчя чоловіків, ворожий до себе рух серед жінок, спинився, замулювався і непевно приєднався до Гусейна з начальником міліції, що почали оглядати забитих. Першим їм попався Сеїдів труп. Гусейн підняв з обличчя забитого дрантя і глянув запитливо на Зеліма. Водночас почувся того здивований вигук:

— Сеїд! Хто його вбив? Коли?

— Сеїд? — також здивовано перепитав Гусейн, що з Зелімових розмов знав про князя і тепер одразу догадався про якого Сеїда йде мова.

У цю мить старий Ібрагім, що до цього стояв осторонь з рішучим виглядом швидко підійшов до нього і торкнув за рукав.

— Це я вбив князя, — твердо сказав він і, повернувшись до начальника міліції додав, — заарештуй мене, товаришу.

Начальник міліції, що нерозумів у цій справі нічого, кивнув головою на двох міліціонерів і ті підійшли до колишнього наймита. Але підскакнув Мустафа Кобрачія, ще кілька очарелів і всі, перебуваючи один одного, палко почали розповідати про справу. Гусейн, вислухавши, зробив крок наперед і, пильно глянувши Ібрагімомі в очі, міцно стиснув йому руку.

— Одразу видно бідняка, — чуло сказав він. Потім, повернувшись до начміла і напівголосно мовив до нього кілька слів. Начміл махнув рукою до міліціонерів, і ті відійшли від Ібрагіма.

Оглянувши забитих, начальник міліції з Гусейном відійшли осторонь порадитись. У них спершу виникла думка Вірин та товмджа марів трупи відправити до Тедів, щоб там урочисто їх поховати, але після довгої наради, а в Гусейна були на це ще й особисті міркування, вирішили ховати в Микулетах. Гусейн уповноважив старого Ібрагіма пошукати серед очарелів майстрів та матеріалу, щоб поробити труни і розпорядися віднести трупи до найбільшої саклі в аулі, обмити їх там — приготувати до похорону. Начміл діставши таку з паперами, готувався скласти протокола.

Першого почав він допитувати Зеліма...

Тим часом Гусейн, зробивши всі потрібні розпорядження, забрався в гурт микулетчан, що з начмілового наказу не розходилися і там у безпосередній і щирій бесіді почав з'ясовувати найдрібніші, незрозумілі для нього боки справи. Очарелі винувато посміхалися і засуджували князя та агу.

— Ми дикі й темні, як і всі гірняки аджари, хіба довго нас з спантелику збити? То Сеїд та Файзула все підстроїли. Та от ще Мурад з узгір'я. Дарма, що молодий, а давно вже пачкарює. Він певно й Сеїда привіз із-за кордону.

Гусейн бачив винуваті усмішки, чув щирі відповіді і розумів, що очарелі не винні, що тут справді трапилась якась провокація. Нагадування про Мурада збігалося з Зелімовими підозріннями,

що ними парубок поділився з старим кооператором ще в Тедах Гусейнові спала на думку ще одна в цій події діва особа.

— А де Мурадова сестра, Зелімова нареченна? — поспитав він.

Його запитання викликало на обличчях присутніх похмурість. Якийсь старий аджар, не відповідаючи на запитання, вороже мовив:

— Тут і Зелім багато винен. Дуже круто повернув він проти наших старовинних звичаїв. Десь набрався великого розуму тай давай ще до корпілі зустрічатися з своєю нареченою. Жінка, а тим паче дівчина що? В неї розуму як у комах. Хіба довго задурити їй голову. Всі знають, якими химерами сповнена Зелімова голова. Він і напутив Наргуль... Ондечки всі наші баби кажуть, що коли б не ота божевільна Мурадова сестра, то може б нічого й не трапилося. А то через дурну дівчину стане нещастя.

І згодом, подумавши трохи, старий очарелі ще й додав.

— Збирали наших бабів, то казали — приїжджа ханам тільки говоритиме та матерію роздаватиме, а повернули справу и так, що почали скидати чадри. Звичайно, який аджар дозволить прилюдно ганьбити його власну жінку.

— Ганьбити? — з протягом і сумно посміхаючись перепитав Гусейн, але сперечатися не став. Знав бо, що багато часу на такі суперечки треба. А переогодом, задумливо ніби сам до себе він мовив: — Зелім багато винен. А чи так воно справді?

Зненацька йому в голові блиснула цікава думка і він жваво гукнув:

— Я хочу поговорити з Наргулею. Найдіть її мені, де вона?

— Вона за покійниками пішла з плакальницями, — промовили в гурті.

Кілька охочих дівчаків побігли за дівчиною. Незабаром її привели і не саму, а з ненею. Хебібе і худобу на взігрі покинула на призволяще та прибігла в Микулети. Стара мати одразу кинулася з плачем до Гусейна.

— Не карай її. Вона не винна. Вона ще молода й дурна.

Гусейн відсторонив Хебібе, взяв за плечі тремтливу покірливу Наргуль і повів за Сеїлову пустку, далі від стороннього ока, щоб не заважали цікаві. Там сам сів на пенюк і звелів дівчині поруч сісти. Але Наргуль впала в його ноги і припадаючи до колін головою, істерично закричала:

— Я більше не скидатиму чадру. Прости мене!

Гусейн лагідно погладив дівчині голову.

— Про чадру ми потім поговоримо.

Нахилився ближче і сердечно, як тільки міг, продовжував:

— Зараз ти розкажи мені всю правду. В тебе самої народилася думка скинути чадру чи хто навчив? З чийого наказу ти їздила в Теди за Вірою? Маю сумнів, що не з своєї голови ти це вигадала.

То голосно вигукуючи, то майже пошепки крізь сльози Наргуль почала розповідати...

Оповідання її було плутане, як і почуття, але Гусейн розгадав

складну інтригу і зрозумів усе. Коли дівчина закінчила, він знову ласково погладив її по голові.

— Не плач. Не ти винна, а молодість твоя. Ти, дівчино, діяла від щирого серця... Тепер іди до мене.

Наргуль спровокала підвелася. Старий аджар затримав її за руку і переконливо мовив:

— А чадру ти незабаром знову і назавжди скинеш.

Дівчина пішла хитаючись. Гусейн сидів і думав.

— Як це Віра не відчула провокації і допустилася помилки? Але хитро все було влаштовано. Таке міг вигадати лише Сеїд.

Почали приводити спійманих злочинців. Для цієї справи ще з Аджалуджів було відряджено частину міліційного загону. Першими з'явилися Сафар і Сейдамет — заможенські микулетчани. Їх навіть не привели — сами прийшли. Вилізли недалеко з куррудзяника і, огинаючись, попростували до начальника міліції. Простягаючи йому зброю, похмуро заговорили:

— Ми винні і готові нести за свою вину кару. Маємо горячі голови, а розум борсається в тумані. Гаряча ж голова при поганому розумі вже є нещастя. Коли камінчик котиться з гори, він підскакує і думає, що під ним то гора хитається. Ми камінчики. Бери нас.

Потім уже міліціонери привели Мустафу Копілашвілі з Файзулою — ага. Ще трехи з родом Сулеймана з сином і Мамеда Коцію. Не було лише Мурада.

— За кордон утече. То такий, — шепотіли в натовпі.

Але в обідню годину привели й Мурада.

Усіх заарештованих поселили в Сеїдовій пустці і на дверях поставили варту.

Того таки вечора Зелім бачився з Наргулею. Трапилося це зовсім несподівано. Зелім повертався з крамниці, де відрівав червоної матерії на труни, як у сутені його спинив маленький Реджеб. Бувши свідком такої сили несподіваних подій, хлопчик був увесь у полоні надзвичайного піднесення. Брата Мурада йому було аж ніяк не шкода, навпаки на серці відчував незрозумілу радість.

— Зеліме, Наргуль плаче в тітчиному садку. Вона сама. Фатима пішла плакати до покійників, а нене в Сеїдовому садку. Зеліме, поговори з сестрицею, а то вона дуже побивається.

Реджеб хитрий. За кілька часу він з подібною пропозицією підліз до Наргалі.

У Зелімовій душі клубком сплуталися різноманітні почуття. Йому хочеться побачитись з Наргулею, але чи гаразд воно буде. Він і так наробив багато помилок останніми днями. Ще побачить хто, то лише дужче болячку роз'ятриш.

Реджеб не по літах розумний. Він наче читає Зелімові думки.

— Ніхто не побачить. Я побіжу навзріччї і тоді на краю садка востережу. Ходім, Зеліме, бо плаче Наргуль.

Парубок пішов.

На траві серед порічкових кущів, зігнувшись, заціпеніла в скорботі Наргуль. Вона навіть не поворухилась, коли до неї підійшов Зелім.

— Наргуле!

Промовчала й лише дужче нахилила голову. Злегенька торкнувся її плеча. Вона затремтіла.

— Наргуле, я прийшов поговорити з тобою, а ти не хочеш обізнатися.

Тоді, не підводячи голови, уривчасто зашепотіла.

— Зеліме, я тобі колись не свої слова говорила. Дурна була і брехала. То мене Сеїд научив. А тепер отаке лихо, і все через мене. Віри мені дуже шкода. І ти, знаю, гніваєшся на мене.

Дівчина захлипала.

— Я сам дурний був, що не догадався. Думав тобі серце все підказало. А плакати не треба.

— Я вже більше не скидатиму чадру, тільки прости. Боляче мені, всі скося поглядають, готвої розірвати мене, і коли й ти...

Зелімові від останніх слів і боляче, і солодко на душі стало. Хвилюючись, тихо забурмотів:

— Чадру ти скинеш... Не сьогодні — нехай трохи все втихомириться, а через кілька днів... Знай, оце нещастя ще не кінець боротьби. Боротьба буде і надалі. Наргуле...

Парубок раптом дужою рукою підхопив дівчину і поставив на ноги.

— Наргуле, пам'ятаєш я пропонував іти разом однією тропою до нового життя і ти тоді погодилась. Погодилась не з Сеїдового наказу, а того бажала твоя душа. Я це читав тоді в ній. Ти не відмовляешся від своїх слів?.. Трапилося непорозуміння. Надалі не критимемося ні в чому одне від одного, радитимось і не буде непорозумінь. Згода?

Зелім, однією рукою підтримуючи за стан, другу простягнув дівчині. Якусь хвилину Наргуль не подавала своєї — чи не бачила, чи вагалася і вже згодом слабо потиснула.

У Зеліма з'явилося нестримане бажання в цю мить побачити обличчя нареченої.

— Наргуле, скинь чадру! Хочу подивитись на тебе. Я так мало бачив твоє обличчя.

Крутнула головою і запручалася. Він її притиснув до себе.

— Скинь!

Дівчина якось одразу обважніла і повисла в нього на руках. Тоді Зелім сам підняв поли чадри. Вона вже не пручалася.

У вечірній сутені близько перед його очима, зблищали її, ніби дві чорносливи після дощу, коли на них ще кришталем відіграють водяні краплини. Не витримав, уп'явся губами і висушив ті краплини. Наргуль слабо застогнала, вирвалася із його рук і пустилася бігти.

Ранком другого дня ховали забитих. На майдані серед Микулетів, куди винесли червоні труни, зібралася вся людність аулу. Заманячив примітивний прапор, підняли труни, за ними вишикувався в пішому ладі загін міліціонерів, і жалібний похід помалу рушив до князівського садка. Там під трьома стрункими кипарисами, що являли собою правильний трикутник, були викопані дві могили: для Віри і аджалудського тавмджамаря. Сеїда ще вночі закопали десь у лісі.

Жалібний похід посувався тихо й урочисто. Навіть плакальниці пригломшені сумною урочистістю не порушували тієї тиши.

Підійшли до викопаних могил і поклали на землю труни. Сюди ж привели й заарештованих. Гусейн вийшов на купу свіжої землі. З одного боку могил товпилися микулетчани, а з другого проти них стояли заарештовані, оточені міліціонерами.

Окремою купкою, ближче до Гусейна Зелім, Ібрагім та їхні однодумці.

Гусейн якийсь час мовчки стояв, ніби пригадуючи, а тоді обвів рукою навколо себе і суворо та тихо, але так, що всі чули кожне його слово, заговорив:

— Товариші, погляньте навколо себе. Всюду гори високі і наче мирні та тихі, але то лише так здається. Усюди серед гір починає точитися запекла й жорстока боротьба. Не та боротьба, що точилася вже давно, коли грузинські меншовики катували нашого брата, а інша: нового й буйного життя з старим і гнилим.

Аджар показав вниз на труни, підвищивши голос ще суворіше закінчив.

— Оце перші жертви цієї боротьби.

Сказав і зробив павзу. В натовпі глухо перегукнулися зідхання. Плакальниці підвели голос. Гусейн махнув рукою і знову настала тиша.

— Товариші, аджарський нарід темний, дикий, оплутаний віковими релігійними і побутовими забобонами. Чому це так? Тому, що він ще міцно тримається отого старого і гнилого життя. Та вже нове переможньо наступає. Його несе з собою радянська влада... Що вам дасть нове життя? Освіту, прожене злидні, звільнить від побутових кайданів.

Чимраз Гусейнів голос ставав палкіший.

— Товариші, хто тримається старого життя? Багачі. Бо їм зручніше визискувати затурканого, погрузлого в злидні, свого брата — очарелі.

Гусейн ні рухом голови, ні очима не показував на арештованих, але всі погляди повернулися в той бік. Файзула-ага не витримав тих поглядів, крутнув лисом і заховався за спину інших. Промовець продовжував:

— Нове життя несе освіту, медичний пункт, колектив. Освіта збере неписьменність, темряву. Колектив — злидні. І багачі проти нього.

Гусейн уже гукав на весь садок.

— Очарелі оплутані темрявою, через те серед них мало ще таких людей, що вміють і боряться за нове життя, але навіть в найглухіших гірських аулах вони вже є.

Як спершу на заарештованих промовець не показував на Зеліма з товаришами, але всі погляди звернулись на них.

— У ваших Микулетах такі люди теж знайшлися. Ось вони.

Гусейн показав на Зеліма з однодумцями.

— Ця купка почала боротьбу за нове життя. Багатіям це не сподобалося. Вони захотіли на самому початку його перемогти, знищити. Десь аж із-за кордону прибув князь Сеїд і взявся бути за ватажка в них. Хитрощами та провакацією він намагався примусити вас усіх ваятися за зброю та йому не пощастило. Бо хто пішов за Сеїдом? Ага, бандит, пачкар. Ви у своїй масі не пішли.

Зелім через могили ненароком глянув на Мурада. Той наче зацькована тварина защулився і вбгав у плечі голову.

— Та через свою темряву ви докищо не хочете йти і за цими.

Промовець знову показав на Зеліма. Захвилювався натовп. Десь серед людей до Зеліма пропихався Мемед Суглашвілі. Протиснувшись крізь натовп він гукнув:

— Я з ними.

І сталося щось дивне. Один по одному від натовпу відокремлювалися очарелі і приставали до Зелімової купки. Вона зростала. А над головами гримів Гусейнів голос, підбадьорюючи.

— Але над цими жертвами князівської провакації я хочу вірити і вірю, що всі ви будете з ними, боротиметесь за нове життя!

Кращої агітації не можна було й придумати. З великого натовпу лишилися лише поодинокі постаті, що непевно щулилися і поводили на всі боки очима. Майже весь аул був на Зелімовому боці. У Зеліма і його товаришів горіли очі. Якось само по собі утворилось надзвичайне загальне піднесення. Лише зацьковано тиснулися один до одного заарештовані.

Те піднесення надало ще більшої урочистості тій хвилині, коли опускали в могилу труни. Навіть ридань, що в таку мить шматують людське серце, мало чути було.

Міліціонери зробили з гвинтівок випал, і могили засипали...

Навколо гори одягалися в похмурі хмари. Заховалося сонце і навколо посутеніло.

Долина ніби одягла жалобу по забитих. Але повіяв подих вітру, розірвав хмари, і з найближчої гори на аул набігали ясні соняшні промені.

Кінець

Грудень 1930 р. —

Квітень 1931.

Геніческе — Кавказ

УДАРНИКІВ СОЦІАЛІСТИЧНИХ ЛАНІВ ДО ЛІТЕРАТУРИ

АНДРІЙ ЯРМОЛЕНКО
ПЕРЕБОРЮЮЧИ
Т Р У Д Н О Щ І

РІЗКОМУ в пролетарсько-колгоспну літературу прийшов ударник соціалістичних ланів. Третього вирішального ударник-призовник, борючись за соціалістичне будівництво, опановує учобу, зростає творчо і чекає на допомогу критики. А конкретної критики творчості ударника немає й немає. Тов. Сторчак*) у своїй статті скаржився, що наша критика не надає належної уваги початківцям, як, наприклад, Холошеві. Але Сторчак нічого не сказав про конкретну критику творчості ударника, а в цій галузі пролетарсько-колгоспна критика зробила мало й дуже мало. Бо ж не можна ні статті Лавріненкової, ні статті Дукінової вважати за огляд творчості ударника. Автори зазначених статей зачіпають побіжно розгляд продукції творчої літератури „Трактор“, продукції письменників-початківців, які вийшли переважно з надр сільсько-господарського пролетаріату, які і в часі творчості до деякої міри є перевесники призовників, але які все ж таки не є ударники соціалістичних ланів, призовані до літератури. Зводити розгляд творчості призовників-ударників соціалістичних ланів до розгляду творчості одного, хочаб і передового, творчого угруповання пролетарсько-колгоспної літератури та до того й не всього угруповання, а тої частини що більшою чи меншою мірою вже відірвана від виробництва це — звужувати завдання призову. Небезпека такого звуження є і в статті Сторчака.

Звичайно, це не значить, що ми „китайськими мурами“ відгороджуємо творчість призовників від пролетарсько-колгоспної літератури, а надто від творчості „трактористів“. Таке б розуміння наших зауваг було б не діалектичне, воно йшло б всупереч партійним настановам в культурному будівництві. Робітник, посланий партією чи профспілковими організаціями до радянського Вишу, ще не перестає бути пролетарем. Те саме треба сказати і про тих „трактористів“, які пішли до Вишу штурмувати наукові цитаделі. Наші ж зауваги мають застерегти, щоб гасла: „критика лідерів до

*) Плуг 1931, №8

ударника" не звужувалася до гасла „критика лицем до „Трактора“, хоч яке б не було своєчасне і потрібне і це друге гасло.

Чи не єдиний приклад конкретної критики творчості ударників — це Кучерів розгляд в Літсторінці №3 „Колективного села“ (Ружинщина) нариса Шварцбада. Розгляд Кучера, правда, побіжний, але, на жаль, і подібних розглядів ми не зустрічали ні по журналах, ні по райгазетах.

Щоб перейти непосредньо до теми, треба відзначити, що методологічний сектор зробив дуже мало для заклику ударника до критики. Чи не наслідком неуважного нашого ставлення до критичних кадрів ми вже маємо приклади неуважних, схожих на плягіят, критичних заміток деяких призовників.

В своїх нотатках ми не зможемо охопити всієї призової творчості ударників та й не збираємося, власне, цього робити. Районові літературні сторінки (принаймні відомі нам) мало приділяли досі місця творчості ударникам. Видрукована творчість призовників теж досі не зібрана, ми не маємо будь-яких бібліографічних показників творчості ударників. Нічого вже говорити про численні рукописні портфелі редакцій та видавництв, де може зберігаються цінні художні твори, але які „заочно“ звичайно, не можна поцінювати.

Наше завдання скромніше. Ми розглянемо лише творчість ударників, яка була опублікована в журналі „Трактор“ — журналі пролетарсько-колгоспних літературних кадрів. Інколи тільки звертатимемося до рукописних і друкованих інших джерел, звертатимемося такою мірою, як це потрібно буде для кращого розуміння творчості того чи того призовника.

I

Лозівщина, що веде перед у соціалістичній перебудові сільського господарства, перша і в призові ударників до літератури. Книжки Гарагана, Юрченка, Оровецького, нариса Грицькова, Філоненка, Лукашенкової і ще кількох — літературний доробок лозівських ударників яскраво про це свідчать.

Грицьків — рядовий колгоспник Лозівщини в нарисі „Червоні свати“ розповідає про роботу Лозівської буксирної бригади в Старосалтові. Автор розказує, як на дорозі їх, „червоних сватів“ перестріли куркулі з одрізами, як потім куркулі на зборах чинили опір і як, зрештою, бідняцько-середняцькі маси Старосалтова організували колектив. Автор досить жваво це розказав, але недостатньо показав. Все перебування „червоних сватів“ у двох селах подано на одній сторінці („Трактор“ №5). Приємне враження в творі справляють ширі непідробні діалоги без патетичних вигуків, без зайвого фотографізму. Колгоспник Грицьків не вдається до споглядального опису природи, на що, як далі побачимо, слабкують інші початківці. У Грицькова безумовно, здібности до творчої роботи є. Треба допомогати йому в літературній роботі, допомогти в роботі обміну соціалістичним досвідом через художню літературу.

Гараган — голова комуни „Червона Україна“. На жаль, нам, не пощастило познайомитися з його книжкою „В боротьбі за первенство“, що вийшла російською мовою, але, виходячи з деяких джерел, гадаємо, що рукопис українською мовою: „Там, де жили манахи“, є по суті переклад російської книжки. У цьому нарисі Гараган розповідає про боротьбу комунарів за виконання та перевиконання весінньої засівкампанії та жнив. „Там, де жили манахи“ набагато скидається ще на допис. Коли подібне цілком природне у Грицькова, то від Гарагана, що вже рік працює над літературою, слід вимагати більшого. Автор вміє схопити головне, ведуче в реконструктивному процесі, але не спроможеться схопити психології героїв, не вміє типізувати їх. Відтак показ конкретних героїв у Гарагана вийшов поверховий, схематичний. Інколи для типізації героїв автор вдається до натуралізму, який тільки шкодить правильній ідейній настанові. Так, комунар, завгоспу кілька раз: „поглажував живіт“. Гараган, як багато початківців, слабує на пейзажні облямовання. Ці облямовання були характеристичні для цілої радянської літератури 1922-1923 р. Пригадаймо: „Темні полтавські ліси“, „Боримлянські верби“ й інші кінцівки, що їх приліплювали до своїх оповідань тоді ще початківці, а тепер відомі письменники.

Гараганів нарис досить багатий на вирази типу: „Вітерець перебираючи тополяче листя, нашіптував якусь таємничу байку, порушуючи передранкову тишу“ або „Чистий прозорий ранок. Сонце умившись росю, кидало своє тепле проміння на бадьорі обличчя комунарів.“

Ударникам соціалістичних ланів треба не забувати, що пейзаж у художньому творі повинен бути насамперед підпорядкований загальному задумові автора. Подруге, треба, щоб пейзаж був трудовий, виробничий, а не псевдоліричний, споглядальний. Інакше, штучні пейзажні облямовання звучать фалшиво.

Друга хиба нарисів Гарагана — це знову ж типова для багатьох початківців — перевантаження нарису діалогом. Чи то роблять, чи навіть обідають комунари, автор докладно, до стенограми занотує всі розмови:

„Трошки густішого сип, Маріє.

А другий каже — рідшого... На тобі густішого.

Ну й локша. Молодцем дівчата.

Це дід Анфет... по - ударному готує страву...

і так далі на половину, а то й цілу сторінку.

Як позитивне явище годиться відзначити вміння подати свою власну участь у описуваних процесах. Автор не „якає“, але й не ховається сором'язливо за спину своїх героїв, а розказує про себе, про свою роботу, як про частку єдиного цілого.

Гараганові в подальшій роботі треба відштовхнутися від фотографізму, від натуралізму, від емпіризму, який у нарисові „На розпутті“ (рукопис) приводить автора до низки політичних помилок. Більше синтетичности, більше типізації героїв содбудівництва

такі чергові завдання стоять перед одним з перших ударників соціалістичних ланів, покликаних до літератури.

Настя Паламарчукова — ударниця Куренівського радгоспу за минулий рік у Тракторі вмістила два нариси: Канадські робітники на Куренівці (Трак. VII) та „Два колективи“ (Трак. IX.) У нarisі „Два колективи“ авторка вміло пов'язала організацію колгоспів з класовою боротьбою проти куркуля, який намагається за всяку ціну зірвати колгоспне будівництво. Але Паламарчукова, захопивши кілька моментів, не упоралася з усім матеріалом. Не розгорнено, наприклад, історії з підпалом куркулями колгоспу.

Розповідна манера Паламарчукової — це не пейзаж, не підроблене сюсюкання „старшого брата“, а розповідь про свою власну роботу, про власні переживання ударниці. У розповіді правда є, як неприємний дисонанс, наслідування пісень: „Чорними, як терез очима“.

Нарис „Канадські робітники“ значно слабший. Це етюд, пересипаний трафаретними порівняннями та штучною патетикою. Нарис цінний інтернаціональним спрямуванням, але авторка не розгорнула показу двох систем на конкретних прикладах, а натомість завантажила нарис цифровими даними. Нарис „Два колективи“ свідчить про крок уперед у творчості Паламарчукової. Треба тільки, щоб авторка — та це стосується майже всіх ударників — не обмежувалась записуванням спостереженого, а вміла висунути й головне, покинувши побутові дрібниці. Паламарчукова не зуміла показати керівної ролі пролетаріату та комуністичній партії в соціалістичній перебудові села, а відтак і класову боротьбу подали трохи поверхово.

Не достатньо показано керівну роль пролетаріату в утворенні радгоспу і в одному з кращих ударницьких нарисів „Пролетарська фортеця в степу“ тепер уже покійника директора радгоспу Ч. 20 ім. с.-г. Пролетар тов. Ясана (Плуг № 3). Нарис не закінчено. Автор встиг висвітлити тільки організацію радгоспу та перші кроки роботи. Але автор не обмежується описом баченого, а й художньо відтворює дійсність, якої сам він не був учасник. Автор сміливо показує хиби, нелади перших кроків організації радгоспів, але разом з тим автор дає правильне більшовицьке пояснення цих хиб і показує шляхи вибороти ці хиби.

Іван Ясан вміло пов'язав будову більшовицької фортеці з класовою боротьбою і пов'язав не механічно (як це роблять деякі початківці), а показав ту економічну зацікавленість, з якої глитай іде на все, щоб пошкодити радгоспу. У нarisі яскраво показано ударну роботу трактористів — передовішої свідомішої частини робітників радгоспу.

II

Ананьєва видруковано два нариси „Кадри“ та „Червоні гради“. Кадри — найкращі ударники радгоспу „Жовтнева Револуція“ на Сталінінці, яких премійовано та висунуено на відповідальну ро-

боту чи учобу. Увесь нарис пройнято психоідеологією пролетаря молотобойця. Навколо молоту побудовано найкращі образи Ананьєва. Та, коли автор намагається сюжетизувати твір, виходить штучний. Директор заявляє ударникові Скривікові, що той, мабуть, в отанне б'є молотом. І автор далі примушує ударника ламати голову над змістом цих слів, хоч для читача вони цілком ясні. Є й помилкові твердження. Після того, як висунули на відповідальну роботу Багача молотобойця, тракториста Козлова, робітника Шаліна директор заявляє: „Треба висунути на відповідальні посади справжніх пролетарів“. Виходить, що перелічені премійовані ударники робітники були не справжні пролетарі.

„Червоні Гряди“ — ціле оповідання про Вірьовчину Балку. Та, якщо автор спромігся подати (хай поверхову) життя наймитів у куркуля, подати страйк і організацію радгоспу, то сучасного радгоспу не подано. Автор обмежується пісню, зборами, поїзками трафаретами („Пахло солодким свіжим повітрям“). Автор впадає в особливу шкідливу помилку — це іділічне лякування дійсності. Ідуть двоє робітників — Ганна й Гаврило на городи. Пускають воду на грядки, а потім ходять по саду, дивляться на яблуні і розмовляють стилем бульварного роману. Та дамо слово самому авторові, щоб призовник бачив, як не треба підсоложено подавати ударників пролетарів радгоспу.

— Та куди ж ви пішли і що було після того?

— Що? — озвався Гаврило. Потім ударив злегка Ганну по плечі і запитав:

— Хіба ти вперше про це чуєш? — похитав головою і насмішкувато до неї: — а ще ударниця, та розпитала б про це Степана Кичку, чи Одарку Ховрахову, а найбільше про це розповідає дід Савка. Він теж учавствував у цій забастовці.

Ганна вже сердиться, що Гаврило, замість сказати їй, що сталося, почав розповідати, у кого про це можна дізнатись. Вона наступала на Гаврила:

— Та ти не теревень, а розкажи. Знаєш, як цікаво знати, що тут коїлось.

Гаврило її підтримував.

— Ще б не цікаво. Та хай...

І вже, коли минали їдальню, що великими вікнами весело дивилась на обрій літнього дня, додав:

— Колись зберемо всіх дівчат і хлопців, які недавно працюють, і я вам розповім історію нашого радгоспу. Добре.

Ганна, погодившись, сказала:

— Сьогодні ввечері, після роботи.

Обоє зайшли до їдальні.

Перед Ананьєвим стоїть завдання позбутися впливу гірших зразків сусальної пейзажної літератури. Не треба примушувати своїх героїв робітників радгоспу розмовляти штучною мовою,

запозиченою з поміщицько-буржуазних творів. Треба уважно вивчити радгоспника насамперед, треба вчитися в кращих пролетарських письменників.

Нарис Вівчаренка й Городніченка (Трактор IV) „Як народився зернорадгосп „Металіст“ скорше доповідь, звіт про роботу радгоспу, ніж художня річ. Наприклад, тут за винятком згадки про підглитайника голову сільради та переліку зривників, немає імен так будівників, як і ворогів шкідників. Натомість твір пересипано твердженнями: „Ми“ „Нам“ і т. д.

Протоколізм нарису особливо відбився в показі організації радгоспу. Сказано літерально так: „Приїхав представник Зернотресту т. Бондаренко, з'ясував ОЗВ придатність масивів для радгоспу „Металіст“ і поїхав на відведені ділянки“. Хибні нариси двох авторів значною мірою повторює й тракторист Гезела у нарисі „Ударна зернофабрика“ (Трактор IV). Проте, в Гезели більше патосу, більше захоплення конкретними будівництвом, хоч це захоплення інколи переходить в загальники.

„Тимошка-повстанець“ О. Гончара (Трактор I) чомусь названо нарисом. Але це оповідання або скорше спогади про деякі моменти з минулих класових боїв на землях теперішньої комуні. Про саму комуну, про її сьогодні нічого не сказано, крім шаблянової кінцівки: „По новому світить сонце. Зашуміли гаї та діброви. Комуна, як квітка, зацвіла“. Там, де й іде мова про комуну, то автор не спроможеться сказати просто, а намагається висловлюватися „високим стилем“.

Авторові треба серйозно задумуватися над соціальною функцією своїх літературних спроб, авторові треба відштовхнутися від літературних шаблонів, більше читати пролетарських та пролетарсько-колгоспних художніх творів, працювати над своєю політичною письменністю.

III

Нарис Самченка (Трактор X) „Перехідний“ про Пашкову ударну бригаду чистільниць буряків та про те, як ударниця Олов'яна з цієї бригади дістала перехідний прапир. Автор удаю висміює романтику пісень, показуючи, що за цією романтикою ховається ледарка Ганна. Саме ледарство, як і працю автор подає не в класовому, а біологічному аспекті. Підкреслюється, що ударниця „трудженниці-бджоли“ і ніде ні словом не сказано про соціалістичний характер їхньої праці. Відтак і Ганну подано як просто ледарку, п'яницю, а не показано об'єктивно класового ворожого змісту її ледарювання. Кінцівка нарису ще більше підкреслює авторову біологічну настанову:

— „Олов'яну за спідницю смикала донька. І благаючи зазирає в обличчя мамі. А мама не дивиться, — тоді й вона як мама, підняла угору ручку і ще багато підняло їх, великих тільки.“

Самченко взагалі пише вправно. Шкодить йому тільки намагання звуконаслідувати заводські гудки: „у-у-у...“

Та головне в тому, що автор не зумів дати партійного пояснення спостереженням фактам, а зійшов на манівці емпіричності, голої описовості, до трактування роботи „взагалі“, заради роботи, щобто об'єктивно підпав під дрібнобуржуазні впливи.

Конвісарів „Командир ударного комбайну (Трактор IX) Комбайнерка Маруся — виразно недороблений твір. Почавши з портрету 14 літньої дівчини, провівши її через роботу тракториста, через курси комбайнерів, автор показав Марусю в роботі на комбайні, як передову ударницю. Та накреслених моментів, автор не доробив. Про роботу Марусі трактористкою ми з нарису тільки довідуємося, що „була на красоту“; роботу на комбайні подано докладніше, але знову схематично. Автор зробив важливу політичну помилку, що не показав, не виявив класового характеру шкідництва. Конвісар слідом за героїнею шкідництво поцінює, як непорозуміння, а не як вияв опору ворожожласових сил. Після того, як шкідники зламали комбайна і вивели його на цілу добу з роботи, після того, як виявилось ще одно задумане і не здійснене шкідництво, героїня на зборах заявляє:

„Серед нас є шкідники — ви теж неправильно зрозуміли соцзмагання і ударництво. Замість того щоб іти в ногу з темпами, будувати наше радгоспне соціалістичне життя, ви руйнуєте нашу дорогу машину радянського заводу „Комунар“.

Таке тлумачення у автора вийшло з неправильного, неклассового розуміння шкідника, з примиренського ставлення до шкідництва.

Як на позитивне, у нарисі Конвісара треба відзначити вміле запровадження автором фактичного матеріалу — лист секретаря ЛКСМ про розгортання ударництва серед комбайнерів за прикладом комсомолки Сікорської.

Оповідання Солоненка „Кришталь“ (Трактор X) особливо свідчить про ті небезпечні перепопи, які стоять на шляху ударника-призовника. У оповіданні мова йде про винахід комсомольця робітника цукроварні. Щоб „улітературити“ свої нотатки, автор відочого приліпив райкомівку Вітю „очі якої ваблять“ і „скарб якої за коротенькі хвилини опреділив комсомолець Сашко“. Тут і оформлення знакомства міцним потиском руки, тут і „давіночок сміху юнки“ і т. д.

Сцени в заводі автор подає ляковано, сусально:

„В кінець зміни прийшов директор. Взяв Сашка за руку. — Ходім, товаришу, на засідання І.Т.С. Ваш винахід дуже цікавий, передаємо до ВРНГ для одержання патенту. А зараз визначимо вам премію“.

Винахідник нічого не відповідає, але його погляди на винахідництво відомі з попереднього:

„Завтра прийде на зміну й скаже директорів: — Ось ті знання, що передані мені ще від прадіда, вони довго муляли мої мізки, доки вибухли громовою бомбою в оцей рукопис.“

Початківцеві можна пробачити деяку патетику, деяке штучне віднесення, але ніяк не можна оминувати дрібнобуржуазного тракту-

вання винахідництва, як чогось надсодільного, біологічного, що від прадіда сидить в голові і потім вибухає. Авторіві треба було знати, що робітниче винахідництво могло розвинутиися тільки за умов пролетарської диктатури, і ніяк патріархальний прадід в цьому не винен. Неправильна шкідлива настанова на винахідництво, як геніяльність. Самого винахідника подано з міщанського погляду (знайомство в кіно, відмова від комсомольської навантаги, кабінетне винахідництво). Ні суті самого винаходу, ні його значення для соціалістичної промисловості автор не подав. Комсомол подано плякатно на зборах та в кохальних взаєминах. Все це дає нам право кваліфікувати твір, як міщанський, дрібно-буржуазний. „Трактор“ зробив помилку, вмістивши без будьякого пояснення цю писанину на сторінках пролетарсько-колгоспного журналу.

Цим ми кінчаєм нотатки про прозу ударників. Ми розглянули далеко не всі. Оминули ми ударників радгоспу „Косіор“, — Левіної та Бойка. Оминули творчість Лозівчан — Гаркавенка, Лукашенкової та інших. Про Оровецького мова йшла в окремій рецензії (Палуг № 10).]

Ударники до пролетарсько-колгоспної літератури внесли нову тематику соціалістичного будівництва, насичену в основному більшовицьким партійним ідейним змістом. Творчість ударника — не пасивне відображення життя-буття, а активна участь в соціалістичній перебудові сільського господарства.

Перед ударниками, призваними до літератури основне на сьогодні завдання — марксо-ленінська учоба. Переглянувши доробок десяти ударників, ми ні в одному творі не нашли до кінця продуманого, до кінця доведеного показу пролетаріату, показу комуністичної партії, як керівників соціалістичної реконструкції сільського господарства. Більш-менш докладно показано комсомол, як активний перебудівник, але партія випала з поля зору початківця. Це свідчить про недостатню політичну підкованість призовника, свідчить про сліпе наслідування старої „ліберальствующей“ літератури. Приклади політичних зривів, що їх ми наводили, тільки гостріше підкреслюють нашу думку. Впливи старої пейзажної міщанської літератури про село теж мають місце в творчості ударника, і з ними, з цими впливами пролетарям та колгоспникам, призваним до літератури, треба поводити нещадну боротьбу.

Ударник-пролетар, ударник-колгоспонець не боїться самокритики, яка б жорстока вона не була. Самокритичний перегляд творчості ударника повинен допомогти призовнику позбавитися у своїй творчості дрібно-буржуазного намулу, допомогти призовникові піднестися на вищий творчий щабель.]

Про творчість прозаїків творчої літгрупи „Трактор“, ми подамо окрему статтю в наступному числі журналу.

МИКОЛА ЛУКАШ
ОЧИМА
ПРАВО-ЛІВАЦЬКОГО
БЛЮКУ

(На обговорення)

ЦЬОГО року видавництво ЛІМ випустило роман Г. Яковенко „Боротьба триває“. На розмір це другий твір в українській літературі плужанських авторів після роману Божка „В степах“. Автора роману Г. Яковенка громадськість знає з літературної дискусії, коли з його статті почалась боротьба проти хвилювізму. Випускає автор шосту книжку.

Пролетарська література за перші роки п'ятирічки перемогла буржуазну навалу в літературі—Єфремівшину, Вапліте, Проліт-фронт, Полішуківщину, як праве крило та ліве дрібно-буржуазну—„Нову Генерацію“. Нині період, хоч і характерний покищо відставанням літератури від темпів соціалістичного будівництва, всеж дає зразки пролетарської творчости. Пролетарська література вступила в новий творчий період під гаслом боротьби за велике мистецтво більшовізму.

Пролетарсько-колгоспні письменники надто поволі, а всеж перебудовуються. Призвані ударники соціалістичних ланів у корні змінюють лице пролетарсько-колгоспної літератури.

Покликані ударники ще ближче підходять до актуальних тем, виконуючи гасло показу героїв п'ятирічки на соціалістичних ланах, ударників радгоспів та колгоспів.

Г. Яковенко в романі „Боротьба триває“, як і Головка в повісті „Бур'я“, відтворює класову боротьбу на селі, але за нових обставин, за умов суцільної колективізації та на її базі знищення куркуля як класу.

За відбудовного періоду Яковенко радянську дійсність сприймав, як попутник. У „Вербізчанах“, і у „Трьох Елементах“ він відобразив психоідеологію куркуля. Але й тоді не можна було рівняти Яковенка з такими попутниками, як Івченко, Косинка, Підмогильний і т. і. н.

Реконструктивний період диференціював попутників і нині кращих із них привів, як союзників, до пролетарської літератури. Буржуазні ж

письменники, як Івченко, Косинка пішли до Єфремова бути за ідеологів куркульства, його войовничого фашистського осередку на Україні — СВУ, соціальну практику якого й відбивали в українській літературі (читай зізнання Івченкові на процесі СВУ). Отже, ми підходимо до розгляду останнього роману Яковенка, як до твору літератури попутника, який наближається до пролетаріату.

Пролетаріят, розгортаючи соціалістичний наступ по всьому фронту, вичищує коріння капіталізму суцільною колективізацією, ліквідує куркульство як класу, переховує приватновласницьку селянську психологію. Цьому повинна допомогати пролетарсько-колгоспна література, що є зброя соціалістичного наступу в культурній революції та політиці ліквідації куркульства як класу на базі суцільної колективізації.

Правильно й актуально бере автор тему роману „Боротьба триває“ — показати ворога колективізації.

Нещодавно т. Косіор в „Комуністі“ про завдання радянської преси писав: „Уміти показати перспективи й програму щоденної роботи, щоб мобілізувати на роботу робітництво й основні маси селянства, уміти показати класового ворога, щоб озброїти пролетаря, бідняка й середняка в боротьбі з ним — ось завдання преси насьогодні. З такими вимогами й треба підходити критиці до оцінки цього роману.

„Класовим ворогом“, поки йде боротьба в країні соціалізму, „найлютішим ворогом пролетаріату“ як писав Ленін, „є глитаї“ — запеклий ворог колективізації. Чи спромігся Яковенко показати глитаї, його методи опору та боротьби з колективами на даному етапі? Подивімось!

За тему твору взято життя комуні в лісо-степовій частині України. До комуні імені „Софії Гайворонської“ вступає відповідальний районний „партієць“, Микола Рокот. Жила комуні в оточенні столипінської шляхти, ледве животіла. Рокот, спритний „комунар“, стає головою. За його головування господарство комуні зростає удесятеро. Комуні багатіє, але першого ж дня праці Рокота, як голови, почалася жорстока війна між комунарами. Рокот наприймав до комуні куркулів, фундаторів комуні порозсилав. Оточив себе „своїми“; став фактично господарем, а комунари його наймитами. З наказу окривконкому до комуні надсилають кільканадцять осіб молоді з колишніх безпритульних. Утворюється комсомольський осередок. Класова боротьба загострюється. Молодь починає відбивати позиції у Рокота та його прихильників. Тоді Рокот перетворює комуну на „родинний клан“. За допомогою начальника райміліції Миронюка, куркулів-бандитів, голови сільради-куркуля П. Гомінкого знімають зі шляху всіх, хто пробує докопатися порядків у комуні.

Забивають незаможника М. Ялового, комсомольця Рому Зав'ялого, скарбника комуні, інструктора колгоспекції Голубничого, жінку незаможника, активістку, матір п'яти дітей.

Минає період обмеження політики глитаїв за часів відбудовного

періоду. Партія переходить до політики знищення куркуля як класу. Настає кінець сталинський шляхти. Тоді Рокот вдається до кривавого терору. Але комсомолка Тетяна з товаришем забитого Роми Зав'ялого агрономом Глібом Сиротою викривають класового ворога. З опортуніста, що провадив політику „мирного вrostання гнітання в соціалізм“ з Миколи Рокота виявляється вовк в овечій шкурі — капітан Півторак.

Така фабула роману „Боротьба триває“.

Автор показав класову боротьбу в колгоспі. Діють дві сили: куркулі — сталинська шляхта, та комсомольський осередок, що бореться з опортуністами, агентурою куркуля. Виявляється, що опортунізм та правий ухил є програма й тактика шкідників куркульської зграї, класового ворога пролетаріату, що змінив методи боротьби з радянською владою, з бідняцькими селянами. Отже, фабульно автор справився зі своїм завданням. Але через брак художньої методи, методи діалектичного матеріалізму Яковенко не створив продукцію пролетарської творчості.

Художній образ є одність відображення об'єктивного світу, вираз суб'єктивних взаємин до світу. Ідея в художньому творі є, суцільний ланцюг образів, де ланки органічно виростають одна з однієї, виявляючи і рух суб'єктивного думання, і визначення діалектики речей. Цього саме й не має в творі Яковенка. Немає діалектичної єдності образів роману „Боротьба триває“.

Письменник завжди в творі відбиває психоідеологію своєї класи.

Простежимо, як в образах Яковенко показує примат об'єктивного світу над явищами своєї свідомості. Чи правильно підходить автор до радянської соціальної дійсності? Чи вірно автор уруzuмів „партійність“, чи не викриває він дійсності?

Автор не зумів діалектично відтворити дійсність. Не вистачило йому уміння, стійкості світогляду. Зашкодила йому механістичність, що окремими невеликими емпіристичними епізодами зіпсувала ідею та сюжетну лінію твору.

Пізнати всяке явище в його закономірності, в його реальному значенні, в розвитку дійсності, — ось завдання письменника. У виборі саме такої теми про комуну, а не артілі — форми теперішнього колгоспного руху схибив автор на початку своєї праці. Механістичність в підході до явищ зіпсувала це Яковенкові. Класова боротьба таких форм у комуні не могла набрати, як це виставив автор в романі. В житті є такі факти, але як випадки, себто, окреме не в рухові, а в статичності. Не типові, його не можна узагальнити. Більші сили, бо навіть краща організованість по Яковенковому в сталинській шляхти ніж у райпаркомі, ніж у незаможників. Це прояв механістичного пізнання світу. Праві ухилильники, що їхня теоретична база — механістичність, не бачили діалектичного розвитку світу, сліпо ставили ставку на куркульське заможне господарство. В їхній призмі дійсність мала тільки негативне, вони не помічали паростків нового, позитивного.

200 сторінок у Яковенка пішло на образи шляхти й одна восьма роману на комсомольців. Густі фарби накладав автор на столипінську шляхту. Ось як описує автор оточення комуни.

„Банди довго непокоїли комуно. Куркульня, що була за базу постачання бандитських загонів, цювала комунарів — наймитів“. Так в першому ж розділі автор віддав на посміховище столипінцям селянських пролетарів — комунара Анашку. Не стерпів колишній наймит куркуля Гомінкого Анашка й завісився на капоті, подарованому глитаєм. Випадок з Анашкою логічно обгрунтовує взаємини куркулів до комуни, але не типовий для часів військового комунізму. Цей випадок порушив послідовність історичності, що така вірна в характеристиці головного героя роману Миколи Рокота.

У розмовах про землю з Анашкою авторові вдається показати обличчя куркуля Гомінкого. „Чув я“, каже Гомінкий, звертаючись до комунара: „десяти двісті наміряєтесь прирізати собі громадського поля. І показайському робите, бо в землі тільки й багатства. Та на бога не чіпайте ви мужицьких запівсюджених ланів на лихоті години вони вам?

Чотири рази давали назви комуні: давали ці назви навіть куркулі — Гайчур назвав „капотівкою“ і прищепилася така назва. Соковито автор описує оточення, де жила комуна в роки бандитизму.

„Провадилася вперта борня. Бандитів нищили... Передчуваючи неминучу загибель, (вони) відважувалися на шалені нестямні вчинки.

— Якусь особливо жагучу відразу почували вони до селянських комун та колективів (до речі комуна ж є форма колективу МЛ). Проте, гарно подано героїчний епізод з Софією Гайворонською: Софія затримала напад банди Чорного, ще й до того влучила самого атамана, комунари ж сповіщені від голови Зав'ялого — встигли зорганізуватись. Відбили напад бандитів. Лише загинула Софія, ім'я якої носить комуна.

Вміє автор виявити куркульську психоідеологію за часів відбудовного періоду (розмова Гомінкого з Анашкою, коли йшла боротьба за землю). Але цілком закономірно викрити нову тактику куркульства саме в питанні до землі авторові не щастить. Методи тактики куркуля він показує яскраво. Куркуль, підвозячи агронома Гліба сироту, здирав за підводу неймовірну ціну. „Хліб увесь“, столипинець каже: „здаватиму до державного чи там кооперативного винубарю аби тільки поцінненько платили, не треба й вашого колективу.

З образів новий в літературі — це головний герой роману Микола Рокот. Тип шкідника в промисловості набрав в літературі масового характеру, але шкідника в сільському господарстві — кіндратівця ні в російській, ні в українській літературі покищо не подано.

У Яковенка ж образ Миколи Рокота — соціальний, діалектично розкритий цілком але не в єдності протиріч, а механістично.

За доби відбудованого періоду капітан Півторак стає бандитом. Знищують бандитизм. Капітан організовує легальний осередок куркульства, але не в Созі, а в комуні.

Стає головою комуни. Падає надія на інтервенцію зовні. Кіндра-

тивці вдаються до нової форми боротьби — шкідництва, й капітан Півторак за чужими документами перетворився з бандита в наймита відповідального робітника заврайзу.

Класовий ворог — куркуль проліз до партії, провадить політику, „колективізації“. Нарешті — як правий опортуніст — відкрито злигується з куркулями. М. Рокота подано цілковито в соціальному пляні. В побуті це замкнена таємнича постать, індивідуаліст. Навіть мало в ньому детективного — як дехто пробує нав'язати Яковенкові.

Рокот — п'яниця, розпусник — забив свою жінку. Хитрий, розумний зовні, а справді всередині — безвольна людина, нікчемний політик, що робить все, як того бажає куркульська організація, що її на чолі стояла дружина отамана Чорного Ольга — повія. Щодо Рокот ходить до неї радитись, й кожний крок свій робить так, як наказувала дружина отамана Чорного.

Ось як інтерпретує читачеві автор М. Рокота. „Досить письменний, політично розвинений, до всього обдарований красномовністю, він, як належало, в районі користувався популярністю й великим авторитетом“.

„Виемковий якийсь хист мав Рокот принизити свого противника, ошельмувати його, перекрутити й звести нанівець думки“... і Рокотові вірили...

Ставши головою комуни, Рокот зробився повновладним господарем. Як куркуль в своїй родині додержував ладу „не виносити сміття з хати“. Щоб зміцнити владу свою й зробити її непохитною, порозтикав Микола Павлович по всіх кутках та закутках відані йому вуха і порозставляв постережливі очі, що продалися йому на різні дачки. Сидючи в кабінеті, Рокот обернувся на казкового аргуса, що все чує, все бачить і нікому нічого не дарує.

„Двоє найближчих прибічників куркулів з числа новоприйнятих членів — Дмитро Опішнянський та Марко Верета стали повноправними господарями комуни. Решті комунарів дано місце звичайних наймитів, що повинні були слухняно працювати й ні до чого іншого не втручатися. Комуна перетворилася на економію. За якихось два-три роки по тому, як Рокот став головою, господарство софіцій збільшилося принаймні вдесятеро. І не дивно, бо вивів Рокот старі способи господарювання. В комуні вживали вдосконаленого ремонту, появились трактори вагонозози, площа засівів зрівняно поширилась. Отакий тип „Рокот — комунар член партії“, що за заслоною правих „теорією мирного встання глита в соціалізм“ приховував своє класове ество. Лише в останньому слові, коли треба було показати як партія, народній суд зняли машкару, капітан Півторак знімає себе, показуючи, який то гін був загрозливий ворог для суспільства.

„По довгій боротьбі я дійшов того, що навчився все вичерпувати й розв'язувати в межах себе“. Поворот до життя — признається егоїст Півторак — вразив би мене сильніше смерті. Мої провини переросли серце людини. Тут, власне, й виявлено образ Півторака

якому хоч не хоч, а симпатизуй читач бо ж підготовлено попередніми рисами в дачі Рокота.

Навіть дорікає він, куркуль освічений партійній організації.

„Короткозорі ми часом буваємо і необачні, мов діти. Він приспав нашу чуйність. Він обдурив нас, насміявся над нами. 7—8 років вовк у овечій шкурі цей розбещений бандит, запеклий ворог пролетаріату — довгі роки ж труїв нашу свідомість, шкодив нам, грабував нас, руйнував і нищив наше добро, а коли відчув знесилу свою, удався разом з кодлом своїм до кривавого терору. Я втратив себе не відразу, а часточками, протягом багатьох років.“ Ось такого клясово непотрібного типу капітана Півторака подає Яковенко, продовжуючи куркульську лінію попереднього свого роману три елементи.“

М. Рокот опортуніст — він же капітан Півторок син тавричанина, представник тої класи, що на даному етапі вдається до шкідництва — кондратівщини. Куркульство — це остання капіталістична класа, країни будівного соціалізма, що чинить шалений опір будівництву нового соціалістичного буття. Колгоспники та бідняки і середняки знищують куркульство суцільною колективізацією горючи ненавистю до ворога. Тоді як в останнім слові автор плекає гуманність, не загострює класової ненависти до куркульства, саме в цьому й виявилось справжнє лице письменника з куркульського психо-ідеології, ворожим світоглядом. Елементи романтизму є в образі Півторака, коли виходити з лінії сюжету, що плетуться загадковими мотивами й напружують дію до кульмінаційного пункту. Яковенко захоплює читачеві глитайську отруту. „Боротьба тривала довгі роки, кожна перемога означала мою поразку, пустошила мене і наближала до цілковитого занепаду.“ Сам, не помічаючи того, автор захищає куркульню, доводить про потребу кинути боротьбу, бо боротьба привела до занепаду. Романтичним мислення автора зтушує класову боротьбу, яка нині загострюється й викривляє дійсність по троцькістському.

З ворожої сили героїв роману є образи Степана Миронюка та Ольги Гайчурової, Дмитра Спішлянського та Верети, які проти попереднього образу Рокота слабші. Миронюк член бюро райпаркому запродався Рокотові. Він шпигун, захоплював нитки злочинства у теках райміліції. Він член партії, що мав виконувати якусь ділянку партійної роботи. Але цього автор не вбачав у Миронюкові. Як опортуніста теж не вистачило уміння подати його читачеві.

Ось ще одна риса, що характеризує Миронюка: „Людина обмеженого розуму, великої душі егоїст, запеклий бюрократ і кар'єрист Миронюк уважає кабінет секретаря райпаркому за освячений храм, а самого секретаря за всемогутнього бога.“

Ольга Гайчурова — романтичний образ. Вона дружина отамана Чорного лишається на Україні. Отаман утікає до Польщі з військом. Вона, виявляється, керувала куркульською організацією. Саме,

як другорядна фігура в сюжеті роману, вона допомагає спасти образ головного героя Рокота, коли б не біологічне брудне змалювання.

Ольга — це якась надлюдина. Дружина одночасно трьох чоловіків, людина сильної вдачі, з навичками другими керувати. Всі робили в куркульському гуртку так, як вона повеліла.

Коли зграю викрито, то Ольга не далась в руки ДПУ, а застрелилась, назвавши Рокота боягузом, що ідейно підносить Ольгу глітайського ватажка й викликає у читальника симпатію до класового ворога, замість класової ненависти.

Ольга й тривала всі нитки глітайської підривної роботи. Вона змінює тактику боротьби глітаїв проти колгоспників. Як у політика войовничого, в неї особливі погляди на поняття влади... Падіння радянської влади, на її думку, було неминуче. Економічна блокада західніх держав повина була довершити те, чого не пощастило досягти збройними силами.

Півторак комуни перетворив на приватній заклад десятка-другого столипінців. Столипінці з комуни щороку одержували певний дивідент. За вказівками Ольги Рокот-Півторак реалізує ідею „родинного кляну“, що тепер виходило із засади Ольжиної політики цебто — від плеканой ворогами надії поступового відмирання соціалістичного господарювання й переродження самої радянської держави в капіталістичну, що мало статися найближчими роками. Чистісінький трауцістський термідор. Отже, вчинки та дії Ольги автор обумовив романтичною постаттю. Ворожі сили в творі репрезентовано помітними образами. Характерними рисами автор подав столипінців. Петро Гомінкий — від людей днем незнаможник — голова сілради, а вночі — бандит, забиває незнаможників. Гайчур — уламок старого хутора зі своїма вовкодавами — злий та розпусник. Невиразні постаті Опішнянського та Верети. Отож, ворожі сили репрезентовано автором виразно-яскраво, навіть не пропорційно до колгоспних радянських сил. Нальоти гуманітарної людяности пошкодили тільки деяким.

Зате сили пролетарські, що протиставлено куркульським в особі колектива комсомольського осередку в романі не розкрито. Коли в подаванні ворогів припускаємо підмінення колективу людського однією особою — як це зробив Яковенко в образі Рокота, то колективу колгоспників чи комсомольського осередку подати авторові не пощастило. Секретар осередку — Тетяна Бережна діє окремо від осередку. Щоб випровдати її класові вчинки, притяг автор кохання до ролі Зав'ялого, забувши, що біологічні чинники не завжди доповнюють соціальні. В соціальному романі вони знижують соціальну функцію твору.

Неподано виразно в романі виробництво. Тетяна Доярка уболіває за виробництвом. „Ти чуєш, Володимир, — звертається вона до слідчого Борисенка. — Чуєш? То гуркотять наші трактори, мені здається, що я навіть відрізняю Дмитрикову пісню — скородять лан номер восьмий“. Але це тільки натяк на виробництво. Хоч і згадує автор про

соцзмагання, про те, що ударники були в комуні, але жодного ударника на роботі, щоб працював по-новому, за нормами, відрядно — не зумів подати Яковенко ні в одній з трьох комун, що згадує в романі. Доярка Тетяна не показана кращою ударницею. Так само Рома Зав'ялий не вжив заходів до боротьби комсомольського осередку з класовим ворогом. Замість показати такими епізодами, як збори в ідальні, Яковенко лякує комсомольську організацію, виявляючи пристовництво до комсомолу. Народилась думка заснувати в комуні комсомольський осередок під впливом Романа Зав'ялого та Тетяни Вережної. Юнацтво з великою охотою писалося до комсомолу. Склався незабаром досить поважний осередок.

Проте, не показано якими шляхами осередок домогся такої величезної перемоги, як утворення ідальні, гуртожитку та клюба. Рому Зав'ялому подано комсомольцем, що діє теж самостійно від комсомольської організації. Тільки особисті зв'язки з комунароні Глібом Сиротою, що вчився в Києві, допомагають розв'язати справу перемоги над рокотівцями. Так само мало обумовлено вчинки колгоспника Платона. Платон не знаходив засобів, проте боротьбу куркулів розцінює, як організований наступ ворога. „Виточили зерно з амбарів — кат їх бери! Скалічили расового бугая, вирубили за одну ніч дві десятини лісу. В Чубарівці забили двох комсомольців й одного старого активіста селянина. Від каміння, що ним годинами бомбандирували сільраду, загинуло дві жінки і троє хлопчаків шкільного віку.“ Це тільки ілюструє опір ворога, а ніяких контр-заходів незаможників не подано обминуто хлібозаготівлі тощо. Власне заходів знищення куркулів — радянських зовсім не подано в романі. Лише комуна „Селянська Правда“ що відпочувалася від комуни імені „Софії Гайворонської“, став на чолі масового колгоспного руху й перехід до суцільної двох сел Чубарівки та Андронівки оформився під рукою комунарів. Комуна допомогла селам не лише ідейно, а й матеріально. Трактори обробили третину усусільненої землі.

Гліб Сирота — молодий агроном, що закінчив Виш. Його подано в студентському побуті романтиком. Ходіння по колективах нагадує стародавнє народництво, а нахил до поезії зайве псує характеристики образу. Нані таких студентів агрономів, що йдуть тільки вивчати, та ще партійців, немає. Адже для Яковенка відомо, як студенти по-ударному провадили політично господарські кампанії. Мало виразний епізод викриття Глібом Сиротою рокотівців. Чи для інтернаціонального моменту, чи для ускладнення сюжету штучно уведено до роману Еду Ротман. Розповідь про походження бви не об'явдовується сюжетовою лінією роману й розповідь не доповнює образа схематичного Гліба Сироти.

Отже видно з характеристики типів, Яковенко викривляє тих, що творять суцільну колективізацію, що борються з класовим ворогом. Секретар райпарткому Макаров та навіть слідчий Борисенко не мають виразних рис партійности. Всі вони опортуністи, яким засліпили очі куркулі.

До відтворення в образах будівників соціалізму Яковенко підходить емпірично. Він зумів лише показати класового ворога — глитаю, що в поданому етапі господарсько-організаційного зміцнення колгоспів, є основний ворог колективізації. Але не показав це на тлі широкого зростання колгоспного руху, так само як не вказав методів боротьби з ворогом та навіть не натякнув дальшої програми зміцнення колгоспів, оголивши класову боротьбу куркулів та незаможників. Він не показав защо йде боротьба на даному етапі, і тільки зфотографував її загально.

Не можна сказати, що зовсім забув Яковенко за середняка, що став підпорою радянської влади, вступивши до колгоспа. Яковенко штучно в нарисах, описуючи комуну „Спартак“, приліпив середняка, не відтворивши психологічного зламу в психіці середняка, що 30 року масою пішов до колгоспу.

„Т. Заболотний середняк, привів він у комуну пару коней, дві корови й доброго вигодованого кабана. Жив на селі не погано, бо, крім сільського господарства, розводив кролів, мав пасіку й добрий сад“. (Нам відомо; що в Бородянському районі це тип куркуля, а не середняка. Це прогавив Яковенко. М. А.) Закортіло в комуну, каже Заболотний, бачу — інтересне життя починається. Якось не в'яжуться слова середняка Заболотного. В нарисі про Бородаєдину недаремно зроблено натяк, що він гарний садівник та пасічник. Цей епізод не пов'язано з сюжетном, це — відтворення дійсності очима споглядальника, емпіриста, але не колгоспного письменника.

Перейдімо тепер до літературної, так би мовити, техніки словтворю, якими змонтував автор цього величезного роману. Читатється книжка легко. Динамічна мова, без всіляких натяків на імпресіонізм, що було властиво ранній творчості Яковенка, коли він учився в Коцюбинського.

„Життя покvapно вираджається в нові привабливі стріи. Несподіваний поворот від несподіваної підреволюційної поміркованости до забутих принад багатом туманив розум. Комуна ментрежилась“. Отже не скрізь вправна синтакса та навіть великі речення не псують настрої у читача, як у попередньому збірникові „Вербівчани“ та „Три елементи“. Автор володіє діалогом і вміє відтворювати їх від самих героїв.

Все ж „Боротьба триває“ є велечезний злам в творчості Яковенка, так художні засоби, як і словник говорять за зрілість письменника, якому треба ставити більші вимоги, як радянському письменникові допомогти вирватися з ідейної обмежености.

Композиція роману в дусі європейського детективного жанру — романів, що перетендують на легке читання. Ця детективність чималою мірою пошкодила ідеології твору. Понад п'ять випадків смерті, понад десять злочинів ускладнювали та напружували, загострюючи фабулу роману. Лише деякі епізоди та нехарактерні риси вражають зайвістю, переобтяжують роман і знижують художню цінність його. Як засоби, так і образи твору виявлено в соціаль-

ному пляні, що наближує творчість письменника до союзників пролетарської літератури. Але Яковенко подав життя комуни, роботу та боротьбу партійної і комсомольської організації не як учасник, активний борець, а як споглядальник, викривляючи дійсність, що, тягне письменника назад до хуторянства в лабеті глитаїв. Механістичність подавання класового ворога, його переоцінення та незбачання пролетарського проводу колгоспним рухом — головні хиби роману. Також забув Яковенко за середняка і в колгоспах не побачив зразків нової праці. По суті таке трактування класової боротьби в колгоспі є право-лівацьке — контрреволюційне, якому треба давати нещадну відсіч.

Висновки. Роман „Боротьба триває“ в цілому негативне явище, що тільки показує ворога але не дає програми дальшої боротьби за колективізацію, все ж має літературно-політичне значення, як документ перейденого етапу. Яковенко в своїй творчості сумлінно перебудовується, стає на правильний шлях боротьби за опанування творчої методи діалектичного матеріалізму. Автор ідеології пролетарської не сприйняв, йому треба глибше попрацювати над опануванням пролетарського світогляду. Треба відкинути механістичне сприймання дійсності і більше конкретизувати своє художнє мислення критерієм соціальної практики. Коли в „Брусках“ Павфьоров показує в образі робітника Чумандрина пролетарський вплив міста на село, то в романі „Боротьба триває“, навпаки, маємо продовження лінії богданівського проліткультівського розуміння щодо творення культури. Пролетарський провід над селом у Яковенка здійснює інтелігент агроном, хоч і виходець із колгоспних мас, але не робітник. Через відсутність діалектики, автор підмінив вибір артілі комуною. Тоді, як в комунах зовсім відмінна класова боротьба, ніж у Сосах.

Не вистачило партійности у Яковенка показати героїв соціалістичного будівництва, класової боротьби безпосередньо в законномірному розвитку на ділянці соціалістичного будівництва, в будівництва підмурків соціалістичної економіки.

Художня література, що має велику виховчу роль, повинна більш глибоко й повно відображати героїзм соціалістичного будівництва і класової боротьби, переробку суцільних взаємин і зростання нових героїв соціалістичного будівництва (з постанови ЦК ВКП(б) від 15 серпня 1931 року).

Тільки призов ударників соціалістичних ланів в літературу допоможе перемогти відставання художньої літератури від темпів соціалістичного будівництва, що деякою мірою стверджує роман „Боротьба триває“ Яковенка. Відозва ВОАППу підкреслює потребу величезної праці, як з ударниками-призовниками в літературу, так і з попутниками, що нині засвоюючи діалектичну методи, стають союзниками пролетарської літератури. Потрібна боротьба за велике мистецтво більшовізму, боротьба проти механістичних методів, проти воронщини, як головної форми прояву правої небезпеки на даному етапі та проти Лідфронтщини, проти всякої халтури та

пристосованства, з якими „Плуг“, як пролетарсько-колгоспна організація, має провадити рішучу боротьбу. Треба швидше практикою виконувати гасло, висунуте партією, гасло показу героїв п'ятирічки, героїв-ударників соціалістичних лавів.

К Р И Т И Ч Н І Н О Т А Т К И

Ф. Малицький — Поезії. Книжка друга. 1931 р. ЛМ, ст. 64.

Питанням створення справжньої пролетарської поезії марксистська критика приділяла чимало уваги. Ці питання дебатуються на поетичних нарадах, про них дискутують на шпальтах наших періодичних літературних органів, їм присвячують окремі збірки. Але основним доказом перебудови нашого поетичного фронту, мусить бути продукція радянських поетів, які, засвоюючи діалектично-матеріалістичну методику, озброюючись лєнінізмом, показують пролетарській громадськості нашу героїчну епоху, нашу боротьбу на всіх ділянках п'ятирічки.

Тому то ступінь оволодіння діалектично-матеріалістичною методою в показниках того, якою мірою той чи той поет наблизився до пролетаріату, як він злився з ним і чи годен він коскувати в ногу з добою. Велетенська реконструкція промисловості і с.-г. господарства означає водночас і реконструкцію побуту, зміни відносин між людиною й оточенням вимагають від радянської поезії якнайшвидшої перебудови. Вона мусить стати, насамперед дієвою, конкретною, класовою.

Отже, кожну збірку поезій, що виходить на книжковий ринок, треба проаналізувати в світлі вищенаведеного.

Такі суворі вимоги ми ставимо так до поетів, що мають певний доробок, як і до ударників. Цим самим загартуємо їх, як стійких бійців-більшовиків поетичного фронту пролетарської літератури, цим самим прищеплюючи їм самокритичні властивості, а це безперечно в запорука перемоги. І коли такі вимоги наша марксистська критика ставить на сьогодні до ударників, що йдуть у літературу, то цілком ясно і справедливо, що ці вимоги ще більш суворі ми мусимо поставити до поетів, які мають певний доробок, які виступають з другою або третьою збіркою поезій.

В даному випадкові маю на увазі другу книжку поезій Федора Малицького. У книжку увійшло 19 віршів, до речі декілька разів друкованих у періодичній пресі. До першого розділу „Я си́на над місто́м“, поет поставив за епіграф рядки П. Тичини:

„Ми робим те, що робим
І світ новий, він буде наш“.

Ми цілком правдиво робимо, коли чекаємо, що в цьому розділі поет покаже, як це „ми робим“, як боремося за „наш світ“. І от він спромігся лише сказати:

„Одві́ло мину́ле
назавжди тернами,
Мов тривожні сниться,
що не будуть знов.
Лиш гуде е́по́за,
і над місто́м га́мір,
Голубо́м турко́че
со́нце про лю́бов“.

Таке недійове оспівування роботи будівників соціалістичної країни, поверховість, відсутність класового світосприймання патосу будівничих днів говорять за те, що поет не розуміє класової суті боротьби, не розуміє тих величезних змін, що сталися в нашому Союзі. І цілком ясно, що такий вірш конкретного уявлення не дає. Це лише „словесна вода“, вона мінорно журить, як закинутий в гущавину непролазного лісу, струмок.

Вірш „Студентське“, найвний. Знову ж таки та ж сама загальність, відсутність конкретного показу нового студента-робітника, що йде до ВИШ'у, не втрачаючи зв'язків з своїм виробництвом. Поетові потрібна чомусь романтика. Обов'язково його студент — герой вірша, повинен був брати участь у мизаулах боях, інакше, очевидно, так мірхне автор, він не герой...

Безумовно, ніхто не заперечуватиме, що серед пролетарського студентства є чимало тих, які зі зброєю в руках боролися за сьогоднішнє, але не потрібно забувати десятки тисяч робітників від верстату, невтомних ентузіастів соціалістичного будівництва, що загартувалися на фронті будівничому, і пішли до ВИШ'у, і там з них фабрики вищої освіти готують пролетарські кадри. Ось цього нового, пролетарського студента, типового й характерного для радянського ВИШ'у, треба показати суспільству.

Вірш „Дніпрєдєстан“ — абстрактний.

Знову оспівані десятками поетів, „Буйні хвилі“, „пороги“ „електро-серце“, „безустанні турбини“, „вєлєтні“ тощо, і зрештою патетично закінчення:

„І плиний ирій — зграя пароплазна

За морем вславить труд, закутий здавна“.

— Дозвольте! Вигукє разом зі мною обурений читач. — Де ж живі люди? — Куди поділися ті, що будують Дніпрєдєстан?

Це мало обходить Малицького. В полоні стихійности перебуває поет. Відсутня класова оцінка, значення будівництва Дніпрєдєстану, відсутня матеріалістична підснова, немає живих героїв, що будують його.

З таким же успіхом цей вірш може належати поету і не радянському. Замість слова Дніпрєдєстан поставте назву будь-якої потужної електровної капіталіста, і від цього в контексті цієї поезії ніяких змін не становиться. Будуть ті ж дитирамби, але вже не радянському, а капіталістичному вєлєтню. Насамперед це свідчить про те, що у віршєві нема чіткого класового настановлення, не видно класової виразности, ідеології самого автора. Нема політичної орієнтації. Ось в чому корінь помилок і хиб Федора Малицького.

Розділ другий за назвою „Уяремєна“, трохи крадій.

Тут Малицький змальовує уяремєну Західню Україну; з боку художнього, поезія цього розділу міцніша, але знову ж таки і тут надибуємо чимало хиб.

Жодна з поезій цього розділу не показує основну русійну силу класової боротьби на Західній Україні. Переважає романтика, нема чіткого настановлення і надто вже по-містичному звучать рядки про майбутнє визволення:

„Кварталами гімни, а хаки житами —

Це жовтєнь всєсвітній вогнями цвітє:

Так, шляхто, востаннє напийсь до безтями,

Бо дєнь правосуддя зі сходу вже йдє“.

Нема в них класового гніву, закликє революціонера-єнтузіаста до повстання. В умовах жорстокої класової боротьби, в умовах, коли ставиться питання: — Хто кого? — поєт-співєць своєї класи мусить бути першим у передових шєрегах бійців, і слєвои, і хинкання тут зайві, вони лише демобілізують читача. Основним доказом тут мусить бути гнів класовий, непохитна віра в перемогу і розуміння, що в надто складній ситуації уяремєної Західньої України, головна русійна сила є пролетаріят, що гартує свою класову свідомість у невпинних боях з капіталістичним суспільством.

Цього у Федіра Малицького нема. „Лист матері“ — крім хиб вищєнаведєного порядку є просто перєспів загально-відомого Єсєнінського „Листа матері“. Цє єтверджують такі рядки:

„Синя даль

сумного мого краю

Принєсла від матері листа.

Я листа читаю

і не знаю.

Що робить:

радїти чи ридать“.

„Мати пишє:

— мій коханий спну,

Як тоді ж
лютує в нас зима,
Час мені лягати
в домовину,
А тебе з походу
все нема".

Про розділ третій "Пам'ятаємо" можна сказати теж саме, що й про попередній. Отже, переходимо до висновків. Ф. Малицький не початківець, він має вже дві книжки. Висновок про збірку другу, одна: збірка непотрібна, шкідлива і нічого нового не вносить в нашу поезію.

Малицький перебуває без сумніву під впливом В. Сосюри і С. Єсеніна, причому в деяких місцях вплив цей набирав просто характеру епігонства.

Перед Ф. Малицьким нині гостро стоїть питання невідкладної перебудови свого світосприйняття, а значить і творчої методи. І лише за цієї умови, лише за умови досконалого опанування діалектичного матеріалізму поет зможе перебороти труднощі.

Н. Р.

Х Р О Н І К А НА ПОРОЗІ ДРУГОГО РОКУ ПРИЗОВУ

Лозівський район один з кращих районів на Україні. Його показова ударна робота, як наслідок правильної політики партії в справі суспільної колективізації, на її базі ліквідації куркуля як класу дала зразки більшовицьких темпів в проведенні всіх кампаній. Успішно закінчивши весняну сівбу, впоравшись зі збиранням хліба, Лозівський район став зразковим районом більшовицьких темпів. Поруч з піднесенням самовідданої праці колективізованого селянства, зростає і національно-культурне будівництво в районі. Одним з борців за це виступила райгазета "За соціалістичне життя", яка з початком призову ударників до літератури відкинула й цю діялку роботи в свій плян.

Літературний рух на Лозівщині почався з того, що при райгазеті почала видаватися літсторінка. Саме з цього і треба починати кожний райгазеті. Коли ми на перший номер літсторінки наскребли творів, то на другий було творів стільки, що хоч дві сторінки зразу видавай. Сторінки виходили регулярно раз на місяць, і це свідчило, що літературний рух на Лозівщині розгортається. Початківці були, насамперед, наші сілкори та робкори, але літсторінка привабляла до себе і таких, що раніше до газети не допускали. Віднині в райгазеті поруч з іншими папками-відділами завелася нова папка — літературна.

Керуючись в своїй роботі матеріалами, що друкувалися в Московській та Харківській літгазетах, і не знайшовши там чогось конкретного, ми стали на півдорозі — не знали, що робити далі, хоч дехто з нас почав працювати над нарисами, які нам порадило писати видавництво неперіодичних видань при "Крестьянской Газете". Саме в цей час до нас завітали представники Харківської творчої літгрупи "Трактор", які з доручення ЦБ Пауга розгорнули широку роботу над призовом ударників в літературу. Товариші посправжньому взялися за роботу.

Було скликано райзвіт початківців-ударників, де обговорили завдання пролетарсько-колгоспних письменників, та влаштували літвиступ т. т. Пішук, Кириченко, Дорошко та початківці — дозівчали. Крім того, трактористи провадили роботу под призовом, виїжджаючи безпосередньо в колгоспи та на ділянки радгоспу.

Наслідком цього було винищено ще літсторінку та вийшов № "Трактора", присвячений Лозівщині з нарисами Лозівських початківців (Гарагана, Лукашенко-вої, Гридкова, Гіпка й інш.).

На травневому пленумі "Паугу" до членів Паугу творча літгрупа Трактор передала п'ятьох членів літгрупи Лозівських ударників, що призовом були витягнені до літератури.

Незбаром після цього на Лозівщині й утворилася філія "Паугу", на яку лягло завдання продовжувати справу призову ударників до літератури.

Справа навчання початківців стала на перший план. Для цього вже є програма, розроблена травневою нарадою членів Плагу та ударників.

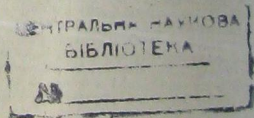
Треба утворити гуртки. Ось над чим і працює зараз Лозівська філія Плагу. Ще не оформлено, але вже визначилися гуртки в комуні „Червона Агрономія“, комуні „Чубаря“, комуні „Червона Україна“. Один з членів Плагу, що працює в радгоспі „Комуніст“, має організувати видання літературної сторінки в багатотиражній газеті радгоспу „Ударник“ та утворити літгуртки на кожній з 9-ти діляниць. На черзі для зараз також стоїть закінчити опрацьовувати видання „Червоної книги Лозівщини“.

Лозівський район перший на Україні закінчив осінню сіабу за 6 днів, за що нагороджений Орденом Червоного Прапора, Лозівський район висунув нових героїв — Нуса, Башкарова, Реву, Паська, Спрату та інших. Ці перемоги не можуть не бути вписані самими ударниками героями в „Червону книгу“. Видання Червоної книги затримано, щоб вписати ще кілька червоних сторінок, щоб замалювати ще кілька героїв.

Отже, літературний рух на ударній Лозівщині розгортається. Від того як чітко керуватиме цим рухом ЦБ Плагу, як працюватиме Лозівська філія, залежить успіх в роботі.

Цього успіху ми повинні прагнути і досягти відданою роботою на фронті культурної революції, на фронті літературної пролетарської творчості.

Степан Юрченко

Алешко Василь — „У боях за базовник“	V—VI	85
Андриєнко Іван — „На гірській тропі“ — роман	X	5
Андриєнко Іван — „ ” ” ”	XI	25
Андриєнко Іван — „ ” ” ”	XII	36
Байдебуря Павло — „З дороги“	IV	46
Вовк Петро — „Переможець степу“	XII	30
Гжицький Володимир — „Наступ“ — п'еса	IX	31
Гжицький Володимир — „ ” ” ”	X	49
Головко Андрій — „Троягоа“	I—II	5
Грудина Дмитро — „Шумлять гаї Славутчини“	IV	64
Даниленко Іван — „Липцеві лотці“	VIII	69
Добровольський Спиридон — „Шоста ударна“	IV	5
Добровольський Спиридон — „ ” ” ”	V—VI	58
Дукін Микола — „Без протоптанних стежок“	I—II	69
Жилко Юрій — „Свяжасюка“	XI	5

№№ журн.	Стор.
Загоруйко Пилип — „Тракторист Вася“	VII 30
Загоруйко Пилип —	VIII 5
Захар'єв Євген — „На Ворошилівському“	IX 69
Косарик-Коваленко Дмитро — „Партизанський коло- дязь“	III 5
Кучер Василь — „Повелія“ (Cuscuta)	X 33
Кучер Василь — „Зустрічний у степу“	XI 62
Минко Василь — „Заява“	III 49
Минко Василь — „Кам'яний міст“	VII 45
Муринець Василь — „Павуки“ — Драма	I—II 36
Муринець Василь —	III 54
Рибак Натан — „Аварія“	VIII 52
Рибак Натан — „Пархомелкова перемога“	XII 22
С — 15 Юта — „Боротьба“	V—VI 7
Солодченко Яків — „Комбайнерка“	X 68
Солодченко Яків — „Ударною трибуною“	XI 68
Сторчак Кіндрат — „На третю скорість“	VIII 57
Тарпан Г. — „Іржава смужка“	IV 58
Темченко Павло — „Ахтимонів кінець“	I—II 59
Холош Володимир — „Штурм“	III 103
Холош Володимир — „Серпомолотівці“	IX 63
Холош Володимир — „Фронт“	XII 9
Штангей Володимир — „Удруге народжені“	VII 5
Штангей Володимир — „На грані“	IX 5
Ясан Іван — „Пролетарська фортеця в степу“	III 87

Статті:

Бульбаник Петро — „Творчість Петра Вільхового“	X 79
Вовк Петро — „В ударні заграви“	IV 79
Грудина Дмитро — „Підкуркульська база в літературі“	I—II 95
Дукни Микола — „Паужанський нарис сьогодні“	VII 84
Козаків Андрій — „Листи консулт. бюро“	III 77
Лавріненко Юрко — „По той бік правди“	III 112
Лукаш Микола — „Очіма середняка відбудовного періоду“	XII 71
Панів Андрій — „Літ.-бригада й літгурток у радгоспній кол- госпі“	VII 67
Переясловець Михайло — „Одкритий лист до Марата Андрущенка“	IX 76
Пилипенко Сергій — „Що сталося з плаутом“	V—VI 5
Ромашко — „Літпортрет і показ героїв 'п'ятірчки“	X 74
Сторчак Кіндрат — „Розгляньмо творчість призовників до літератури“	VIII 77
Штангей Володимир — „Наша база і наші завдання“	IV 82
Ярмоленко Андрій — „Мілка глибина“	III 121
Ярмоленко Андрій — „Павло Хуторський“	IV 91
Ярмоленко Андрій — „Василь Минко“	XI 81
Ярмоленко Андрій — „Переборюючи труднощі“	XII 63
Ясен Юрій — „Листи на адресу Консульського бюро“	III 77
Ясен Юрій — „Ворожі вилазки апологетів куркульства“	V—VI 95

Критичні нотатки:

Битюк Василь — „Дорошко Петро-Переможець степу“	X 90
Бульба П. — „Ол. Ведмідський — „Вугіль““	IX 81
Вовк Петро — „Дмитренко-Іду“ — поезія	IV —
Граубарт — „Збірник радянсько-німецьких творів“	IX 83
Г. Д. — Володимир Гвицький — „Цісарське право“	III 128
Зведь В. — „Наші позаями“	V—VI 100

Йовтушенко Гнат — Н. Щербина „Гомін буднів“	VIII	80
Капустянський Іван — Лавриненко Юр. „Василь Чумак“	III	125
Клен Василь — Розумієнко — Сади	XI	96
Лавриненко Юрій — Дукин Микола „Останній запорожець“	IV	100
Матяш С. — Н. Гак, А. Головка, В. Минько, Р. Шевченко — 92%	X	83
Матяш С. — Теодор Орісіо — Перемога	XI	92
Матяш С. — Дубинський І. — Перемога	XII	—
Метеорний Ол. — Михайло Сайко — „Жайворонки степу“	I—II	117
Метеорний Ол. — Гр. Косяченко — „Дорога“	V—VI	98
Метеорний Ол. — Павло Кононенко „Ми йдемо вперед“	VII	94
Р. Н. — Дмитро Косарик „Мій азимут“	IV	106
Р. Н. — Голованівський — „Репортую“	XI	95
Р. Н. — Ф. Малицький — Поезії	XII	84
Ярмоленко — Кириленко „Натиск“	I—II	119
Ярмоленко Андрій — П. Оровецький „Альошина бригада“	X	85
Ясько Мик. — Ясько-Могилієвський — „Дмитро Жук“	IX	84

ЗМІСТ № 12

	Стор.
Петро Дорошко — Со- сни вікові. (поезії)	5
Володимир Холош — Фронт. (нотатки до повісті)	9
Федір Кириченко — Малава-доярка. (поезії) .	20
Натали Рибак. — Парко- менкова перемога. (новела)	22
Петро Вовк — Преможиці степу (варис)	30
Михайло Мороз — Соц- жнина (поезії)	33
Іван Андрієнко — На гірській тропі. (роман) . .	36
Ударників соціалі- стичних ланів до літератури	
Андрій Ярмоленко — Переборюючи труднощі .	63
Наша трибуна	
Микола Лукаш — Очи- ма праволівцяцького бляоку	71
Критичні нотатки	
Н. Р. Ф. Малицький. — Поезії	81
Хроніка	84

Передплата на рік 4 крб.
на півроку 2 крб., окре-
ме число 60 коп.

Передплату приймає Періодсектор
Україноцентру ДВОУ (Харків,
Сергіївські ряди), філії та крамниці
Україноцентру, а також всі пош-
тові філії та контори.

Рукописи, що надсилається до ре-
дакції, мають бути передруковані
на машинці або чисто й виразно
переписані на одному боці паперу.
Неухвалені до друку рукописи,
редакція авторам не повертає. До-
платних листів редакція не вику-
пує.

Редакція застерігає за собою право
виправляти та скорочувати руко-
писи.

Адреса редакції: Харків, вул. Пуш-
кинська, 46 тел. 4-21.